UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00629625 5

129 СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА 129

МРТВИ КАПИТАЛИ

ПРИПОВИЈЕСТ

НАПИСАО

Јосип Косарац

PG
1618
K63M7
1910

60

Srpska Književna Zadruga
[Redovna izdanja]

129 СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА 129

МРТВИ КАПИТАЛИ

ПРИПОВИЈЕСТ

Написао
Јосип Козарац

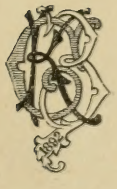

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

БЕОГРАД, 1910.
НОВА ШТАМПАРИЈА „ДАВИДОВИЋ“ ДЕЧАНСКА УЛ. БР. 14.

584876
2.7.59

PG
1618
K63M7
1910

ЈОСИП КОЗАРАЦ

ЈОСИП КОЗАРАЦ*

О Козарцу не ваља писати с много кићености, да се егзотичним контрастима и метафорама створи умишљена дубљина критике. Он није писао као пјесник под импресијом, па о њему и не ваља писати импресијама, јер бисмо писали о ономе, чега у њему нема. Он је свуда једноставан и јасан као ведри дан, свуда искрен и неусиљен, природан, отворен и стваран, па што се јасније изложе његове мисли, то је прецизније приказан Козарац као приповједач. Његова је књижевна физиономија снажним цртама маркирана, као физиономија великог умјетника глумца, на којему су већ посве устаљене црте ликова његових великих улога. А ова физиономија, што је Козарац данас има као писац социјалних новела, крцатих изразитим народним карактерима и типовима, чини се као да му је сасвим прирођена и да он доиста друкчији није ни могао да буде. Па ипак он се годинама није могао снаћи и тапао је, тражећи дуго природне способности свога јакога талента. Као мла-

* Јосип Козарац родио се у Винковцима 18. марта 1858. Овде је свршио основну школу и гимназију, а у Бечу агрономију и шумарство. Након шестогодишњега практиковања постао је управитељ кр. шумарије у Липовљанима, селу новског котара, а жупаније пожешке, гдје је проживио десет година. У том затишју написао је највећу част својих новела. Послије био је и уредником „Шумарскога листа", гдје има његових струковних радова. Умро је 22. августа 1906. као државни надшумар.

дић пјевао је много пјесама, те их слао редакцији „Вијенца“, из почетка дакако у — кош. Шеноа му у дописници уредништа („Вијенац“ 1875., бр. 23.) одговара ово: „Примисмо већ други пут пријепис истих пјесама. Да је у Вас дара, не има сумње. Али будите свој. Не преписујте цвијећа, звијезда, вјетрића и лахорића из туђих пјесама, већ из нарави. Не будите сувише идилични. Мустафа II. доказује, да има у Вас и крепчине. Пошљите и своју прозу, не плашите се, не срдите се. Искрена ријеч горак лијек, лажна ријеч сладак отров“. Изврстан лијек — али на Козарца дјеловао је тек иза више година. Од 1875. до 1889. пјева он пјесме и разапиње свој таленат на конвенционалне стихове. Највише пјесама штампао је у „Вијенцу“. Оне су по укусу овога времена веома сентименталне и празне. Хрватска поезија ових година од највеће је чести као цвијеће, што је у прољеће процвало и оцвало, а није доживјело жарких и сунчаних љетних дана. Неки су пјесници сами престали градити стихове, а неки, више устрајни, пјевали су и даље, а пјевају и данас, исто онако као у оно доба. Козарац припада међу оне прве, енергичније: и он је престао пјевати.

Козарац јест без сумње наш најискренији приповједач. У његовим приповјестима субјект је најјаче подвучен, те су му неке новеле на пр. „Три љубави“, „Оправа“, „Мира Кодолићева“ управо одломци из аутобиографије или изваци из дневника. А ипак уза сву ову голему искреност његове прозе у његовој поезији није било искрености ни за лијек. Ту дакле нема Козарца, већ ту је оно „цвијеће“, „лахорићи“ и „звјездице“ из „туђих пјесама“. Само једна му је пјесма искрена. „Мојој малој Вјери“ („Вијенац“ 1889 стр. 785.) и то је његова посљедња штампана пјесма, а први његов излив правога пјесничкога осјећања. Па и ова искрена њежност и вјера у нешто своје, која је могла једина бар неколико његових стихова задахнути чаром поезије, огорчена је послије сумњом у „Дони Инес“ и открићем невјере у „Оправи“, двјема узорним психолошким новелама. У Козарца бијаше таленат уломак јаке и здраве природе, која

није подносила ни идеалну усиљеност пјесничких облика, а некмоли конвенционализам осјећаја тадашње хрватске лирике. То бијаше тек самообмана, која је у њега нешто предуго трајала. Али прије него ли је Козарац покопао своје стихове и подао се посве новелистици, дао се још на једно поље: на комедију, камо га такођер није звао његов таленат. Написао је комедију „Тартуфов наук“ (1878.) и шалу „Туђа Буњавило“ (1879.) Тек иза овог свестраног врлудања и скретања нашла је набујала ријека своје стално корито. Козарчеве новеле нису ипак у садржају добиле оно, што је аутор по облику изгубио: поезију и комику. У његовим новелама доста ријетко избија комика („Људи, који сваштa требају“, „Капетан Гашо“), па и ту у оквиру збиље, а још рјеђе поезија („Славонска шума“), што је и најбољи доказ, да и поред велике своје искрености није могао постати лирик, ни поред оштрине опажања комедиограф. У особитим књигама изишле су ове Козарчеве новеле: „Мртви капитали“ (1890.) „Међу свијетлом и тмином“ (1891.), „Три љубави“ (1894.), „Мира Кодолићева“ (1895.), и „Оправа“ (1899.). У „Вијенцу“, а понешто и у другим хрватским часописима, остао је разасут читав низ његових новела и цртâ, готово самих најбољих његових радова, од чега је „Друштво хрватских књижевника“ међу својим едицијама под насловом „Мале приповијести“ (1909.) издало једва половицу.

У читавој овој прози има управо тако мало поезије, колико у његовим пјесмама, али у његовим пјесмама, особито у баладама (на пр. у „Хрватском Дому“, 1887.) било је пуно романтике, а у прози јој нема трага.

Козарац је одрастао у Славонији и с њоме се срастао. Писао он о господарственом, политичком, културном или моралном и социјалном пропадању народа, или цртао најпротанчаније психолошке проблеме модерне душе — он најрадије остаје у својој славонској Посавини. То је најбогатија хрватска провинција, али је најмање хрватска. Само два народа не могу да на овоме богатоме тлу ударе темељ јаком

господарском и обитељском животу; један, што му је ова земља најближа, а други, који се доскитао из највећих даљина овамо: наш човјек и циганин. Два народа, два пјесника! Славонија у Козарца је земља, гдје је жена изгубила главно обиљежје жене — она не ће да рађа, а мушкарац изгубио је главно обиљежје мушкарца — он не ће да ради и ствара, па се размазио као жена. На овој биљези сполне размажености састадоше се сполови. Зато славонски сељак живи у вјечитом dolce far niente, а то је прешло и на интелигенцију у народу, па тако просвјетљенији и рационалнији туђинац редом истискава домаћег човјека с његове земље. Дођоше дивљи па истјераше питоме. Школован човјек постаје понајвише управним чиновником, бирократом без циља и сврхе живота и без икакве природне свезе с народом. Презрео је борбу са природом, презрео је рођену груду, хранитељицу људи, те му је милија „стална", ма и писарска, начелничка или биљежничка плаћа, него да обрађује земљу на угару и да сâм продуцира. А славонска дјевојка и жена — то би биле напросто двије проститутке („Тена" и Малвина у „Међу свијетлом и тмином"), да њихова голема способност сполног уживања нема тако природан и опет тако аристократски значај. Оне су такове, јер воле љепоту и радост живота, а тога не могу да се засите; ова им је раскош циљ и сврха: *то је у њих раскош духа и тијела*. Малвина креће се у салону сеоске интелигенције, с ње се руни мирис парфума и око ње дршће шуштај свиле, а Тена је сељакиња, али и њу опаја чар финоће и раскоши сјајно декориране спаваће собе богата шумског трговца. О Малвини вели писац: „Она није знала бити жена једнога мужа, не ради тога, што би тежила за путеношћу и разблудом, него зато, јер се њезина увијек млада нарав у брзо заситила једноличног живота, у брзо се заситила једнога те истога човјека, те, чим је пронашла, да други човјек нешто ново за њу крије, не би могла одољети, а да не прима и његова поклонства. Имала је све врлине и мане свакидање жене, само

у изразитијем степену; и баш то ју је очувало, да никада није била одурна, како би то многа друга жена зацијело била, да је живјела њезиним животом. Оно, што се зове женско, што жену погледом на дух, њуд и срце од мушкарца разликује, било је код ње тако развијено, да су све њезине мане некуда мекше и блаже изгледале него код обичне жене". Тена и Малвина, то су сестре близанице.

Читао сам „Тену" у вагону. Мој vis à vis била је једна госпођа из Врбање.

— Ви читате Козарчеву „Тену"?

— Да, госпођо!

— Била је прекрасна!

— Зар сте је Ви познавали?

— Да, најљепша дјевојка у Врбањи.

— А дали још живи?

— Дакако. Удала се далеко — у десето село. Разумијете ли, зашто тако далеко?

— Не.

— Та, јер је била најљепша, а домаћи момци никада не узимљу најљепше дјевојке — дода госпођа са значајним смијешком.

Тена је доиста биће, које се најстраственије, душом и тијелом подало раскоши живота; њезина покварености нема граница, али у свим моментима њезина разметна живота лебди над њом њена изванредна љепота, и она се сама њоме опаја. А када јој се лице осуло козицама, а њена љепота оде нетрагом, тада се и њене мисли и осјећаји промијенише, и она сада тек постаде способном, да живи само уз једног човјека, уз врло неугледнога Беранка, човјека без руке, без куће и кућишта, али човјека топла срца. Тек сада се у њој породише дубоки, прави осјећаји љубави, помоли се право женско срце: на њему се гради ваљан породични живот, а на овоме животу човјека као ваљана члана породице оснива се и препорођај земље и куће, а на једном и другом моралан и продуктиван живот читава народа.

Козарац црта сасвим објективно и са точношћу Золина експерименталног романа понајвише славон-

ску средину и њезин живот. Ту су укопане двије главнице: човјек и земља. Ни једна не доноси никаквих камата. То су његови „*Мртви капитали*". Данашње модерно доба са силно развијеном рационалном економијом довикује човјеку и земљи крилату ријеч стољећа: продуцирај! А наше ванредне главнице леже мртве, не доносе ништа, паче пропадају или прелазе у туђе руке. Земља и човјек лежи на угару, ако се тако може рећи. Славонац не ради и не ствара, Славонка не ће да рађа ни колико Парискиња, а земља прелази у руке оне породице, ма и туђе, која хоће да разумије категорички императив времена: продуцирај!

Козарац нигда нимало не раставља природу од човјека или човјека од природе. Човјек без земље и земља без човјека — то су два једнака мртва капитала. Човјек треба да буде слуга своје земље. Спајајући човјека и природу дошао је писац каткада у сферу пантеизма, те тражи и повратак човјека к природи. Млади економ Лесић прича госпођи Матковићки у „Мртвим капиталима" ово: „Само то вам могу рећи, да човјек, који три ноћи проспава на зраку божјем, истом тада право увиди, колико се је одалечио од своје властите људске нарави." Лесићу су високе градске палаче, накрцане стјеницама, атентат на човјечанство — „а овдје непрегледно небо, мирис свеукупне нарави, живот вјечни и мелодиозни жубор; а исто такав живот дише из тебе..." Али оваке Козарчеве мисли само су излив економа идеалисте: нијесу оне ни егзотичне, поетичке, дубоко умјетнички преосјећане као у Johna Ruskina, а нијесу ни систематичне, консеквентне и јаке као у Толстоја.

Козарац, гледајући плодовитост славонске земље и велику даровитост нашега народа, а с друге стране примитивни народни господарски живот и странпутице у душевном животу села и вароши, није пао у вртоглавицу ни у песимизам, већ с највећим миром, с ведрином у души, с поуздањем у срцу приступа к анализи народнога зла. Своју књигу даје он у руке интелигентном човјеку, неукоме пуку и —

дјетету („Приче дједа Нике“, 1878.). Он је свуда остао идеалиста, те се идеализам привио и уз његово посљедње недовршено дјело: „Живе капитале“. Козарчев се оптимизам оснива на једноставности и евидентности његових премиса, из којих ће моћи народ, кад дође до самосвијести и увиђавности, само један закључак извести, а тај ће водити до препорода свих грана народног живота, исто онако, како писца проучавање господарственог („Мртви капитали“), политичког и социјалног („Међу свијетлом и тмином“) и моралног живота („Тена“) води до јединственога закључка о народноме злу.

Анализа Козарчева јест јака, логична, непобитна, а свуда има један циљ: да прикаже садашњи наш живот и нашега човјека, па да га учини способним за живот у скорој будућности, кад ће захтјеви времена у борби за опстанак бити још опречнији нашим душевним нагнућима. Зато осјећамо, да се живот Козарчевих новела још точи у жилама нашег данашњег културног развитка, а на његовим јунацима лако опажамо ову или ону добру или рђаву — више рђаву него ли добру — црту наше душе. Он се као умјетник не служи ни богатим језиком, ни красним стилом, ни оним лаганим и угодним славонским причањем, ни поезијом природе и човјека — у њега је напротив језик храпав, неизбрушен, углат, стил неуглађен, приповиједање споро и тешко, а поезија као хотимице угушена. Логика означује његов језик и стил, психологија и национална економија ствара његове идеје и рефлексије. Његово је главно умјетничко средство: карактеристика, и то се лијепо слаже с читавим садржајним правцем његова рада. Овећи дио његових ствари није ништа друго него сама карактеристика у облику приповиједања. То су готово све његове мање стварце. Једној својој сјајној карактеристици метнуо је напис „Наш Пилип“, а овај атрибут „наш“ могао би имати готово сваки његов јунак и јунакиња, јер он нам је дао доиста нашу Тену, нашу Бисер-Кату, нашу Миру Кодолићеву, наше „Пролетарце“, нашег капетана Гашу, нашу дону Инес, нашег Вуко-

вића, нашег Матковића и његову породицу и т. д. И посљедња његова довршена новела, која само кривњом покојникових баштиника није још изишла на свијетло, носи наслов: „Наш стриц Ђука“.[1])

У Козарца човјек и може бити једностран, само нека буде у једноме правцу активан и продуктиван, али читав живот он схваћа као велики низ најразличитијих струја, које су у међусобној неразлучној свези. У „Мртвим капиталима“ приказао је писац наш економски живот, а у роману „Међу свијетлом и тмином“ наш политички живот; тамо је главни јунак економ, а овдје општински начелник. Да нам развије своје идеје, он не остаје код једног јунака, већ се у њега развијају увијек нова лица, паче и нове генерације, што стоје на различитим позицијама живота. У оба своја романа употријебио је сасвим исту конструкцију, те нам приказује једну до друге три генерације: дијете, оца, унука. — У „Мртвим капиталима“ јест то стари Матковић, његова кћерка Анка са Лесићем и њихово дијете, а у роману „Међу свијетлом и тмином“ начелник Јаков Кларић, његова кћерка, удата за младога Ратковића, и њихов син.

Економију и политику, двије најзапуштеније гране нашега живота, проучавао је Козарац сваку о себи, сваку у посебном роману, али је дошао по потпуно истог резултата, што га је и јасно изрекао. Своју идеју како у „Мртвим капиталима“ тако и у „Међу свијетлом и тмином“ изриче писац посљедњим ријечима.

[1]) „Наш стриц Ђука“ јест сатира на свећенство. Писац је шибао управо живот на двору бискупа Стросмајера. Козарац је осуђивао бискупа, што је сасјекао славонске шуме, које још нису биле за сјечу. Он је проматрао ствар с рационално економскога гледишта, али ако се гледа с народнога гледишта, не ћемо се сложити с Козарцем, јер је ово храшће пало за хрватску просвјету, а могло би расти и у противнародне сврхе. Писац је послао „Нашега стрица Ђуку“ уредништву „Живота“, али новела није изашла, већ би повраћена писцу, јер је била умјетнички посвема недотјерана. Послије смрти Козарчеве она би инак била веома занимљива, па сам се као уредник „Савременика“ неколико пута обратио на удовицу његову, да је прискрбим, али нијесам никада добио ни одговора. —

Кад Млади Ратковић креће колима на гумно, казује жени и староме Кларићу „... а вас двоје пазите на онога нашега бебана, који не треба да буде ни свемогући начелник, ни моје врсте опозиционалац".

— Него?

— Него — господар своје жене и слуга своје земље!

— Слуга своје земље, крилате ријечи!

— Крилата — али код нас још непозната и мало цијењена ријеч, а докле год ју не упознамо ми сви од орача, који ју оре, до достојанственика, који њоме равнају, дотле ћемо тумарати по овој полутмини; истом са спознајом те крилате ријечи кораknућемо ми у оно свијетло, које давно већ одсијева са напреднијих народа."

Козарац је у овоме роману изнио поновно идеју „Мртвих капитала" и хтио је само показати, с којега год гледишта проматраш друштвени живот нашег народа, долазиш до истог закључка.

Најкарактеристичнија јест за Козарца новела „Пролетарци", (Вијенац, 1888.), јер су ту као згрнути сви његови социјални типови и све његове идеје. Ова је новела дневник из времена његова службовања у посавској Славонији. То је панорама свега, што је Козарац волио приказивати. Као да су се различити ликови његових романа и новела сабрали на сијело. Писац дира у сва питања живота, што су га уопште занимала: политичко, економско и морално, а сва се лица крећу на помљиво изведеној основи културних прилика, у које паде славонско село. Ово село зове писац „малим Паризом". „Пролетарци" су дакле новела из живота парижлија у маленоме славонскоме селу. Живот овдје није напредак ни назадак, већ само „intermezzo у напредовању културе, који више нагиње назатку него ли напретку". „Није она" — вели писац говорећи о култури — „дошла поступице растући тако рекући из самих нас, него летимице нахрлила на нас. Ми ни не знамо, што је све то и зашто је, је ли пробитачно по нас или не; ми је само спопадосмо обједручке, загризосмо у њу,

па како није она била за нас зрела, нити ми за њу приправни, тако је непробављену прогутасмо и — присјела нам . . . Од те боли болује трећина нашега народа . . .“ Ова је болест у славонскоме „маленоме Паризу“ учинила пролетарцем сељака и интелигентна човјека, учитељицу и сеоску снашу. Овај живот, то су оне на око нове куће у славонском селу, покривене новим цријепом, што се тако истичу међу патријархалним потлеушама, покривенима старом трском, рогозом и даском — а исто су: нов је само тежак кров од цријепа, под којим ће се нагњили већ ступови строварити прије, него ли они лаганим рогозом покривени.

Козарац се не бори против културе као зла, паче управо обратно: он хоће, да се култура свагдје удоми, да продре у посљедње село, али да не буде углата, половичаста, да не дјелује само спољашњим сјајем, већ да буде свагдје читава. Његов је рад управо чежња за културом. Писац је додуше створио само неколике ликове, који су пропагатори његових идеја, а и ти у умјетничком погледу заостају далеко иза оних типова, што их је створило само ово доба „међу свијетлом и тмином“, што не назначују ни назадак ни напредак. То су умјетнички савршени ликови, док су његови идејални јунаци, каквих око себе није видио, сјене од људи. Само је каткад сегнуо писац и у минули патријархални живот, па се гдјегдје јавља у њега и „дидак“ из старих времена, кад је све срећом цвало, (на пр. у „Пролетарцима“), и он га рише топло, симпатично, али му прориче — смрт.

Ипак има, хвала Богу, у Козарчевим новелама данас већ и анахронизама: народ се препорађа. Та Козарац је цртао у два своја највећа дјела свагдје по двије генерације, а трећу је на крају приказао у повоју као залог боље будућности. Ова трећа генерација стаје данас полако на снагу са гријешкама отаца, али и са својим врлинама. Славонска дјевојка још носи око врата три низа крупних дуката и златом извезену оправу; у овом мртвом капиталу живи

њена поноситост и чар дјевојаштва, и то не ће угинути, али сполна раскалашеност бар у екстремима већ се губи. А славонски сељак данас ради, не оставља оранице на угару, да и земља отпочине; он ради већ са стројевима, подиже по селима штедионице, гради задружне магазине за експорт жита, паче прати и бурзу, једном ријечи — продуцира. Козарац је увијек мислио, да ће у првом реду народна интелигенција сељака душевно подићи, те му показати пут рационалнога господарства. Зато и у недовршеном дјелу „Живи капитали“ шаље као идеалиста интелигентног човјека у сељачком руху у народ, да га води. Козарац, који је у свом интимном животу као човјек и писац бивао све већи песимиста („Оправа“), као скрбник свога народа у Славонији постајао је сваким даном све већи оптимиста вјерујући да ће образованост донијети побједу његовим идејама, а ове — како ми видимо — побјеђују *нужде* ради. На рад и рационално господарство принукала је народ *нужда*, јер би крај културнијега туђинца сасвим пропао, дакле га *туђинац* препорађа, на жалост тек сада, кад му је отео најљепше дијелове дједовске земље.

Козарац је запремио својом симпатичном књижевном појавом видно мјесто у хрватској књижевности, али треба рећи, да он није био ни особит социолог ни велик умјетник. Његове социјалне идеје јасне су и логичне, али нијесу дубоке. Сама разина социјалнога живота у Славонији будила је у његовој души богата и оштра опажања, те је ријетко требао продирати у дубљину. А као умјетнику Козарцу недостаје оно, што и његовим стиховима — поезија, и оно, чега ради није могао постати комедиограф, а хтио је — умјетнички облик, композиција.

Козарац све појаве друштвенога живота у Славонији тумачи сразом културе и патријархалне примитивности. У другој половици XVIII. стољећа, кад у Славонији доиста није било никакве културе, кад је примитивност у пуном, дивљем јеку, довикује Рељ-

ковић, идући сувременом европском струјом просвјећивања, Славонцу: гледај друге народе, пођи за њима, прихвати њихову културу! А у XIX. стољећу затекао је Козарац у славонскоме селу исте појаве, против којих се борио Ређковић, дозивајући у помоћ културу, али он их сматра посљедицом површне културе, и препоруча као лијек — опет културу, али свестрану и јаку. Он поручује своме земљаку: пропашћеш, сјајно ћеш пропасти, јер је на те нахрупила култура, а био си неприправан, па си прихватио спољашност њезину, мјесто њене садржине! Обадва су писца једностранн: Ређковић, кад кривњу за све социјалне појаве баца на Турке, и Козарац, кад за још увијек исте појаве оптужује само — културу, пуштајући посве с вида етничке, хисторичке, климатичке и друге поводе.

Умјетничке способности Козарчеве нијесу доста опсежне. Да он није ванредан психолог и цртач карактерâ, а то је главна одлика његова пера, и социолог, који ма и с једностранога гледишта у танчине проматра веома занимљив проблем сраза културе с примитивношћу, он не би ни у новелистици нашао заклониште своме таленту, јер његово приповиједање тече доста тешко и у мањим новелама, а није био дорастао за расплетенију композицију. „Међу свијетлом и тмином“ и „Мртви капитали“, највећи његови радови, најјасније одавају механизам његове композиције. А Козарчев језик више је прозаичан, него што је обичај код приповједача, ма били они и досљеднији реалисти. То избија тим јаче, што су његова лица, особито женска, у основи веома пјеснички замишљена, какова су и у животу. Очекивали бисмо, да се о раскошној Славонки прича оним богатим и бујним језиком славонскога села, оним пјесничким осјећањем, јер она је такова својом душом, читавим својим бићем и појавом. У Козарца све је одсјечено, једро, исклесано; он не прича, него анализира, он није пјесник, него забринути економ, није дијете рођене груде, већ одметник новотар.

Dr. Branko Drechsler.

МРТВИ КАПИТАЛИ

I

Било је првих дана коловоза; славонско сунце припицало свом жестином, те се по пространој равници зрак само искрио, да нијеси могао ни два часка погледати истим правцем у даљину. По златних стрниџих гомилали се крстови пшенице, послагани правилно у редове, само овдје-ондје прекидала висока кукуруза поглед у даљину, овдје-ондје дизала се по гдјекоја крошњата крушка, под којом су се збиле од спарине издишуће овце. Иначе нигдје ништа, што би оживљавало или бунило то монотоно мртвило, само кад и кад спази добро око двије по двије грлице, како таласајући се стрјеловито лете поврх ниске стрни; или у зраку лебдећег малога јастреба, гдјено као на концу висећи вреба на мишеве. Из земље диже се загушљив и омаман мирис, а макнеш ли буд руком, буд главом, осјећаш топли зрак, као да те угријана пара љуби; што је било зноја у теби, већ се је испарило и осушило по образих, те ти се чини, као да на лицу имаш танку кору од стврднутог тијеста.

Таковог једног пополдневa ишао је управитељ госпоштије, господин Матковић, са гумна; гологлав, раскопчан, у кратком посве изапраном и изкрпаном капутићу, који је на испалим крупним плећима показивао двије округло-дугуљасте мрље од зноја, мицао се је он лагано под свијетлим оштећеним сунцобраном, налик с њиме из далека великој гљиви. Човјек у педесетих годинах, посве кратко ошишан,

кратког дебелог врата, сав црвен и пун љетних мозуљица по носу и челу; дебело му малне четверо-угласто лице са сјајним жуткастим и ситним очима, те меснатим, црљеним носом, чинило се у први мах тупо и просто, — ну кад је прекиданим, оштрим гласом проговорио — тај је глас био веома сличан бритској форми лица — упознало се је, да из њега говори она добра простота и искреност, која се крије само у таквих оштрих, тврдих лицих. Ишао је правилно и одмјерено, те се је могло видјети, да тај човјек љети и зими и по блату и по суху ступа тим истим лаганим ал чврстим кораком.

Њему насупрот ишло неколико кола с високо натовареним снопљем пшенице; коњи као да се сами уставише пред Матковићем, који тај час извади малу књижицу, што ју је сам сашио, и узе биљежити у њој оловком, која је била на дугу концу привезана о дугме капута.

— Ти си Винцетић, — који број куће?

— Тридесет и други.

— Колико возиш?

— Седам крстова, — одврати сељак с воза и баци доље капу с прибоденом цедуљицом. Господин Матковић прегледа цедуљицу, промумља нешто и баци опет капу сељаку на воз.

— Нà — па одлази! Вас тројица не ћете више никада код мене радити, ни—ка—да! Јесте ли ме разумјели, хунцути проклети, ни—када!

— Нијесмо прије доспјели, господине, опростите, све ћемо ми у реду порадити; нијесмо могли до данас, мало нас је у кући — —

— Шути, шути... хунцути једни, проклети лажљивци...

Господин Матковић играо се и рукама и ногама, док је то говорио, као да га грозница тресе, а глас му једва разумљив скакао с највеће висине у најдубљу дубину. Кочијаши му довикнуше „С Богом, господине!“ и потјераше коње.

— А—а, није данас добре воље — рече један.

— Није, а за час-два биће опет као добар дан;

поштењаковић, да му нема пара, не би човјеку на лас стао.

— Да му нијесам ништа одговорио, боље би било.

— Било би, — ал док не проговори, не можеш на њем знати, какове је воље; увијек је наоблачен.

И на то пуцнувши бичем по коњима, извалише се полеђице на сноплье, онај најмлађи зафићука веселу славонску мелодију, а коњи покасаше к великому госпоштијскому гумну.

Господин Матковић корачао је даље с оним истим одрвењелим изразом лица, које већ ни за силну жегу није марило; њему је било потребом, да се извиче и изгрди, јер његовој физиогномији није ни пристајало, да лијепо и полако говори. Њему су се сви живци на лицу и око уста искретали и навлачили, кад је с киме тихо и благо разговарао, те га је било једва разумјети, што мијеша с језиком; дочим кад је викао и грдио, тад су му скакале ријечи као искре са наковала. Нитко му није тога замјерио, само његова жена, која се испрвице стидила, а кашње гризла и љутила с тог његовог својства; он, од нарави мрзижена и сангвиник, још је већма подјаривао њену љутав. Она, кћи високог али сиромашнога чиновника, и данас још лијепа и поносна, удала се за њега, да не остане неудата, те од првог часа, од како је из лијепе вароши дошла к њему на жалосно село са сламом покривенима кућицама, остала је све до данас незадовољна; не разумијевајући једно другога, нијесу ниједан дан без препирке проживили. Ну њему није то ни најмање сметало, јер она је иначе била брижна и оштра око кућанства, а он такођер радин и с малим задовољан, тако да никаково друго зло није животу им стављало неугодних запријека, осим онога што су били свако своје ћуди, свако својих назора. Та разлика била је тако танка и изразита, да ниједно од њих не би никад ни помислило, да ће се једно другому покорити или попустити. То их ипак није могло раздвојити, а да не иду једному циљу, акопрем свако својим путем и својим начином. Он није могао у њој трпити поносну градску даму (а

ипак јој није кратио трошка за оправе), која је увијек снивала о великаштву, о дјеци својој, која ће данас сутра као чиновници играти високе улоге, — дочим опет у другу руку она није могла гледати његове одрпане приказе, јер није могао носити новога одијела, него се облачио у прикројену одјећу својих синова. Она је добро знала, да он све то само зато чини, како би дјеци својој што више приштедио. Она се је дапаче знала више пута и подичити његовим поштењем, акопрем није могла затајити, да би јој драже било, да није баш тако на лас точан с туђим добром. Крај свег великог господарства, које је било његовој управи повјерено, поштени и точни Матковић мало је стекао; он додуше није оскудјевао, али није се ни расипало у његовој кући. Никад није вјеровао, да су се други управитељи обогатили, јер он је сав свијет мјерио својим поштењем. Одгојио је два сина и двије кћери, у којима је уживао као ријетко који отац, ради дјеце устезао си је он сваку удобност, сваки бољи залогај, носио се као просјак, све у оној дивној родитељској пожртвености, да ће бити тим боље његовој дјеци.

Корачајући полако напред, дође Матковић под село. Пут је водио између шљивика и воћњака, ограђених старим сад нагнутим сад подртим храстовим плотом. Из далека већ бијелила се висока госпоштијска зграда, трском покривена, са велика два димњака, са пространим двориштем и многими стајами, те огромним, високим плотом ограђеним вртом. У кућу се улазило стубами, које су биле кровом наткривене. Ту Матковић спусти механично свој сунцобран, обједи га о дрвени клин и уђе унутра. У ходнику, некој врсти предсобља, нађе супругу си и старију кћер Анку; пред њима била кава, свеж крух и маслац.

— Ништа друго не радите, само једете! — гласио поздрав Матковићев.

— Изволите и ви! — насмијеши се меким посмјехом кћи и смјести столац за оца, примакав му крух и маслац.

— Не живиш ваљда ни ти од зрака ... одврати му госпођа, једва бацив поглед на њега.

Матковић не сједе, него стојећи узе крух и обрезиваше с њега у около кору, коју је танко мазао маслацем и веома ју солио.

— За тебе ћемо морати посебан крух пећи; како ћу изнијети тај огуљени комад, да ткогод случајно дође? — Госпођа Матковић говораше изразито, пуним ал заоштреним гласом, да се је могло свако словце разабрати.

— К мени не долази нитко, а ти храни своје госте чим год хоћеш; ја у својој кући ваљда смијем јести свој крух онако, како хоћу.

— Ала сте тата ви опет! ... Као да је мама то тако мислила ... Тако је гласила помирујућа ријеч госпођице Анке, која је умиљатим смијешком погледала сад оца, сад мајку, као да би рада својим погледом њих двоје једно другому приближити и уже их свезати.

То је била њезина задаћа, од како је почела својом главом мислити и својим срцем ћутити; њезин значај као да је био створен за то, њезин меки и помирљиви глас, њезин мудри отмјени поглед, цијело њезино понашање било је таково, да човјек ни у највећој љутави не би могао њој жалосне ријечи набацити. Мекоћа њеног бића, сталност и отвореност њезиних мисли, прибавиле су јој штовање као оца тако матере, с том разликом, да ју је отац као светицу обожавао, и до ње више држао, него до све остале околине. Њезина ћуд и значај били су свакако сроднији очевом, него ли материњем; мати је већма уживала у млађој си кћери, живахној и превртљивој Нели, која је имале сва слаба, али не и сва добра својства материна. Поносној мајци годила је више ласкава и обијесна Нела, него тиха и проницава старија кћи, акопрем је добро знала, да јој Анка више од пол куће уздржава, а Нела више од пол куће у неред мође.

Госпођа Матковић већ је отишла у своју собу, кад је сеоски пандур донио пошту и предао ју го-

спођици Анци; била су у свему четири комада: један службени спис од госпоштијскога равнатељства, за тим „Базар“, адресиран на госпођу Матковић, и два листа: један од сина Лује из Загреба, а други од госпођице Неле из Р., недалеке вароши, где је Нела код тетке си била.

Господин Матковић отвори службени лист и држећи га, што је могао даље од очију, читаше га веома брзо и нервозно, насмијао се на посљетку гласно, као и сваки пут, кад је нешто важна прочитао; ну није се никад могло разабрати, да ли тим смијехом одобрава или се руга оному, што је прочитао. Анка најприје отвори братов лист, па прочитав га узе скупљати усне и трести главом, као да жели оца приправити на садржај листа.

— Но па што је? — запита ју Матковић.

— Пише Лујо, моли вас за путни трошак, с оним првим морао је подмирити — — —

— Што је подмирио? — ништа није подмирио! Профућкао је, прорајтао је — лопов један... То је ипак превише, као да мени кокоши новац легу... То је све она крива...

И он показа прстом на собу, у коју је госпођа Матковић ушла.

— Нека му она шаље — настави он још жешће — ја му не дам ништа, ништа... ни пребијене паре; кад му знаде заповиједети, како ће се одијевати и кицошити, нека му шаље, — ја не ћу да знам... не ћу да знам!...

— Само се бадава љутите; тко би знао, што се је у истину догодило; није ни он баш такав, да би напросто лагао...

— Што није лагао?! Лагао, какав је дуг и широк, то ја одавде видим, куд је први путни трошак отишао: господа јуратоши у мисли, да би свијет пропао, ако они свој растанак не прославе, — отишли једноставно у општурну какову гостиону па запили, што су добили за пут... А ја као пас, као онај вол шопрунски морам вући, радити од јутра до мрака, само да господин правник може једну ноћ пролумпати... Хунцути проклети!...

— Ако му не пошаљете, он ће остати тамо, па ћете морати три мјесеца за њега бадава плаћати —

Рекав то узе Анка „Базар“ и оно друго писмо, па оде у материну собу, знајући, да тај час ваља оставити оца на саму, док се умири и уталожи, јер у такову стању оставила би њега свака логика и сви би разлози и савјети у тутањ падали. Он, чуваран и горљив, хтео је, да му и дјеца буду поштењаци, да већ у првој младости схвате бригу и озбиљност живота, па није могао жени опростити, да се је високо занашала те по истом калупу и дјецу си одгајала, тако да су Луjо и Нела пуно од оне поносне и расипне крви од матере упили; тај одгој допринео је пуно, да он сад мора Луји по други пут слати путни трошак. А то је њега болило, јер он је то сматрао за прву дјетињу незахвалност, која не зна оцијенити оне љубави, оних жртава, које он својој дјеци доприноша. Те му се мисли тај час по мозгу врзле, ну кад му у тој мјешавини чувстава изненада пред душом никну слика његовог красног сина, високог и крепког као храст, са тек пробијајућими брчићи на испупчастих рујних уснах, са оним немаришним држњем и елегантним одијелом, које је као сливено на њем стајало, — тај час, да је та слика синовљева заискала крви његове, он би ју не часећи дао; и тај час, кад га је то чувство просунуло, њему је новац — путни трошак — постао празан и ништетан, пука, ништа незначећа твар, која није вриједна једнога нокта, једне ласи његова дјетета. Сангвиничан, он се је брзо уљуљао у дуге љепше и слађе мисли, па да се је сада створило ма које дијете његово пред њиме, нитко не би распознао његовог гласа, који је хтео, да буде благ и мехак и сладак, као што му је и чувство било; ал он тим гласом није могао равнати, није га могао удесити са својим срцем, него је остао испрекидан и бридак као цијела му приказа. Зато нитко није — осим његове старије кћери — ни помислио, да је он кадар куд и камо нежније ћутити и љубити, него многи с најмекшим гласом, с најплачљивијим очима.

Госпођа Матковић читала је ведрим и задовољним лицем писмо своје сестре и млађе кћери Неле. Сестра јој писала, да Нела прави „фуроре“ у вароши, да се млади људи (она је волила израз „млади људи„ него „гимназијалци“) натјечу, који ће јој боље угодити, те да не има ни најмање двојбе, да ће се удати прије, него би човјек помислио, и да ће бити сретна, веома сретна... Надаље јој пише о красној ружичастој оправи, коју је за Нелу наручила, јер да ће у недјељу бити сјајан плес у славу његове преузвишености; за ту славу да се већ сада чине велике приправе, те нека и она — г-ђа Матковић — с Анком тај дан за цијело онамо дође.

И Нела је додала неколико редака истога смисла, понављајући иза сваке риечи „драга моја и слатка мамá“. Хвалила се, да је неки дан била дјеверуша умрвшему гимназијалцу, да ју је читава депутација дошла у то име просити; остале госпођице да су јој ради тога страшно завидне, итд.

Госпођа Матковић није си могла угоднијега листа од листа своје кћери пожелити, она га је двапут у мед прочитала и на то га предала Анци, погледав ју при том сажално. Она као мати жалила је, да јој и старија кћи не бере онакових ловорикâ, жалила је, да јој мањка онај живахни темпераменат Нелин, жалила је, што воли бити цијеле године на селу, а тȳђи се од градског живота, гдје би се свакако прије удала, — а овдје на селу, Бог зна!... И сад су се опет њезине мисли сразиле с противними назори њезинога мужа, кому се није никада свиђао боравак Нелин у вароши, јер он није никада хтио да појми, да ће Нела тамо ишта добра научити. Он се није никако могао сложити са данашњим градским одгојем, који је по његову увјерењу усађивао у женско срце размаженост и лажан значај; који је младу жену надахњивао идејами за ваљски сјај, за нерад, а отуђивао ју од праве истините збиљности, којом се дан данас рачунати мора. Он је био увјерен, да дарови, које жена средњег сталиша мора свому мужу донијети, морају бити посве други, него

ли ће их таковим одгојем моћи Нела свому супругу донијети...

— Ја не знам, коју би оправу ти обукла за плес; ниједна ти није баш особита, — рече гђа Матковић Анци, кад је ова дочитала Нелин лист.

— А што им мањка, све су још добре; обући ћу ма коју год, ако већ желите, да и ја идем.

— Свакако ћеш ићи, знај, да ме је управо страх за тебе; ти си се посве запустила на том селу, морала би више на се пазити...

— Ја не знам, зашто ми то увијек спомињете, кад добро знадете, да плесне забаве нису за мене; мене боли, кад видим, да ме увијек ради тога жалите, што ме ради тога држите невриједним својим дјететом...

И Анчине очи зацаклише се, али не проли сузе.

— Немој, немој плакати... Ти још не знаш, што је матери дјетињa срећа; и загрлив помилова ју она, као да признаје, да ју је увриједила. Она је добро знала, да јој старија кћи не мари за сјајна друштва и оправе, да је сретнија у свом дому и врту, али она је превећ била надахнута модерним друштвом, превећ занесена Нелиним и сестриним писмом, а да би могла одољети чувствима, која су ју час прије у ону сјајну висину дигла, о којој мал'не свака мати снива... Њој је тешка тјескоба стезала срце, гледајући, да је и Нела већ за удају, а Анка још ни просца није имала. Она си је стопут предузела, да ће је хладно промотрити, као да јој није мати, како би могла разабрати, што је то на њој, да се до сад ниједан мушкарац није у њу заљубио? И она ју је проматрала од главе до пете и није могла на том снажном високом тијелу, на тима црнима тугаљивима очима, на том жутаљивом, ријетко када руменом, мирном лицу, на тима пунима грудима никакове мане наћи. Крај тог бујног тијела, крај бистрог јој духа, она је једини узрок досадањој неудаји видила у том, што Анка бјежи од градскога друштва, што је превећ заљубљена у село и сеоски посао. То ју је болило, па, акопрем је знала, да ће ражало-

стити своју кћер, ако јој само спомене градске забаве, ипак није могла, а да од времена до времена не уздахне, да ју пола плачним оком не погледа.

— Док сам ја сама собом сретна, зашто не би и ви са мном сретни били? — Тако је гласио Анчин одговор, кад год би се о тому ријеч повела.

II

Господин Матковић ишао је рано у постељу, али се је и рано дизао; зором у четири сата већ је био на ногама, а кава га је морала у то доба већ готова чекати. Каву му је приређивала Анка, те како би се у пол четири дигла, не би се више ни враћала у постељу. Спремив се за тили час и посркав каву, отишао би Матковић на гумно, те би се истом послије подне кући вратио. Јутрос прије поласка изброји Анци новац, да га пошаље Луји за пут, не рекав при том ниједне ријечи, као да јучерањег поголдана није ни било. Узев на то биљежницу и сунцобран, те опипав све џепове, знао би се још по два-три пута са стуба повратити у собу, као да је нешто заборавио и сваки пут би рекао кћери својој: „с Богом"; он би ју и пољубио, он би јој рекао тисућу њежнијих ријечи, ал он није знао бити њежан, његова ваљштина била је превећ неспретно оруђе његове нутриње. Сва његова љубав и њежност усредоточила се у тој једитој ријечи: „с Богом!" Његова кћи добро је схваћала сву дубину те једноставне ријечи; та ријечца обујмила и њена сва чувства, те није ни сама знала, како би их што топлије напрам оцу изразила. Она би само кадгод раздрагана те у пол шале оцу рекла:

— Ма већ сте ми трипут казали — — —

— Но, па „с Богом!" — довикнуо би он по четврти пут, те погнуо главу и машући сунцобраном одјурио ван, сав сретан, што је она збиља сва три његова поздрава чула. И на то би се оним истим тромим и чврстим кораком отпутио на гумно, идући равно као вук, не обзирући се ни лијево ни десно.

Кад би он отишао, латила би се Анка свагдањега посла; у свијетлој јутарњој одјећи распознавао се оштро високи јој и снажни узраст. Попут одијела биле су јој и кретње једноставне и наравне; ништа на њој није било прорачунано ништа пољепшано, него све онако, какова је у истину била: у свакој кретњи, у сваком кораку изразивала се чедност и самилосност, нека неизмјерна топла доброта, којом је сву околицу око себе напуњала.

Довршив сав јутарњи посао, спреми новац и сједе те написа брату овај лист:

„Драги брате Лујо!

„Ево Ти новци, које Ти отац за пут шаље. Морам Ти истину казати, да му није било баш посве право, што по други пут тај трошак иштеш. Ти знаш, да ће он за нас све жртвовати, ал га боли и мора га болити, кад се та његова доброта зло схваћа а још горе упорабљује. Не мислим Ти ништа предбацивати, ал Ти, који си почев од седме године једва мјесец-два дана на годину код куће, Ти дакако да не можеш знати, што је то родитељска брига и што ће рећи на четверо одрасле дјеце трошити, да свако добије што треба и жели. Ја која се од првога часа нијесам удаљила од куће, него се с њом управо срасла, ја једина од свију вас могу процијенити оно прегарање, ону тешку борбу, којом се отац за нас бори и брине, да нас уздржи онакове, какви јесмо. Ја, која му познам сваку мисао, која даномице мотрим, да сваки његов осјећај, свака његова влас само за нас живи, видим, да он себе самог нити не рачуна, него тако рекући уз нас живи, Ми не би смјели само љубити и штовати га, него управо дивити му се и обожавати га. Ја за себе још га и пожалим, пожалим у дну душе, јер видим, да је то од њега злостављање властите своје особе, а све поради нас. Ја Ти морам истину рећи, да ме је управ болило, кад сам Те бранила пред њиме, да Ти по други пут тај новац пошаље. Ја за себе не тражим пуно од њега, само да му лакше буде вас остале надомиривати, ал

од вас тражим, да имате мало више милосрђа напрам њему, јер ваља да помислите, да је он додуше дужан своју дјецу узгајати и наобразивати, ал да није његова дужност себе робом своје дјеце правити. Вјеруј ми, да он никакова уживања више не тражи, за ништа више не мари, да га ништа више нити боли нити оживљује до ли једино љубав и помисао на своју дјецу. — То сам Ти рекла као сестра, нека Ти не буде жао, јер ја љубим једнако и вас и њега. — Винко није направио испита, те више не ће полазити гимназије; мама мал да није очајала с тога, но отац не љути се ни најмање, већ једино жали, да није Винка већ прије извадио из школе. Камо ће даље, још није одлучено; за сада помаже оцу и господину Лешићу на гумну. Он и господин Лешић уско су се спријатељили, увијек су скупа; саградили су и сјеницу у ономе куту врта, гдје се је Теби свињало, те су умјесто стола дали довући огроман храстов пањ. Господин Лешић вели, да ћеш ти сад имати мирно мјесто, гдје ћеш моћи у тишини разгледати параграфе, ну Винко се руга, да ће у тој сјеници ући више литара вина у Твоја уста, него ли параграфа у Твоју главу. Осрамоти га, кад дођеш! — Нела је, како знадеш, код тетке; од недјеље ћемо и ја и мама тамо на плесну забаву. Мени баш није угодно тамо ићи, али морам мами за вољу; нијесам рада, да ју вријеђам. А сад с Богом! слатки мој неваљалче. Гледај, да нам се сретно кући вратиш и панеш здрав око врата љубећој Те сестри".

„N. B. Донеси Нели какав дар, она већ давна сања о њем".

У то уђе госпођа Матковић посве оправљена, те смјестив се за стол испијаше своју шољу каве полако и неком неприсиљеном елеганцијом, да си није при том ни руку ни усана ни најмање замрљала. И њој као да није било баш по ћуди, што Лујо по други пут тражи путни трошак, али одмах иза тога слатко се насмејала, ваљда с угодне помисли, да јој син схваћа живот другачије нело ли муж.

— Као да се младому човјеку може ускратити

и замјерити, да који час љепше и по својој вољи проживи! — гласно је коначни њезин суд у тој ствари, те својим још увијек бистрим црно-жутим оком погледа у около, као да тражи свога мужа, да и он чује њезино мнијење.

У то ступише у предсобље два млада човјека, сваки са пушком и уловљеним зецом. Старији од њих, господарски пристав Влатко Лешић, пољуби гђи Матковић руку, дочим онај други, млађи син Матковићев, гимназијалац Винко, узе смјештати пушке и вјешати зечеве. Младићи били обучени на ону врст, што се обично зове „генијалним нередом", боље рекући: младима, свјежима и веселима момцима пристајало је и најодрпаније одијело љепше, него ли осушеноме старцу најфинији фрак.

— Надам се, да нам милостиве неће замјерити, што овакови изгледамо. Ја бих највољо, кад бих се могао у онакову кабаницу обући, какову је јучер наш дебели господин равнатељ на себи имао —: закопчао се наиме у њу од главе до пете. Његову се одијелу не може шта замјерити, јер осим те дугачке кабанице и капе нијесам на њему управо ништа друго видио!... А овамо на мени капутић масног овратника, прслук са тек три дугмета, хлаче на лијевој ногавици испаране — чему у осталом нијесам ја крив већ онај зец тамо —, и напокон већ понешто накривљене чизме, које, ако још има правде на свијету, једноме господарскому приставу од двадесетпет година још увијек добро пристају.

Тому кројачкому анализовању смијали су се сви, а најслађе Лешић сам духовитим својим титрањем очију и усана. Крај свега срдачнога смијеха, госпођа Матковић ипак је с радошћу помислила, да њезин Лујо не би никад такова шта говорио, те јој и нехотице дошло пред очи његово најновије тамно-зелено елегантно одијело, у којем је о Ускрсу код куће био.

— А на шкрљак си заборавио, — рече Винко и подигну мекани ловачки шешир, дајући му свакојаке облике стежући и растежући га. — Штета да га није видио Овидиј, сигурно би написао један десетак оних

будаластих метаморфоза више!... прасну у смијех Винко, који се је сада могао по милој вољи освећивати школским класиком. Њему је сигурно лакше било из сто рали велике шикаре истјерати зеца, него ли у полетном Овидијеву дистиху наћи самоставнику припадајући глагол...

Из оба младића бризгала је она обијесна младеначка крв, а она душевна слога, која им је душе везала, још је повећавала ту несташну шалу и радост. Винко отишао у кухињу и сам си донео каву, млијеко и крух, жвачући и оне корице, које су иза мајке остале, мласкајући при том језиком, одајући особити тек и здравље.

— Ма, Винко, Бог с тобом! како то једеш — чује се чак овамо, како гризеш!.. Госпођа Матковић хтједе се од чуда прекрстити, но сустегну се у прави час поради Лешића.

— А да како ћу јести, кад сам гладан!... Ходи! Влатко, амо, — бриге нас! Тко је три сата по лову тркао, тај не пита, како се по најновијој етикети једе.

И њих два сједоше на други крај стола и натакаху си сами каву и мазаху си крух маслацем, не допустив Анци, која је хтјела, да бар Лешића послужи.

— Молим, госпођице, не трудите се, овако је слађе, — одврати Лешић њежношћу, које није било у досадањих његових ријечих.

— Кад би се само и кава могла прстима јести. — опет ће Винко.

Кад су заложили, спочитну им госпођа Матковић, што су двије ноћи на гумну ноћили, умјесто да су кући дошли, како би се то младим људем пристојало.

— Бог зна, што ви тамо радите — —?

На то се узе Лешић испричавати, да је једна хрпа радника истом у десет сати обноћ извијала жито, тако да је оно непремјерено остало на гумну, па да он није могао на своју душу узети, да остави тих триста вагана пшенице на колибаровој пажњи, — то да је било узроком, да нијесу прве ноћи дошли. Другу ноћ да су за то ноћили, јер је дочуо,

да ће равнатељ доћи прегледавати вршидбу, па је зато хтео, да буде на гумну од јутра до мрака.

Час прије разуздани младић говорио је сада толи озбиљно, да се је видјело, да осим оне топле искрене шале има у њему и друго неко чувство, оно чувство дужности, које и најмању задаћу схваћа по њеној збиљи и важности.

— Господин равнатељ вас је сигурно и похвалио . . .

— Ја сам сретан, да ме није отпустио, јер ја не знам, што се код тог нашега господарења и може похвалити! Све би нас требало повјешати, почев од равнатеља па до колибара, — равнатеља дакако најкашње! . . . То вам је управо дивно било! Стојимо нас тројица пред гамаром сламе, а у слами баш равнатељу пред носом пуна руковијет здравога, неовршенога класја. Стајао сам као на иглама, јер његово надзирање нема друге сврхе, него да се освједочи, је ли слама добро утрта, да не би остало пуно зрња у слами, — то је сва контрола . . . А све ми се чини, ено, сад, нä, па ће му око запети у ону руковијет здравога класја. Сав нестрпљив досјетим се напокон и речем: — Дозволите, магнифице, да вам отјерам смрдљивог Мартина с врата! Он се на то сав брецне и сагнув се окрене ми леђа, — а ја у тај час зграбим оно класје, те с њиме огребем магнификуса по леђима, да ниједно зрно није у класу остало . . . У знак хвале потапша он мене по рамених: — да ми ваља вршидба и да добро радим! . . . Смрдљивог Мартина није дакако било ни од корова . . . Он се је и кашње хтео напрам мени доброхотним показати, те ме онако колегијално запита, колико коња захтијева данашња знаност, да се рационално ovрши крст жита, нагласив особито ријеч: рационално. На то ја, да не пропанем у земљу од стида, узмем нешто муцати од парних стројева и шта вам ја знам.

— Но знам, знам — побрза он — али машину вуку коњи . . .

Онда ја опет, да извучем и себе и њега из шкрипца, почнем нешто говорити о коњским силама.

— Наравски, наравски — право имате, нијесу сви коњи једнаки. Штајерац је два пута јачи од славонскога коња; не да се то никада точно опредијелити ... И опет ме потапша по рамених, као да смо се посве сложили у наших назорих.

Док се је Винко на то приповиједање из свега грла смијао, дотле су се Лешићу тек очи духовито кријесиле, а око уста играо смијешак, каков је само у људи, свијесних своје душевне премоћи. Госпођа Матковић смијешила се оним интересантним, понешто злорадим смијехом, којим се жена млађега чиновника незнању старијега и предпостављенога смијати може, — дочим је госпођицу, како се чини, више занимао начин приповиједања, него ли сам чин. Њезин фини једва видљиви смијешак био је веома сличан Лешићевом. Оно нешто, што се је за Лешићева приповиједања између њих двога кретало, било је слично тренутачним блискутањима мује усред ноћи, који су додуше расвијетлили за час цијелу околицу величанственим сјајем, ал у истину ништа се није могло точно разабрати.

— Како је то вани на гумну спавати? Ја си не могу тога право представити! Више пута предузмем си по дану, да ћу преноћити у врту, али чим се вечер почне спуштавати, тако и моја одлука почне све слабијом бивати, док посве не ишчезне. — Тако говораше Анка, управив додуше на Лешића то питање, ал гледајући у Винка.

— Тога вам не може нитко описати, а још мање појмити онај, који није никада преноћио вани; јер као што је у соби свака ноћ једнака, тако је вани не само свака ноћ, него сваки ноћни сат другачији. Само то вам могу рећи, да човјек, који три ноћи проспава на зраку Божјем, истом тада право увиди, колико се је одалечио од своје властите људске нарави. Јер нема вам чуднијега чувства, као кад лежећи на мирисној трави и поспано зурећи у дивно ноћно небо, случајно помислиш на своју тамну спаваћу собу и постељу, стиснуту међу четири ниска зида! ... Тамо гроб, смрадљив задах, — а овдје непрегледно небо,

мирис свеукупне нарави, живот и вјечни мелодијозни жубор; а исто такав живот дише из тебе, осјећаш управо, како свака твоја жилица куца здравим, ведрим животом, те кад се дигнеш, тако си лаган, да не можеш вјеровати, да је збиља једна ноћ минула. Ја у тај час помислим на велеграђане и њихове четворокатне зградурине, наточене стјеницама, па ми и нехотице долази, да је човјечанство само на себи неопростив атентат починило.

— То се вама само тако чини! Ал представите си пространу и високу спаваћу собу, са широком масивном постељом, са тигарском кожом, са електричном расвјетом и са свом осталом удобношћу, коју си је модерно друштво створило, — па сравните то са вашим сламнатим лежајем на гумну! — говорила заносно госпођа Матковић.

— О том је дакако тешко одлучити, као и о свакој ствари, која зависи од „густа“ појединих људи. Ја бих само још толико усудио се рећи, да сав данашњи луксус није ништа друго него имитација, тежња за приближењем првобитној природи, — али за скуп новац.

— Ви сте, чини ми се, сав занешен за то ладање, — сигурно сте се ради тога и дали на господарско занимање.

— Ради тога баш не, — пуно важнији су ме разлози за то занимање одлучили. Ти су разлози пуно дубљи, те вас они, милостива, не би могли интересовати већ с тога, јер их ви не би одобравали. — колико сам се до сада могао бар о вашем мишљењу осведочити.

— Ако вас није љубав за природу и село на то понукала, ја онда збиља не знам, који би то други разлози могли бити.

— Ја сам већ рекао, да вас моји разлози можда неће занимати, али кад ме већ тјерате на одговор, морам вам рећи, да ме је на то понукала она огромна множина мртвога капитала, који се налази у нашој земљи, а ми тај мртви капитал још повећавамо, јер смо с једне стране сви насрнули глодати голу кост,

а с друге стране превећ смо комодни да засучемо рукаве, да се упремо и извучемо благо из наше земље. Ми с цјелом нашом друштвеном зградом почели смо одозгор умјесто одоздол, па сад је вама наравски непојмиво и нечасно, зашто неки — а међу тими и ја — бјеже са оне висине доље, јер су увидили, да их тамо горе превише има, да тамо почиње претијесно бивати, да се тамо почимају гушити и рушити. Па премда се то већ и превећ добро опажа, ипак их на стотине даномице хрли тамо горе, сматрајући онај тијесни живот, оно глодање голе кости једино достојном егзистенцијом само зато, што је тобож на високом видику; дочим је онај доњи положај, гдје имају сви још доста мјеста, да се по вољи развагане, још увијек презрен и омаловажен. Међу онима горе разумијевам ја онај разред нашега друштва, који живи од пуке сухе крајцаре, која му се мјесечно откроји за онај тешки, непродуктивни рад, који се годимице слаже у канцеларијске акте, да га тамо мољци гризу. То су тако звана господа, у истину пак нијесу ништа друго, него задње слуге, — јер сваки други слуга отишав од једног господара нађе још исти дан другога, дочим један од господе-слугу̑, кад је једном отпуштен, ријетко да налази другог господара. Онај други разред — —

— Сада већ знадем, — овај ћете други разред, у који се и ви убрајате, хвалити, али мени ипак не ћете доказати, да она прва класа није признатија и више цијењена од ове ваше, за ко̑ју се ви заузимате.

— Сваки човјек на свом мјесту имаде становиту вриједност и треба га потпуно по тој вриједности цијенити; али баш то је код нас абнормално, што је цијена онога вама омиљелога разреда неразмјерно много већа него овога другога; а та абнормалност не може дуго потрајати, јер цијена и вриједност релативни су појмови. Кад на примјер нека врст робе има на тргу веома високу цијену, па се усљед те високе цијене поље неизмјерно много те робе продуцирати, то је посве наравно, да цијена тој роби мора с временом пасти. — Ми смо с нашим друштвеним одношајима

баш у оном стадију, гдје се становита врст робе ради превелике продукције не може никамо отиснути, уновчити; гдје се већ многи трговци враћају с трга с непроданом робом, не знајући у здвојности камо с њом, па ју у невољи дају у бесцијену. Или, да ме милостива боље разумијете: сав за 16—20 школских година издани капитал даје се држави за 700 до 900 форинти годишње плаће и то уз осам до десетсатни рад на дан! То није ни заслуга по вриједности, а гдје су камати! Тај сталеж није код нас још ни из далека онај, који би имао да буде, наиме: више мање најбољи слој, што га људско друштво у свом крилу раћа; него је још увијек неки азил, нека врст опскрбног сталежа, камо све бјежи, да се прехрани, једино са жалосне предмњеве, да им је то најсигурнији крух! А овамо, овамо земља још младеначка са богатими својими плодинами; овамо још толико знаности и умијећа, која би код нас могла цвијетом цвасти, а ми их још ни по имену не знамо, — и крај свега тога ми још срњамо у онај азил, мјесто да си на својој земљи подигнемо своју кућицу, своју слободицу...

Госпођица Анка и Винко слушали су побожном знатижељношћу Лешићево разлагање; у њиховој души одзвањале су исте оне жице, по којима је он повукао, развила се ако и не посве јасна слика, коју је Лешић тек с краја оцртао. Само госпођа Матковић оста до презира хладна, јер њој је најнижи чиновник више вриједио, него најискуснији и најинтелигентнији господар.

— Ја вам, милостива, не замијерам, што нисте мојега мнијења, јер добро знадем, да су с вама двије трећине људског друштва наше домовине истих назора. Узроком тому јесте помањкање наобразбе и обртних и господарских гранах знаности и с њиме скопчане подузетности духа, која једина отвара и диже благостање земље. Код нас умјесто да новац кроз тисуће руку од консумента до продуцента прође, иде он равно од првога другому, те онда код тога и остаје. Ја бих вам, милостива, морао цијелу наци-

оналну економију исприповиједати, а да вас потпуно освједочим о истинитости својих назора. Чим сам ја први пут прочитао Смитову књигу о тој ствари, мени су одмах пукли пред очима узроци нашега нискога економскога стања, и у оном часу, кад сам до те спознаје дошао, ја сам схватио школу и науку посве нечим другим, него се то код нас жалибог схваћа . . .

Лешић је свршио изврсно гимназију те био земаљским штипендистом; ну још као ђак није могао поднијети никакових спона. Његову отворену значају и бистрому духу никако се није свиђала будућност, која га чека, кад буде свршио свеучилишне науке, те на темељу свједоџаба узмора замолити вјежбеничку службу, боље рекућ вјежбенички крух. Он је свом пожудом напред хрлеће душе слушао на бечком културно-техничком течају националну економију, финанцијалну знаност и разне господарске знаности. Ну тражило се од њега, да прави испите из тих предмета, али он тога не хће, него одврати, да он не слуша својих предмета, да узмогне на испиту нешто о њима избрбљати, него их слуша, да удовољи свому нутарњему нагону, који не иде за празним ријечми, него грамзи, да проникне у душу дотичној знаности. Ну о том не хћедоше они, који су му дали штипендиј, ни чути, те тако Лешић послије друге године изгуби ту земаљску потпору. Ну њему је није више ни требало, јер он је у двије године научио више, него други у пет; он је имао у рукама кључ за све оно, што ће му у будућем практичном животу требати. Њему се је дубоко у душу уцилио развитак благостања људског друштва, он је и сам тражио узроке, који га заустављају, а који га дижу. Премишљајући често о том, не мало се љутио на „изгубљених“ својих осам гимназијалних година, гдје је све учио, само не оно, што деветнаести вијек од човјека тражи. Љутио се на ону тобож високу у истину шупљу наобразбу; љутио се на све оне, који су у наобразбеној својој надутости набацивали се латинскими пословицами: Finis coro-

nat opus... Bis dat qui cito dat... итд., а овамо ниједан није знао, тко су и што су апостоли нововјеке знаности, А. Смит и Дарвин.

— Да, ето то смо вам ми Хрвати! Да нам је на лак начин доћи до круха, да „обезбиједиш себе и обитељ", како већ тај жалосни технички израз гласи, — па онда с Богом таленат! с Богом знаност! — Ја имам једну тисућу форинти на годину, мени је доста, ја не требам више учити, ја не требам знати, да људско друштво корача напријед!... И тако трухнемо у комодности, јер нећемо да знамо, да је човјек највриједнији капитал у свакој земљи.

У таковних заносних тренутцих био је Лешић управо красан. Блиједо његово, доста мршаво лице, које је већ према утиском часовито мијењало боју — од зелене до црљене — веома енергично чело са оштрим изразитим носом, били су јасан знак, да се особити свијет у тој глави врзе. Док није почео говорити, није био лијеп; истом кад би му почела свака жилица бујати, истом кад би му тамне полузатворене очи оживиле, те сад поразним сјајем, сад најслађим милињем сјевуцкале, тад као да се са сваком ријечцом и симпатија из њега излијевала. По блиједом лицу и дубоком погледу судиле су раскалашене жене, да је похотан; по мучаљивости — јер у веселом друштву обично шутио — судећи, мислили су неки, да га несрећа бије, — дочим их је мало само знало, да душа његова грамзи непрестанце за љепотом и истином; да његово срце изгара од весеља над добром, а савија се од муке и боли над злом ствари...

У души госпође Матковић био је Лешић супарник њезинога Лује; кад год је спазила, да се кому на Лешићу штогод допада, увијек би га тада успоређивала са својим сином. Акопрем је Лујо у многом те многом својству заостао далеко за Лешићем, она се ипак није могла с тим њој превећ отвореним и искреним младићем спријатељити, а то још највише поради тога, јер није могла у његовом знању увидити никакове гаранције за будућност; она би га много више цијенила, да се и он дао под заштиту овога или

онога државнога уреда, ријечју, да је државним чиновником. Она је тим мјерилом мјерила људе, а не по њиховој властитој вриједности.

— Дакле ви не ћете ићи да видите дочек, што се спрема у славу доласка његове преузвишености? — упита госпођа Матковић Лешића.

— Не ћу! јер прво имам ја пречега посла, а друго не имам никакова интереса.

— Дакле само они иду, који имаду какова интереса?

— Бар ја тако мислим — јер један иде, да се наужије цијеле слике, коју такове пригоде пружају; други опет иде, да види ову и ону особу, а многи напокон иду, да буду сами виђени.

— Онда ћете ваљда и за мене рећи, да идем кога видјети тамо? — рече госпођица Анка понешто несигурним гласом.

— Не знам; може бити и зато, да будете виђени — одврати исто таковим гласом Лешић.

И на те ријечи, не знајући ни сами зашто, сви ушутише, као да је у том друштванцу дирнута друга струна, која је свима њима необичним, непознатим јеком заструјала.

— Хоћемо ли ми? — јави се први Винко.

— Хајдемо! — скочи Лежић одрјешито. Имамо добра два сата, док дођемо до гумна.

И њих двојица објесише опет пушке на раме и препоручив се госпођама одоше. Анка их испрати из предсобља, те кад јој Лешић на опроштај руку пружи, рече му она:

— Ви сте ме увриједили... Мене немојте међу оне бројити. Има и такових, који морају тамо ићи.

Он је у души очекивао, да ће му она разјаснити свој полазак, па не могав ниједне ријечи изустити, он јој само захвалним и молећим погледом завири у очи, те се нијемим наклоном удаљи од ње. На његов поглед ударила у њено жуткасто-прозирно лице тиха, једва видљива румен, које је исти час нестало, — али ју је Лешић ипак добро опазио и разумио. Разумио је, да је ту дјевичанску румен по-

кренуло исто оно чувство, с којег се и његов иначе изразити поглед у дјетињу молитву расплинуо... Тај поглед и та румен казивала је, да њих двоје стидљиво скривају једно своје чувство, које је већ почело продирати из њих.

III

Забава у славу његове преузвишености имала је бити сјајна; сјај оправа има изједначити имућне и сиромашне, високе и ниске. Ријечи: нужда и штедња не би се пристојало нити само изговорити, а некмоли се по њима равнати, јер то не би одговарало духу друштва деветнаестога вијека, које не пита: откуд и како? него само једноставно захтијева да буде! а на онога се поругом баца, који не може или не ће да игра у том бјесомучном вртлогу.

Госпођа Матковић збиља је приспјела с Анком својој млађој сестри, удатој за нижега чиновника. И Лујо је из Загреба у прави час дошао тамо, те се цијела родбина, осим старог Матковића и Винка, нашла на окупу. За њих двојицу нијесу у осталом нити много марили, не држећи их тако рекући за чланове своје обитељи.

— Но, па шта ради? — упитао би господин Вуковић своју сваст; а по сажаљно поругљивом нагласку знали су сви, да он пита за Матковића.

— Оно што увијек — слегла би она раменима, држећи, да није вриједно о том даље говорити. Крај свега није господина Вуковића могло пријечити, да пије вино и једе пшеницу, коју му је пашанац од срца слао. Ну Вуковић је ипак мислио, да не мора за то свом пашанцу захвалан бити, него да му се може као неком чудаку, који није при себи, по милој вољи ругати. Он, његова супруга и госпођа Матковић били су тврдо увјерени, да је њих троје одгојило Матковићеву дјецу, па да њих није, да би по Матковићу дјеца била данас сутра нитковићи. То своје увјерење поткрепљивали су особито с Винком, који да се је највише уметнуо у оца и из којега

ваљда не ће ништа бити Они су расправљали и одлучивали судбину Матковићеве дјеце, дакако код Вуковића, јер пред Матковићем нијесу се усудили ни писнути. Лапидарни Матковић није знао никоме ласкати, те је Вуковића напросто звао волом и празном тиквом, који је морао једино лијепом свом узрасту и високим познанством своје жене захвалити, да се је попео до чиновника десетог разреда. Он је сматрао Вуковића оним, што у истину јест, кукавцем, којега је човјек морао пожалити, ма с које стране га погледао. Усупрот опет надувени Вуковић није хтио ни да чује, да је Матковић из далека кадар оцијенити његову вриједност; он је њега држао простим дивљаком, на кога се не би нитко ни обазрео, да му није жене и да нема за пашанца краљевскога чиновника Вуковића ... Он, његова и Матковићева жена живјели су у некој умишљеној величини, коју су једино празнима ријечима градили. Њима није било веће сласти, него кад су разговарали о стварих и идејах, које су биле од истине и испуњења далеке као земља од неба. Вршак њихових нада били су Нела и Луjо; Анчино име већ им је теже лежало на срцу. Забринути поглед госпође Матковић знао би њезин свâк сваки пут разведрити.

— Не бој се ти, то је моја брига, наћи ћу ја и за њу ...

И госпођи Матковић збиља би одлануло на те испразне ријечи Вуковићеве.

У тијесном, од три малене собице састојећем државном стану господина Вуковића није се човјек тога дана могао ни окренути; све наоколо, горе и доље, било је запремљено одијелом и женскима оправама. Свака се је оправа два три пута навукла и опет скинула, поправљала, нагађала и прикрајала; десет пута се набрала сад овако, сад онако, да се само што љепше слије с тијелом. Служавка је непрестанце трчала сад по врпце, сад по гумбе, сад по игле, сад по цвијеће. Господин Вуковић сваки пут би се промијенио у лицу, кад год би служавка дошла заискати сад толико новчића за ово, сад онолико нов-

чиња за оно. Кад је већ све било у реду, те и њему некако одлануло, опази госпођа Вуковић изненада, да јој је ципела мало пукла; није преостало ништа, него послати по нове и то — будући да је данас сјајан плес — веома елегантне. Господин Вуковић само проблиједи, али не приговори ни ријечи, јер он на очи своје свасти — која је до њега толико држала — није смио данас с новцем шкртарити. Он се је сав задубио у рачуне, комбинујући на све начине, хоће ли му свота, коју још у џепу има, измоћи на данашњој забави; с једне стране бојао се Лујина сухога грла, с друге стране желио је да се пред свасти галантним покаже. На своју радост израчуна он, да ће вечерас некако испливати, — а до „првога“ што Бог даде... Тек се он примирио, покуца на врата непозната служавка и преда госпођи Вуковић писамце. Она га веома знатижељно раствори, но прочитав'га, смркну се, да је није било распознати. Писмо је било од њене швеље, која ју моли, да би јој један дио дуга за сашивене оправе отплатила, јер да јој је данас веома нужно.

— Реците госпођи, да имамо госте, те да смо у силноме послу; нека опрости, на „првога“ ћемо јој за цијело отплатити.

Том старом формулом испрати госпођа Вуковић швељину служавку, смијешећи јој се слатко, као да јој особиту милост исказује. Њено се лице опет разведри и обли досадањом радосном узрујаношћу. Господин Вуковић није знао, о чем се ради, но видив безбрижно лице своје жене и сјетив се, да не би било лијепо, да пред свасти испитује жену, — прогута већ започето питање.

Напокон изјави госпођа Вуковић славодобитним смијешком, да је тоалета у реду, да ће госпођа Матковић бити импозантна у црној оправи, да ће Нела у ружичастој оправици и у бијелима атлас-ципелицама бити као од шећера, да је и Анкину оправу приредила као да је нова, — и све на то уздахнув као од тешкога посла и свјесне си, да ће побудити свачије удивљење својима оправама, сједоше напо-

кон за вечеру. Тискајући се и пренашајући столце једно другому преко главе смјестише се некако око малога стола. Господин Вуковић био је малко неугодно изненађен, кад је дијелећи крух наједном свега га изрезао, а већ је био израчунао, да ће тај комад истрајати до прексутра. Комадић печенога меса изреже на шест дијелова; госпођа Вуковић одступи свој дио Луји, јер да на вечер раље једе каковог поврћа. Нела такођер не хтједе јести, да јој не би на плесу шкодило, те њезин комадић допаде господина Вуковића.

— Не бирај, већ једи! Нисн на селу, да се можеш свачеса наметати као прасац... Јеси ли видио мало прије —: крајцар, по крајцар, па пет форинти оде као да си их одпухнуо!... Тако говорио господин Вуковић Луји, али с неким поносом, као да њему није стало до тих пет форинти, него само да покаже, да их има.

— Ти истом штогод говориш, као да ћете остати гладни, — приговори госпођа Вуковић.

— Очувај, Боже! какови гладни... Хоћу само да му кажем, како је данас живити, да се побрине, да буде штогод од њега... Мој „први“ — па као свето! — занесе Вуковић очима од госпође Матковић па до Лује.

На такове ријечи увијек би се неко сажално чувство увукло у срце његове свасти; њу је болило, што њезин муж не зна тако говорити, што само незнатан дио плаће добива у новцу (њу је било стид казати: колико?) а остало у храни и разнима депутатима; њу је болило, што не може онако поносито ићи са својим мужем испод руке као сестра јој са својим; болило ју, да нема чина и наслова као сестра јој, јер њезина мужа зову сад управитељем, сад провизором, сад шумаром — како се кому свиди, — а њу никако.., Она је видила само ваљски сјај Вуковићеве куће, али није видила оне гладне похоте, којими је њен свак завиривао у њена кола, да види, што му је донијела из тог омраженог села. Није опазила у његовима задњима ријечима прикривану али несакривену исповијест, да ту свака мрвица, свака

крајцара важе становити дио живота... Госпођа Матковић није свега тога видјела, јер у добру, које ју је окружавало на селу, нијесу јој се такове помисли нити могле породити.

У то надошао час, да се пође на плес. Господин Вуковић обукао се у дугачко црно одијело, метнуо цилиндар на главу, навукао једну рукавицу, па пухнув поносно (не знајући ни сам зашто), рашчешља наглим кретом рукȳ бркове и браду, те узе важно корачати по соби горе доље, ишчекујући док се госпође спреме. Кад су оне напокон изашле, једва их је било распознати; господину Вуковићу причинило се, да је на сама себе завидан ради властите жене, угледав ју високу, мајестетичну, сјајећу се у красној оправи. У том часу кад су наканили, да пођу, зауставише се на часак, да баце задњи поглед једно на друго: господин Вуковић лаштио је свој цилиндар, његова госпођа навијала достојанствено малу златну уру, госпођа Матковић шуштила у црној свили, а Нела тек да није сама из себе полетила, да се што прије створи у плесној дворани. Госпођа Вуковић још једном рече Анци, да се малко исправи и придигне главу, а Нели да пази на нераван плочник у својима високима ципелицама, — и онда крenуше.

Долазак у плесаону није био баш онако сјајан и славодобитан, како си је то госпођа Матковић умишљала. Госпођама се поклонило примјерено, како је то у изображеном друштву обичај, дочим на господина Вуковића готово да нитко није ни погледао. Једино Нела оживјела донекле дворану: неколико „младих људи“, а највише осмошколаца, свеучилишних слушатеља и домобранских поручника скупило се око ње, натежући сав свој прирођени и имитирани дар, да јој што већма угоде. Но нијесу се морали толико трудити, јер Нела је свакому појединому знала по коју угодну рећи, она их је у исти мах све знала погледати заљубљеним очима, те је сваки од њих био увјерен, да је изабраник њезин. Она је очаравала и идеалисте и материјалисте, сви су ти младићи гинули за њом, сви су јој пјевали пјесме а можда

ниједан није знао, зашто је управо љуби? У њој је било нешто, чим је тако рекућ присилила, да се баш у њу први пут заљубиш. Она те је гледала и мамила својима свећер играјућима великима очима, као да те нуди својом љубављу. Она је с меланколиком била меланколична попут мјесечине у језеру, са шаљивцем врагољаста попут мачета, а кад је требало, знала је бити и озбиљна и сућутна попут добре сестре. Тко је у њу заљубљен био, тај није имао смисла за друге жене; за сву околину био је глух и слијеп. Но то су били само они, који су први пут у свом животу били заљубљени. Код оних, који су прву љубав већ преболили, вриједила је она једино још као угодна брбљавка, којом се човјек може пол сата позабавити, да се ријеши зле воље или другог којега неугодног чувства. А забавити могао си се с њоме сваки час, и на плесу, и на шетњи, и на прозору; — гдјегод си ју само видјео, она је увијек била весела и расположена, увијек играла немирнима сивима очима, којима те је сад тугаљиво, сад пламно, сад љупко и изазовно погледала, док није погодила твоју праву жицу. А кад си се једанпут с њоме упуштао, онда те је свега отела, те нијеси имао ни часка, да погледаш камо другамо, да чујеш још когагод осим ње. Њу нарав није надарила дубоким чувством, она није ни знала, што је права љубав. Сви њезини осјећаји, све њезино чувствовање није имало коријена у њезином срцу, него на површини њезиног лица. Она је говорила сваким својим погледом, сваким живцем лијепих својих усана, ал она сама није знала, што је говорила, јер њезине ријечи нијесу текле из душе, него равно с језика. У том игрању своје ваљштине била је недостижна и тиме је неискусну младеж летимице освајала.

Кад је плес започео, није Нела ни часка одахнула, већ је непрестано прелазила из руке у руку; но и при самом плесању није она ниједнога својих поклоника занемарила, она је хитрим погледом знала свакому рећи: Видиш, како се сви за ме отимљу, па ја ипак нијесам на те заборавила; крај свијух толиких ја те ипак одликујем...

Госпођа Матковић и сестра јој нијесу се могле отети неугодному чувству, да ће Анка цијеле вечери можда просједити уз њих, те су већ два три пута опоменуле господина Вуковића, да се побрине за којег плесача. Но та њихова бојазан била је посве сувишна, јер кад је Анка први пут заплесала с Лујом, запело је свачије око о високу крепку дјевојку снажног и правилног струка те стидно оборених очију, које су биле посве застрте дугими црними трепавицама. За мало, па цијело друштво мотрило само њу; нека непатвореност, свјежост као јутарњи горски зрак надахњивао је све њене кретње, све је било истинито и наравно на њој; она се није трсила, да буде интересантна, да се пред свима истакне, — ал баш зато одсијевала њезина приказа особитим жаром из хрпе госпођа, одјевених на све начине, само да што сигурније обрате позорност на се. Анка је била она сеоска, језгровита и истинита новела, спрам велеградских шупљих, са свими могућими згодами и незгодами преплетених романа, с необичними наслови и позлаћеним увезом.

Анка је плесала куд и камо више, него јој је по вољи било, и то с пуно отменијими плесачи, него што су били Нелини, те је госпођа Матковић мислила, да то мора једино свому шури захвалити. Господина Вуковића испиткавало се додуше за Анку, он је дапаче чуо и ријечи: „Нитко не би рекао, да су сестре“, — али ни он, ни госпођа Матковић нису мислили, да те ријечи иду у прилог Анци, него баш Нели. Међу онима, који су у Анци гледали свјежу, интелигентну приказу, која се је својим припростим држањем далеко разликовала од осталих плесачица, био је и предстојник једнога уреда, човјек од тридесет и шест година и доста угодне ваљштине. Чим је први пут с Анком прешао по дворани, одмах отиђе и представи се госпођи Матковић, која га је примила додуше отмено, но свом љубежљивошћу мајке, која има двије кћери на плесу. Она га је пуно топлије сусретала, него Анка, која можда једина од свих дјевојака није дошла на плес с намјером, да се

свикне и уда. И то је био један од оних чарова, који су као глориола њено биће окружавали, пред њенима очима били су сви мушкарци једнаки, а то је дјеловало, да се је сваки особитим одличјем и по читањем к њој приближавао. Одмјерена строгост и искреност њених ријечи упливала је тако на мушки спол, да се у први трен није нитко у њу заљубљивао, али та својства силила су свакога, да ју штује. Она није узбуђивала моментане ватрометне ефекте попут Неле у мушкарцима, него их је напуњала чувством тихе љепоте, која се мирно и полако, но све то дубље у душу усађује. На њеном лицу нијесу таласала и мијењала сваки час друга чувства, него су почивала на дну душе сакривена попут аманета, а на њеним тамним дубоким очима није било тисућ прозора, на која би сваки несетни могао и у тај аманет завиривати . . .

Док се је плесало, дотле је госпођа Вуковић тумачила својој сестри, тко су поједине госпође и господа, која су се у појединих хрпах шетала, те скупив се напокон у једном куту живахно и важно нешто расправљала. На столици у куту пружио се достојанствено сух, дугачак господин са увенутими прсти и живахнима очима, редом Фрање Јосипа на фраку. Судећи по осталима, који су около њега стајали, те сад позорно слушали, сад ласкаво се смијали, те по онима, који су им се пролазећи онуда смијерно клањали, били су то највиши чиновници око свога шефа. Од њих се је доста јасно разликовала и по цијелој вањштини и по изразу друга хрпа чиновника, која је на супротном крају стајала. Поједини међу тима проматрали су оштрим оком одијело један по другому, те се и иначе трсили, како да се и држањем и понашањем истакну пред другима; међу те је спадао и господин Вуковић. У покрајној соби око стола била смјеса свакојако обучених, некоји у црном некоји у шареном одијелу, но сви са прстењем и дебелими ланци, заповједајући отреситим гласом конобару, те добро мотрећи, је ли вино чисто, враћајући га безобзирно, ако су и најмањи

трунак на боци опазили. То је био обртнички и трговачки сталеж; многи од њих није прије годину двије нити снивао, да ће икада посјећивати плесне забаве, а некмоли да ће знати пред конобарима толикога господина играти. Старији чланови тога сталежа поздрављали су и једну и другу хрпу чиновника, дочим су млађи покрај оне друге хрпе нехајно пролазили.

Као што међу господом, исто се тако опажала разлика и међу госпођама. Жена богатога трговца истицала се неком особитом слашћу и злорадошћу пред госпођама судбених вијећника, да им покаже, да ниједна од њих нема данас нове новцате оправе као она. Месарица са дебелим златним ланцем на пунима грудима, крај све љупкости, којом је настојала поздравити чиновничке госпође, ипак није могла са чела избрисати онога потеза, који је говорио: Охо! ти имаш данас нове пипеле и рукавице, а дугујеш већ за три мјесеца!.. А што си се ти опет тако укочила, — твој супруг професор био је у нормалки колега мога мужа, једино ради тога чека га већ шест мјесеци, — ал дуље то не ће тако ићи, драга моја!

Хладни охоли тон с једне, дрски, истицајући се с друге стране, дијелио је друштвене разреде превећ јасно, и да није било ватрене младежи, била би цијела забава хладна представа, у којој би поједине хрпе једна другу критичким оком проматрале. Један се је разред поносио својим чином: на окорјелих лицих читала се уредовна укоченост, која није правила разлике међу ником, тко је био испод његовог чина; нека хладноћа, мртвило и завист била је главним обиљежјем те класе. Други разред, пун бујнога живота, не питајући прије, што стоји ово и оно јело, не питајући тко пије ни тко плаћа, признавао је на око ономе првому неку вредност, али се је у том признању одавало још нешто, што је гласило: теби част, а мени новац! Ти добиваш свакога мјесеца, а ја — ако заслужим — сваки дан; теби су други одмјерили, а колико ја имам и добивам то не зна сватко,

Ја ћу ти драге воље први скинути капу, прије ћу те поздравити, јер знам, да ће сав новац, кога ти на првога примиш, већ сутра дан у моје руке доћи, а да се нигда више к теби не поврати... За тебе новац није ништа друго, него да га замијениш за свагдањи крух и одијело, — ал за мене има он још неку другу вриједност. Из мојих руку одлази и долази он, а враћа се скоро увијек у двострукој мјери, а за тебе једва да има и номиналну вриједност, већ највише деведесет и пет постотака.

Око пол ноћи изјави Анка да не ће више плесати, него да иде кући. Акопрем су ју свакако наговарали, да још остане, не даде се она склонити и акопрем ју је Нела увјеравала, да ће онда тек доћи најугоднија забава... Нела је са тетком и Лујом остала све до зоре, а на поласку пратила ју је читава чета обожавателја, те јој и серенаду приредили...

Сутра дан у јутро била је цијела родбина сретна и задовољна; приповиједању о синоћњих згодах и о разних малицах — које могу само жене спазити и памтити — није било ни краја ни конца; све су оправе биле оцијењене, свака кретња измјерена, свака ријеч одвагнута. Иза сваке расправе вратила би се госпођи Матковић мисао на њену дјецу, и она си у дну душе није могла тајити, да је изванредно задовољна са јучерањом вечери; сва одушевљена није знала, коју би кћер прије погледала. Нела је разумјела њезине мисли, па јој се попут мачке ласкаво умиљавала.

— Јеси ли их видјела, мамá! Сви, сви ми стоје на избор!...,

Госпођа Матковић није могла на ино, а да је не пољуби усред округлог пуног образа... И на то опет погледа на Анку и сјети се танкога, гипкога предстојника, а на ту помисао ју нешто у срцу зазебло, а у души јој шаптало: Можда тај човјек... можда!... Он је одвећ учтив и љубезан био напрам мени!... И са те помисли запливала њезина машта ружичастими пољанами, те блажено погледала око себе. И док је мисао млађе њезине кћери запловила том

истом струјом, дотле је Анчина душа лебдила тамо над оним тихим домом на селу, над оним вртом са златними воћкама, над оном хладовитом сјеницом, у којој је послије ручка појела своју љубимицу крушку и свом насладом прочитала фељтон очевих новина. Она је гледала цијелу идилу очинскога свога дома: гледала весели живот у дворишту, доважање љетине и мирисног сијена; гледала журбу слугу̑ око марве: један носи музлицу и тјера четири шарене краве пред собом, други извлачи кола из колнице, тражећи помно, да ли се није данас штогод на њима покварило, трећи се опет тешком муком протискује кроз чопор свиња, које ишту свој напој . . . Гледала је, како се чета пурана враћа с поља, сад трчећи један за другим, сад опет заостајући, шепирећи се и окрећући један око другога, да напокон у сав глас заћуриркну. А на сав тај задовољни околиш падало западајуће сунце, обсјевајући га рујними траками кроз ситно лишће гранатога багрена, напуњивала га тихом срећом глазба на починак полазећег уморног љетног дана, који је оним гримизним рујем, оним љупким опроштајем птичијих гласова већ данас казивао: Сутра ће опет овако диван и величанствен сванути, да ми се свијет изновице диви и да ме љуби . . . И још се једна слика у Анчиној машти попут тихе мјесечине појавила; она ју је самој себи крила и тајила, ал што ју је већма затомљивала, то је она све јаче и свјетлије лебдила пред њезином душом —: пред том сликом потамнила сва јучерања вечер, све особе, све ријечи, — као да их нигда није ни видила ни чула.

IV

Укупна Матковићева обитељ нашла се код куће, што је веома ријетко бивало. Оно чувство новости и узбуђености, кад се човјек из туђине поврати својој кући, потрајало је код Лује једва два дана. У та два дана испричао је он оцу сав политички и страначки живот главнога града, зачинив тај свој политички

преглед врло пикантними, али и врло невјеројатними цртами о појединих познатих особах, као и о будућих намјерах владе. Стари Матковић слушао би шутећи, дапаче некако глупо, високо летеће, тамно преплетене политичке комбинације свога сина, а тко их је дуље код тога разговора проматрао, опазио би, да отац не држи ништа до тих синовљевих сањарија, а син опет да држи оца душевно превећ ограниченим, а да би могао схватити узроке и посљедице високе политике — како му их је он као на длану разложио. Оца су више занимали синовљеви науци, па читајући вијести „из суда“, те имајући у појединих случајевих своје властито мнијење, питао је Лују за његове назоре, или је чак тражио, да му протумачи, какав је дух закона у тих и тих параграфих, он да их по свом здравом разуму не може никако у склад свести. Он би таковом згодом сваки пут донио и изреске из дотичних новина, које је брижно чувао. На то би син још већма узео омаловажавати оца, којега могу такове тричарије занимати; па кад је стари Матковић — својећудан човјек — силио на одговор, а син му, не имајући ни појма о дотичних параграфих, настојао, да са каквом год доскочицом избије оцу та досадна питања из главе, скочио би стари Матковић сав љут и викнуо:

— Ти ништа не знаш, ти нијеси ништа учио, ти си телац, ти си бадава три године мој крух јео, — ниједнога дана не ћеш више на свеучилиште, за тебе је плуг и мотика, а не јус . . . Ти, ти . . . ти си . . .

На те ријечи би се млади јуриста покупио у своју собу и не би из ње изашао, докле год се Матковић не би одпутио на посао.

Скоро исто тако било и са Нелом. Прва два три дана, док је још живила у свежој успомени на градски живот, није ни опажала, да је на селу; но трећи дан, кад већ није имала мајци што о себи и својих успјесих приповиједати, онда поста и њој као и брату јој Луји очев дом досадан, те су њих двоје живјели још само о успомени на лијепе градске дане, сматрајући се јадним и сужњима на том селу. Нела

је од саме муке сваки дан зрачила и чистила своје оправе и облачила их редом сад ову, сад ону, само да јој вријеме прође. Лијепог правника Лују једва је било распознати у старом љетном одијелу, које му је отац са тавана скинуо и пред постељу положио, а оно ново у свој ормар закључао: госпођа Матковић љутила се, кад год га је погледала тако изобличеног, те се је бојала да ће се њезин љепушни Луjo и у лицу преобразити и поружити у том непристалом одијелу.

Међу тима незадовољницима једина је Анка живила вољко и сретно, ни не опажајући у свагдањем послу да дани пролазе; она се није стидила никаквог посла, те се иста брижна Матковићка чудила, како ли ју све то занимати може. Нела би кадгод отишла у врт те очистила и залила који бусен цвијећа, али не с тога што би ју тај посао занимао, него да види, како ће јој стајати одијело баштованке. Па кад би уздишући од тобожњега умора рекла мајци:

— Мамá, ја сам ти све цвијеће залила, све ружице очистила... јој! да знаш, како сам уморна, види — како ми чело гори, Анка ми не вјерује...

— Само кад те нијесу гусјенице појеле! — нашалила би се Анка и подрагала уморну „надничарку".

— Мамá! Анка ми се увијек руга, ја не ћу више никада ни у двориште, ни у врт изаћи. Не смијем ни преко дворишта прећи; онај луди пуран увијек трчи за мном, једва да побјегнем. Анка га увијек хуцка на мене.

Госпођа Матковић знала је добро, да се сеоска госпођица не може дичити таковима ријечима, ну тјешила се, да Нела посједује иних тако изванредних својстава, да јој не ће нигда у животу требати, да се брине вртом или иним господарством.

Кад би Винко и Влатко са гумна дошли, онда би цијела кућа понешто оживила; с тима младима људима ушла је у кућу радост као мирис са цвијећем. Нела је била сретна, кад се је ма какав странац у кући десио; она се је и Лешићу за вољу накитила и нагиздала, напињући све језичне своје врлине и

доскочице, како би и тога сеоскога простака очарала, који је фином шалом све њезине давно израбљене стрјелице у пол збиље у пол руга од себе одбијао. Луjо је мислио, да у мајчиној присутности мора с висока гледати и опћити са Лешићем и млађим си братом, те је пред мајком неком презирном мучаљивошћу слушао њихове зор-говоре; ну кад би се њих тројица по подне нашли у сјеници уз боцу вина, онда не само да је охоли јуриста био оној двојици посве раван, него у којечем и много, много нижи од господарскога пристава Лешића, који је куд и камо озбиљнијима очима гледао у свијет, и са пуно више душевног фонда тражио и природним и друштвеним појавом узроке и посљедице. Акопрем је Луjо био сустежљив у признавању и одгаљивању својих мисли, — својство људи, који пуно, али и оних, који јако мало разумију, — ипак је из његових назора просијевала она ћачка лакомишљеност, која још није схватила своје задаће. Просијевало је, да Луjо пуно раће говори и машта о угоднијој него о озбиљнијој страни живота; просијевало је, да је био Нелина слика и прилика, само у мушком оквиру. Крај свих тјелесних, а донекле и душевних љепота, које су тога младића ресиле, није у њега било душевне енергије, није било смисла за више идеје, није било онога извјестнога у њему, да би се могло о њем рећи: У тога се човјека можеш поуздати и ослонити; нека нехајна млакост, која је живила од данас до сутра, била је главном цртом његова значаја. Насупрот је Лешића управо онај енергични, далековидни поглед свагће и свагда ресио.

Ластујући једнога дана под сјеницом, договорише се њих тројица, да ће понукати госпође на излет на Лешићево гумно „Чардачине“, како би им једно пополне другачије него сваки дан прошло. Лешић као господар гумна најави госпођам ту одлуку; госпође пристадоше драге воље, а Нела поздрави неким одушевљењем ту идеју, те јој је било прво питање, да ли ће још ткогод из те околице бити на тај излет позван? На њену жалост мораде јој Лешић

то питање заниједкати, јер најближе село било је близу два сата вожње од гумна одаљено... На то су опет слиједиле погрде и поруге на то несретно ладање, гдје човјек по мјесец дана не види „поштена“ човјека, те да истом мора нетко бити тешко озлијеђен или убијен, да се покаже каково повјеренство, — а и у тому буду већим дијелом стари лијечници и већ — ожењени судци....

На то се установио дан, када ће се излет уприличити. Нела је сада опет имала каквог таквог разлога, да се који час позабави својом тоалетом; она је маштала, како ће њени обожаватељи из даљине гледати и дивити јој се, те у духу пратити сваки њезин корак, кад буде преко стрника скакутала. Она си је већ унапред утварала, што би јој у тај час рекао овај, и с којим би ју цвијетом сравнио онај поклоник њезин; она им је на све те поклоне у души одговарала — овому слађе, оному озбиљније... А сва та душевна забава измамила је и тјелесну радњу: она се сваком од њих другачије насмијешила...

Дан прије излета пала је плаха киша, која је угодно расхладила зрак и прочистила запрешену атмосферу, тако да је вожња на гумно била управо угодна. На пространим колима посадило се њих четверо: госпођа Матковић са Лујом и обје кћери и кренуше у један сат по подне на гумно, гдје су их Лешић и Винко чекали.

Путем су кућали разговарати се, но чили коњи као да су летили ужртим путем, те их је брзо прошла воља два три пута понављати једно другому своје ријечи. Удубили су се у оно тихо разматрање, у оно мртво и бесмртно снитрење, кад човјек управо не може ништа суставног да мисли. Госпођа Матковић спомену, да је ноћас нешто сањала, ал да се више не сјећа што, — но свакако да је био некакав изванредан сан, те јој се чини, као да јој и сада још по крви гмили. Нела на то одмах дода, да она увијек лијепе сне имаде, дочим Анка рече, да ријетко када што сања.

Када су изашли из госпоштијске шуме с ријe-

тким и накаженим дрвљем, показаше се високе гамаре пшенице, а иза њих господарске зграде, у којима је становао Лешић са госпоштијским радницима. На гумну је вршило до тридесетеро чељади; у сјени високе гамаре подигао Лешић пространу сјеницу од грања за данашње госте, на улазу сјенице висјела од сламе исплетена велика слова: „Добро дошли!“ Кад је кочија са гостима у оштром касу пред гумно долетила, испалише Винко и Лешић кубуре, а вршачи заорише: Живили!

— Ја мислим, да тако нијесу ни његове преузвишености дочекали, као што ми вас! — наклони се Лешић ласкаво госпођи Матковић, помажући јој, кад је силазила с кола.

Госпођа Матковић била је тим дочеком угодно дирнута; она је Лешића држала за човјека неуглађена зато, јер није био вољан поклонити се многим њеним назором, па јој је тај дочек сада ласкао, као да јој га је приредио онај, који се каје за нанесене јој увриједе, те тражи једино измирење и милост.

Нела обучена у лагану шарену оправу наличила је немирному лептиру; свака њена ријеч, свака јој кретња говорила је: Зар ме не видите, како сам лијепа, зар ми не можете ниједне ласкаве ријечи казати, како сам се дивно обукла?! Лешић, који је знао бити галантан, кад је хтио, донесе вијенац од класја, те га положи Нели на главу.

— Дозволите, да вас окрунім као краљицу!...

Он је додуше окрунио Нелу, но његове очи говориле су доста јасно, да је од тај вијенац за Анку сплео, ал његове руке да још не имају толике снаге, да га савију око њезина чела. Анка га је разумјела и у души одобравала, што нити Нелу, а не њу.

Нела се прокшено и разуздано смијала, те би пол свијета дала да је могла тај час добити зрцало, да се види, како јој вијенац пристаје; радници су у њу гледали као у какво чудо, а она је била у мисли да су и они у њу заљубљени.

Лешић и Винко повеоше госте међу вршаче. Једна хрпа још је вршила, знојни коњи уморно и

механично трчали око сто : ера около на около, дочим су жене са грабљама побирале и дизале угажену сламу са окрунитог зрња, те ју додавале мушкарцем, који су ју бацали и слагали у гамаре. Друга хрпа вијала је на вјетрењачу; онај, који је сипао жито у вјетрењачу, био је од зноја и прилијепљене прашине сав црн као димњачар, те је Нела цикнула од страха, кад га је видјела. Под вјетрењачом сједила лијепа, млада жена, згрћући с једном руком чисто зрње, што но се је попут воде из врела спузавало по стрмој даски, дочим је на другој руци држала лијепо дебело дјетешце, које је са свом душевном снагом мотрило мајчин посао. Анка узе од жене дијете и диже га у вис, а оно се смијуцкало и весело махало дебелима ручицама и ногама око њезине главе.

— Herziger Fratz! — рече Нела; но кад јој Анка хтједе дати дјетешце, да га и она пољуби, одмакну се она, јер да јој се гади голо дијете у руке примити...

— А зашто се они то мијењају? — запита Нела, кад је муж замијенијо своју жену код окретања вјетрењаче.

— Зашто? Изволите покушати!... Па зауставив окретача, понуди Лешић Нели, да она куша окретати. Она збиља узе за окретаљку, ал се ова не хћеде ни макнути

— Не ће да иде — —

— Али дајте макните руком, уприте се мало...

Нела се свом снагом упре, но једва једвице за један зуб помакне коло.

— Јао моја рука, моја рука.... то је импертинентно.... Мамá, мени ће отпасти рука!... јадиковала Нела, држећи десну руку у лијевој.

— Који јој је бијес, што се је толико узјаукала... рекоше људи вршачи некако у чуду, апатично.

— Сирота! није она викла тому — сажалише жене Нелу.

Кад је Нела престала јадиковати, покушаше и остали окретати. Госпођа Матковић окрену два три пута окретаљком; Луjо, који је мислио, да то није ништа, зацрљенио се и усопио већ код седмог окре-

таја; само Лешић, Винко и Анка окренуше по десет пута колом, а да се није особита умора могло на њима опазити.

— То је страшно! Како тај свијет може читав дан на тој жеги тај досадни, тешки посао радити, — рече Нела, којој је ваљда бол у руци удахнула те ријечи, јер такове мисли ријетко су када из њезине главе изилазиле.

— О дакако, госпођице! има јадника куд и камо већих, који раде далеко досаднији и тежи посао, којима под тим послом гину сви живци и тјелесни и душевни, док најкашње не усахну као сухо дрво. Међу те спадају и они, којима је сав алат перо и папир; то су вам они робови, које ви господом називљете, који на дан осам до десет сати плућа своја сагибљу над столом и упијају зрак, којим би се ово дијете могло за један дан отровати. А видите ли то гибање овдје, које у исти час покреће и онај живац, из којега избија коса на глави, и онај, из којега нокат на малому прсту расте. То је живот, каковог је нарав човјеку намијенила; тај човјек овдје не вене и не гине као онај у уреду, његов живот утрне буд у високој старости, гдје је смрт слична сну, или га за десетак дана схара љута болест, као што вихар и најчвршћи храст преломи. Видите ли тај зној, како цури с њих, па их питајте, да ли им ишто шкоди, што тако знојни пију воду? Питајте их, да ли им је та прашина шкодљива плућима, што ју упијају, док раде и пјевају? Сравните само тај контраст. Ви мислите, да се они убијају тим тешким послом, а они у истини уз тај посао пјевају из свега грла! Ако је итко, да буде пожаљен, ови овдје сигурно нису.... Но, па што сте ушутили, запјевајте, да чују госпође, како пјевати знате! — обрати се Лешић вршачем.

Младе жене погледаше с пол стида, у пол посмјеха једна другу — а у исти час прозуји гумном слатка славонска пјесма, какове више нигђе на свијету не има...

На то поведе Лешић госте у сјеницу; средином сјенице пружио се дуг стол, сабијен од дасака, а по њему било јело до јела поређано.

У средини стола на великом пладњу пружио се читав зец, до њега са обје стране округле тусте јаребице и препелице, свака друкчије зачињена; затим пријесна суха шунка, изрезана у округло-дугољасте комадиће, који су се црљенили као цикла; онда мирисни овчји сир са врхњем и киселим млијеком, а на посљетку свакојако воће. У једном углу биле три боце пива, а у другом три боце вина. Госпође се не мало зачудише, кад видјеше ту одабрану множину јестива.

— За Бога милога! толики трошак! — ускликне госпођа Матковић.

— Какав трошак, милостива! Зец и јаребице стоје десет новчића праха и олова, те пол дана ходања; пиво ме стоји шестдесет новчића — и то је све, то је сав трошак...

— А ово остало?

— Које остало — зар сир и шунке? Рећи ћу вам: данас има три газде на том гумну, па сада да овима речем: — Сутра ћу добити госте глеђите, да буде штогод! — они би сва тројица донијели, што год најбољега у својој кући имаду, ал од новца не смијете им споменути, јер њима нема веће увриједе, него кад се о њима мисли, да тргују својом љубављу и поштовањем. Они би се можда једино тиме нашли увријеђени, што бих ја од њих све тројице затражио, дочим они сваки за себе мисле: чему од онога другога тражити, кад ја сам имам и могу, што за госте треба. Из његове куће што замолити, то је за њега дика; он не мјери човјека по новцу, већ по срцу и поштењу.

— А тко вам је све то тако изврстно приредио?

— А тко би — ја сам! То барем није никакова умјетност, као што си жене обично утварају, кад им тко јело похвали — —

— Охо! Ви почињете галантни бивати! — насмијеши се Анка, дочим је Нела одмах оставила јаребицу, кад је чула, да ју је Лешић приредио.

— Ја знам, госпођице, да сте ви увјерени, да се моје ријечи нису вас тицале — обрати се Лешић оборених очију напрам Анци.

— Онда су се ваљда мене! — кокетно ће Нела.

— Вас још мање! — одговори Лешић.

Госпођа Матковић, која је добро разумјела тај одговор Лешићев, наклони му се иронично:

— Ви увијек онај стари — — —

— Изволите, милостива, посве изређи: онај стари грубијанац! Хахаха... А то с тога, јер још нијесам имао среће поклонити се пједному јелу, кога би приредила госпођица Нела — —

— То је импертиненција! Мамá, је ли да су моје „Ванилије-штангле“, што но сам их код „тантике“ направила изврстне биле — „онкел“ Вуковић тако их је радо јео!...

— Ех, ако је тако — онда капу доље, те част и поштење још непознатима „Ванилије-штанглама“! — наклони се Лешић афектирано Нели.

Док су се госпође сладокусиле сад овим, сад оним јелом, дотле су млађи људи суставно утамањивали једну печенку за другом, једну чашу вина за другом.

— За Винка ми није чудо, ал чудим се теби, ти си појео већ двије јаребице, па ћеш још шунке, — спочитну госпођа Матковић Луји, јер она је желила да он и на гумну одржи свој финији тон напрама другима.

— И онда ћу још сира... Ту на зраку има човјек врашкога тека — изговарао се Лујо, заборавив посве своју досадању улогу.

— Штета, што нема овдје тетка Вуковића, тај би се тек осветио твому зецу!... Једанпут је код нас појео пол одојчета и цио јањећи бут, но, ал те је ноћи и било којешта... Ха — хаха! Смијао се Винко, што је могао веселије.

— Ти би могао с више поштовања говорити о свом тетку — опомену госпођа Матковић строгим погледом Винка.

— Ја мислим, да то није срамота рећи о човјеку, да је појео пол прасета, кад га једанпут у годину дана види на свом столу, — а леће и граха сваки дан два пута... смијао се Винко и надаље.

Госпоја Матковић погледа га и опет поразнима очима гушећи у себи гњев, јер ње није нитко могао теже увриједити, него кад би онако о господину Вуковићу говорио. Усупрот није Винко могао свога тетка под живу главу трпити, те би сваком згодом спомену његову „фину прождрљивост“ и „бедасту мудрост“ ...

Послије јела дигоше се сви, да се прошећу стрником до недалеких господарских зградах, камо су и кола отишла. Винко, Лешић и Анка пођоше напрво, дочим остало троје остаде за њима.

Анка је побирала по путу просуто пуно класје, те се пријетила Лешићу, нека хвали Богу, да она није равнатељ.

— Па која би ме казна чекала, ако смијем питати?

— Тога за сада још не знам, — али сигурно не би онако добро прошли као код господина равнатеља. При том му Анка погледа у очи, а сунчани траци, ламајући се о високе врхове сухобрких брестова, зацаклили се као два рубина у тамним њеним очима. У посве једноставном љетном одијелу са бијелим сламнатим шеширом, који је без икакове напреме дражесно попут лептираћа полу спуштених крила сједио на њеној коси, корачала је она ситним озбиљним кораком; са оним благим изразом среће и доброте на лицу, била је налик тој жаркој љетној природи са богатим њеним родом, кому се све радује, све га благосиље, све жељно очекује ... Таква је она била дивна у тој једноставности, а Лешићу је било, да клекне пред њу и да се помоли пред њом као пред божанством.

У то се диже јато јаребица, а Винко отрча с пушком за њима, те Лешић и Анка остадоше сами. Обојици се стисло око срца, те се у исти час погледаше, као тати у квару затечени.

— Нисте ми још ни приповиједали, како сте се забављали тамо на забави?

— Зар вас то тако занима?

— Забава ни најмање, — али нешто другога; но ја не имам још тога права, да точнијом ознаком то питање вама ставим ... Мене — је било страх,

да се ви не ћете више онакови повратити, какови сте тамо отишли...

— Па што би ви волили, да сам се повратила иста онакова или другачија?

Њему читаво тијело задрхта на то питање; његово чувство узбуни се и узнемири, као магнетска игла, кад ју одклонеш од правца, који ју неодољиво и нефаљено једному циљу вуче. Она је спазила ту забуну на њему, она се је у тај час већ и покајала, што је изрекла оно питање, те као да не полаже никакове вриједности на оне ријечи, настави — окренувши се са пол лица од њега.

— Овакав један излет угоднији је мени, него тисућу оних забава... И на то га опет погледа, да види, је ли умирен с тим одговором, — а срећа, која је изновице из његова ока сијевала, говорила јој, да ју је разумио.

У то се Винко опет поврати, те сви стигоше пред Лешићев стан. Уз његов стан биле су у четверокуту поредане остале господарске зграде, у којима су обитавали „бироши“ и њихове обитељи. Док је Винко приповиједао своју незгоду са јаребицама, приспјеше и остали к њима. Госпођа Матковић једва је дочекала, да види Лешићеве собе.

— Милостиве мисле, да ће видјети Бог зна шта; не вјерујем, да ће вас ишта занимати у тих просторијах. И Лешић поведе госте унутра. Биле су двије овелике собе; једна је била Лешићева спаваоница, изванредно чиста, а и у приличному реду. Било ту књига, новина, албума, фотографија разних предјела, разних врсти стоке и то све у згодних дрвених оквирих — за тим ситних модели свакојаких машина ит.д., и све то доста укусно поредано. Друга соба била је, како се је Лешић изразио, „соба за свашта“: у једном куту било прострто разно сјеменје, у другом патроне и ине ловачке справе, у трећем срнећи рогови, лисичје и кунеће коже, којекакве грбаве гране итд.

— Како вас није страх овдје. Ја не бих смјела по дану бити сама међу тим зидовима! — рече госпођа Матковић.

— Да ви, милостива, познајете све чаре тога живота у задовољној осами међу та четири зида, боље рекући на тој пространој пољани, ви је не би ни са Белведером мијењали, а некмоли са оними задушљивими собицами по великих градових, гдје човјек за убитачан зрак још скупе новце плаћа . . .

— Ја бих волила тамо и гладна и жедна бити, него ли у тој пустари краљицом; ја бих и своју слику жалила, да мора овдје висјети, — ишчаврља Нела.

— Не морате је ни жалити, госпођице, ја сам сигуран, да би ваша слика, ако би поле била добро погођена, и сама одавде побјегла . . . откреса Лешић Нели, којој никако није ишло за руком, да и с Лешићем буде „духовита" и интересантна.

Кад су изашли ван, упита госпођа Матковић, зашто и она друга половица, с оне стране господарских зграда, није била поорана и посијана?

— Зато, милостива, јер смо ми још нитковићи, који нијесмо ништа друго заслужили него вјешала, како сам вам већ једном, чини ми се, казао. Тих пет стотина јутара на овој страни лежи по двије године узалуд, тобож да их нарав сама нагноји, мјесто да их ми сами сваке године за продукцију приправимо . . . То вам је мртав капитал, који само сваке треће године камате баца, дочим кроз двије године камате пропадају у годишњој вриједности од четири до пет тисућа, дакле на двије године попријечно девет тисућа форинти.

— Девет тисућа! Па зашто се тако ради?

— Зашто? Да вам то разјасним, милостива, ја ћу се — ако ми дозволите — опет морати задјети о онај вама неугодни тема о неразмјерју сталежа и струковних занимања у нашој земљи, а чиним то само зато, не бисте ли хтјели увидити, да немате право, што господарски и обртнички сталиш онако омаловажавате пред чиновничким. Та ће земља овдје све дотле само сваке треће године бацати камате, докле год хрватска интелигенција буде своје синове слала само у професоре, правнике итд., а презирала трговачке и господарске школе, и доклегод ти си-

нови буду волели животарити са оних девет сто форинти годишње плаће, докле год буду волили бити полетарци и крухоборци, докле год буду презирали овај капитал овдје, који једва чека људских руку, да под њима оживи и златом уроди... Кад би се само половица оних, који хрле чиновништву, посветило господарској струци, наша би домовина била за двадесет година друга земља, јер нити би тада било овога мртвога капитала овдје, то јест необрађене земље, нити би једна половица чиновничких мјеста била такођер мртав капитал...

Госпођа Матковић увидила је оправданост Лешићевих назора, но она се ипак није могла отети тврдо усисаној идеји, да је чиновнички сталеж ипак најчастнији и да га свакако иде првенство у људском друштву. Нели није било ни ово ни оно јасно: у мутежу њезиних појмова дигла се попут уља само једна мисао на површје, наиме, да њени обожаватељи не спадају ни овамо, ни онамо, него да су као мали полубози узвишени над све, — управо као што си ђаци и поручници то у истину и утварају...

Сунце се већ посве нагнуло над шуму, плави голубови све чешће долијетали на високе брестове, овдје ондје чуо се осамљени препеличин зов, из шуме почео струјати први ублажујући хладак. — Нела се окрену за сунцем и затвори на то свој сунцобран, а госпођа Матковић захвалив се Лешићу на лијепу дочеку, заповиједи кочијашу, да притјера кола. Лешић даде оседлати свога коња, те ће јахајући испратити госте до куће, дочим је Винко остао на гумну. У час се крену кочија, а Лешић потјера успоредо с њоме високога израбљеногa коња, који се је свакако трсио, да уздржи једнак корак и кас са онима у кочију упрегнутима. Анка је сједила сприједа у кочији, тако да је била окренута оком у око Лешићу; ипак њихов поглед не сретну се ниједанпут, њим су властите њихове очи сметале. Она га није ни погледала, — ну она није ни по пространом пољу, ни у шуми, ни куд би само око бацила, ништа друго видјела, доли коњаника, како уз њу јаше; ништа дру-

гога није чула, до топота и хрзања Лешићевог коња. У њеној души горила су попут пламена она два три часка и оно неколико ријечи, што их је с њиме на саму проговорила, и она је од тога часа била на чисту, да ју он љуби. То је она спазила на свакој његовој ријечи, на свакој његовој кретњи; она је посве јасно ћутила, да он не ће ни из далека њој споменути, или каквим год знаком јасније јој изразити, да ју љуби, а некмоли јој то у очи рећи... Ну све оно, што он ради и говори, казивало јој је пуно јасније, него празне ријечи, да ју он штује и обожава. А њој се то скромно одавање љубави куд и камо више милило, јер је знала, да је то искрено, да се не може фалзифицирати, као ријечи: Ја те љубим! Она је већ у први мах осјетила, да њих двоје веже сродност душа, која се не да ничим ни стећи ни помутити, која не одвиси од вањских утицаја, него је укоријењена у дну људскога срца; и гдје те сродности не има. да је тамо љубав само излика, ријеч празнога знамењовања, која није из срца никла, већ само улетила у њ, да приликом опет ишчезне. Оно, што ју је уз Лешића у први мах привезало, било је, да је она тога младога човјека разумјела у дно душе, да је она истом главом мислила, истим срцем ћутила као и он; она је у њему видила своју рођену полу, видила зрцало, које је сва и најтања њена чувства што вјернијом сличношћу одразивало; она је погађала његове мисли, као да су њене властите.

Кочија и коњаник пројурише у угодноме вечерњем хладу у брзо шуму, затим опет поља, те кад је почео први мрачак падати, приспјеше у село. Пред кућом на клупи сједио господин Матковић, а до њега његова сваст, госпођа Вуковић. Нела се силно узрадова, спазив тетку, дочим се госпођа Матковић некако збуни, не знајући си тај нагли посјет сестрин никако протумачити. Први поглед госпође Вуковић пао је на Анку, а она, не знајући ни сама зашто, потражи очима Лешића; они се погледаше истим чувством, као да тим погледом позивље једно другога у помоћ, као да једно другога соколе... Лешић се

на врат на нос опрости с Матковићевима, као да га је нешто оданде гонило, као да му је шаптало: ти си ту сувишан. Па као помаман подбоде коња и одјури дуж села, што је игда коњ грабити могао... У њему узаврела крв, сад му образи горели, сад њутно хладни зрак на знојноме челу. Њему је било, да се поврати натраг, да госпођи Матковић рекне једну ријеч, па на њезин одговор буди да остане у оној драгој кући на све вијеке, — буди да се баци пред Анку на колена, да ју дигне на коња и одјури с њоме далеко, далеко из овога краја....

V

Госпођа Вуковић дошла је с радосном вијешћу, да је онај млади господин, што но се је на забави представио госпођи Матковић, предстојник у свом уреду, Урбаницки, запитао њу — тетку — би ли смио запросити Анку?

Госпођа Матковић једва се је снашла у слаткој узрујаности, те у први мах скоро не хтједе повјеровати својој сестри, која се је дичила, да јој је ту сретну вијест она прва јавила. Госпођи Матковић била је та вијест већ и с тога разлога ненадана, јер је у себи већ посве на чисту била, да ће прије славити Нелину свадбу, акопрем је Нела млађа, те се је тјешила, да ће се уз њу, кад се уда, ваљда и за Анку с временом женик наћи. Кад се је од прве радости освијестила, те кад јој сестра рече, да ће Урбаницки већ сутра по подне доћи у просидбу, истом тада схвати она сву збиљу и важност сестриних ријечи. Ту збиљу повећа још госпођа Вуковић, рекавши:

— Он ме је питао, би ли се смио усудити да запроси Анку и када би на то питање могао добити извјестан одговор? — На то сам му ја одвратила, да може доћи амо кад год хоће, и да може сигуран бити, да не ће на никакове запреке наићи; на што ми он сав сретан одврати, да ће одмах сутра приспјети... Ја мислим, да ти не ћеш ништа проти тому имати; помисли, онакав млад, па већ шеф уреда. У

осталом он је човјек у сваком погледу на свом мјесту, једном ријечју, сјајна партија, коју ће Анци сватко завидјети.

Госпођа Матковић, колико је и била узрадована, ипак се лецну на сестрине ријечи, „да не ће бити никакових запрека“. Њена танкоумна сестра опазила је у брзо ту точку, с које се је узрадовано лице госпође Матковић изненада смутило, па настави горљиво:

— Ја мислим, Анку не треба ни питати, ако би се противила. У осталом, надам се, да ће бити тако паметна, па не ће одбити тако сјајне удаје, којом би се куд и камо већи људи поносили. То би за нас била велика срамота и неугодност, кад би она тако угледнога просца одбила.

Госпођа Матковић била је посве споразумна са својом сестром; у њој се је почела будити она родитељска радост, од које жена — до оне прве, кад постане мајком — веће не познаје. Ту радост мутила јој је једино Анка сама, јер није знала, што ће она на све то рећи. Сестрино мнијење, да је не треба ни питати, ако би се успротивила, био јој једини, али веома проблематичан спас, да се уздржи у тој срећи. Она се је кушала и тиме тјешити, да је Анка превећ увиђавна, а да не би могла просудити, што ће јој на добро бити. С друге стране није се могла отети неугодному чувству, да ће насиљем, ако га почини на свом дјетету, увриједити до дна душе своју кћер, да ће ју Анка можда престати звати матером — : и пред њеном душом извила се слика њене кћери у облику, у каковом ју она до сада још није видјела — зато, јер није хтела да ју такову види.

Госпођа Матковић зовну на то свога мужа, те акопрем она досада није пуно марила за његове назоре, сад ју је нешто неодољиво силило, да и он сазна, о чему се ради; она је дапаче мислила, да своју врућу жељу ослони на његов ауторитет, што га има код своје кћери. Матковић оста хладан и равнодушан као и увијек, — дочим су сестре мислиле, да ће стајати пред њим као побједитељице.

— Ако Анка хоће, мени је право; ако не ће, ја је не ћу силити.

Тако је гласио његов одговор, а свака ријеч била је њему слична.

— Ја мислим, да то није доста рећи: ако она хоће и мени је право, — ти као отац, ми као родитељи, не можемо о тој ствари говорити, као да се нас наше дијете и не тиче. Наша је дужност, света дужност, да се побринемо за њезину удају, за њезину будућност, да ју подучимо, што ће за њу бити пробитачно, а што не.

— Ја се посве поуздајем у њезин разбор, који ју сигурно ни сада оставити не ће; ја сам увјерен, да њој у тој ствари не ће требати ни твога, ни мога, ни ичијега савјета.

— А ако она не усхтије, ако одбије тако сјајну удају?

— Ако не усхтије — што ће бити у томе тако страшнога? Она ће ваљда и на даље остати моја кћи!

— Али ми ју морамо удати, њој је сада већ двадесет година, ми имамо и Нелу, којој ћемо свакако тим лакше наћи мужа, чим старија кћи буде обскрбљена.

— Мени моја дјеца нису још на толик терет, да их морам силити, да иду од мене — — —

— Ти нијеси никада схватио родитељске дужности, па је не схваћаш ни сада; ти не видиш, како се сав свијет отима, да осигура своју дјецу — — —

— Осигурање и срећа рођене дјеце није увијек једно те исто; ја хоћу да видим своју дјецу задовољну и сретну.

— Како ћеш је другачије усрећити, ако не овако сјајном удајом?

— На добро дакле, нека се уда, ако хоће, ја јој не браним, — али силити и наговарати не ћу је ја никада, јер мислим, да то није родитељска дужност.

И на то Матковић изађе, јер је мислио, да нема више шта казати. У другој соби нађе Анку и Нелу, којима је тајни разговор мајчин и теткин још увијек непознат био.

— Но, па — удају те дакле, драга моја! — рече Матковић Анци, те ју нагло поглади по образу, као да ју више жали, него ли се радује тој вијести. Од четрнаесте њезине године није ју он помиловао, но сад је мислио, да оне по његову мнијењу за сваку дјевојку тешке ријечи мора неком њежношћу ублажити.

Анка проблиједи, дочим Нела ускликну и отрча к матери и тетки у собу.

— Ја ти остављам слободну вољу, ако ти није по ћуди — — — И тај извана тврди, опори човјек није могао докрајчити, него опет помилује Анку по коси и челу, те ганут и уздрман чувстви изађе ван.

— Ја ти, Анчице, честитам, — долети Нела натраг — он није додуше особито лијеп, мени се није нигда милио, ал кажу, да је добар, — ја ти још једанпут честитам. — Тако сакривала Нела своју завист, која јој је на сва уста кипила.

— Ја још не знам ни тко је тај, — али тко био да био, ти си с твојом честитком можда прерано дошла — одврати понешто узбуњена Анка.

Те ријечи чула је и мати и тетка, које су тај час дошле из друге собе. Госпођа Матковић видјела је Анку сад у истој оној слици, какову је час прије у духу гледала, и њу зазебе на дну срца, те јој запе свака ријеч, ишчезну цијела основа, којом је мислила Анци обзнанити сестрину вијест.

— Анка! ја се радујем, да си добила просца, каковог си ти и заслужила; ти си се господину Урбаницкому свикла први час, кад те је видио, и он ће доћи сутра, да те испроси. — Поздрављајући ју тако узе госпођа Вуковић Анку за руку и пољуби ју живо у уста.

— Господин Урбаницки!... изусти у пол гласа Анка и упре изразито очи преда се, како би се точније сјетила танкога господина с плавима меланколичнима очима и лијепом дугачком брадом.

Мати и тетка јој упријеше сву своју душевну снагу, како би из сваког дрхтаја њезиних црта у лицу, из свакога трептаја очију могле разабрати, које се мисли тај час у њеној глави рађају, — но не мо-

гоше ништа прочитати. Прије смућено Анчино лице, чим је зачула ријеч Урбаницки, прећи исти мах у свагдању своју ведрину и искреност; нити на један час није уљезла двојба у њено срце, да створи сталну одлуку у тој ствари. Мати и тетка пресенетише се, кад ју видјеше онако ведру, не знајући, како да си протумаче тај душевни мир и спокојност.

— Ја мислим, Анка, да ћеш ти схватити то одликовање, ту част, па ћеш ју знати и оцијенити — —

— Ја ју и схваћам и цијеним, но ја не идем за њом.

Госпођа Матковић већ је почела бивати нестрпљива; она је била превећ узбуђена, а да би схватила Анку и њезине мисли.

— Мени је господин Урбаницки веома омилио, чим сам га видјела, понајпаче угодан је његов меки симпатични говор; он је висок чиновник, а како је млад, сигурно ће бити и виши. Кад још к тому узмеш, да те он веома воли, да те управо обожава, — ја онда мислим, да ни највећа бирачица не може од човјека више тражити... Тако је тетка започела јуриш на ту красну девојку, које је искреност рећи би играјући се одољевала свој оштроумности и наговарању мајке и тетке.

— Ја мислим, да то није доста, да се само од њега нешто тражи, него да се процијени и оно, што му се може за уздарје дати.

— Он је толиком извјесношћу и одлучношћу говорио о просидби, да није ни из далека спомињао мираза, он не тражи ништа, његова је плаћа достатна; помисли само, колико их данас има, који не траже мираза — —?

— Ја, драга тетко, нијесам ни мислила на то, већ посве на нешто друго; за ме нема ни мираз ни велика плаћа какове вриједности — — —

— Па добро, он не тражи мираза он те љуби, а с временом ћеш и ти њега заволити, па што хоћеш више!... У осталом, данас се нитко ни не узимље из љубави, већ једни ради мираза, други ради протекције, трећи ради части — — —

— Ја не спадам ни у једну од тих — — —

— Наравно да не спадаш, јер он тебе из љубави узимље, он не тражи ништа другога — — —

— Мислители, да је за брачни живот достатно, ако он мене љуби?

— Ја не знам, што хоћеш ти још више? Свака је дјевојка за то, да се уда, но ријетко се која уда, како би баш желила, јер то је немогуће на свијету; но главно је то, да јој удајом буде осигуран будући живот, ако не бољи, а оно бар онакав, какав је имала у родитељској кући...

— То код мене није главно — —

— А да што је код тебе главно? — упиташе и мати и тетка у исти час.

— Ја бих прије могла поћи за онога, кога ја не љубим и који мене не љуби, него ли за онога, који мене љуби, а ја њега не!

Госпођа Матковић још није знала, на чему је. Да она није била толико заузета за ту удају, она би могла и морала већ увидити, да Анка ту удају одбија, да она не може поћи за онога, кога не љуби. Госпођа Матковић добро је знала, да ће бити тешко Анку на нешто присилити, зато је настојала, да ју бар мирним разлагањем наговори; ну ни то јој није пошло за руком, јер јој је кћи била превећ осебујан значај, а да би икојему наговарању своје идеје хтјела жртвовати.

Стари Матковић, повратив се са Лујом у собу, погодио је одмах кћерине мисли; одлануло му у велике, кад је видио Анку ведру и незабринуту... У његовој души прелетила тај час панорама његовог живота, почев од вјенчаног дана па до данашњега. Он је знао, да га његова жена није нигда љубила, ал зашто ју је крај свега тога узео, тога није знао; — тако, дошло је некако, као што то у свијету сваки дан бива. Ну они су ипак живјели, они су одгојили красну дјецу, али међу њима није нигда било оне обитељске топлине, они нијесу били два тијела с једном душом, они су били два противна табора, — а прва посљедица тога била је, да

су и њихова дјеца постала такова: двоје их отишло у материн табор, а двоје у очев. Па ни сама дјеца нису их зближавала једно другому, него их управо још маркантније растављала. Нигда се они нису топло и искрено поразговорили о судбини своје дјеце, него је свако у себи одлучивало, те истом онда, кад би им се одлуке сукобиле, онда би истом проговорили ријеч, ал та ријеч већ је била огорчена и свадљива, и падала је у срце њихове дјеце тако, да су се Анка и Винко посве отели материњему, а Луjо и Нела очеву упливу и савјету. То је болило Матковића тим већма, што је знао, да нису дјеца тому крива, него они, родитељи. Он, да сакрије ту љагу пред дјецом, љубио их је нада све, жртвовао се сав за њихову добробит; он је на око бар препустио сав одгој жени си, и по могућности крио пред дјецом јаз који је зијевао између ње и њега.... Зато си он сада није могао већега гријеха представити, него силити своје дијете, да пође за некога, за кога не осјећа праве истинске љубави, за кога га не веже онај нутарњи склад, који се кашње ничим, нити златом, нити могућтвом, нити икојими жртвами не може постигнути. Након свога двадесетгодишњега брака био је увјерен, да је љубав најглавнији услов сваке женидбе, и ако баш не код свакога пара, а то за цијело код Анке, јер њено срце није било одано никаковим хиром, с којих би могла данас сутра настрадати, — као што би настрадала, да пође за нељубљена мужа...

Госпођа Матковић и сестра јој нису могле вечерати, него се опет удаље у другу собу, да се изновице посавјетују.

— Ја из свега њезина говора видим, да га она не ће — започе тетка. — Што је тој дјевојци? Или је она на том селу подивљала, па се туђи од мушкараца, — или је можда већ у когагод заљубљена? Само је свакако жалосно, да ти код своје дјеце не имаш толико угледа и моћи да им можеш доказати, што је за њих пробитачно, а што није.

— Ти знадеш, да је она од увијек била шут-

љива, да је увијек радила по својој вољи, — али да је била непослушна, то не могу рећи.

— Како да ти ниси могла до сада разазнати њезино мишљење, упознати њезине тајне, па још за времена стати на пут ономе, што није корисно и спасоносно!... говораше раздражено тетка.

— Ја је нигда нисам разумјела, па нисам ни могла упознати, што мисли, — она је у опће такова као да ништа не мисли и ништа не ћути.

— Она је зацијело заљубљена.

— Може бити, ја не знам! Али, реци ми, у кога? Ту нема никога.

— Никога... Можда у Лешића...

Госпођа Матковић проблиједи од чуда на ту ријеч.

— У њ.... може бити, ал ја не вјерујем, ја нисам баш ништа опазила... А и како би се она у њ загледала, кад он није ништа, прости господарски пристав... говораше госпођа Матковић прекинуто као да говори више самој себи, него другому. И њој се у тај час Лешић тако мрским приказа, да се је чудила, како је могла с тим човјеком икада једну ријеч проговорити; није могла појмити, како јој се дало данас поћи к њему на гумно, ући у његову собу, како га је могла макар само за час интересантним наћи, — какав јој је данас збиља био... Он и Урбаницки! — Она се је срамила, да те двије слике у својој машти успореди.

— Ја нисам мислила, да ћу ту срамоту од Анке доживети; помисли само, како ћу господину Урбаницкому погледати сутра у очи, гдје сам му тако рећи за стално обећала —?

Госпођа Матковић већ се је видјела срушеном са високога степена, на који ју је име Урбаницки подигло, и она се није могла уздржати, а да не пролије сузу.

— Ја мислим, да још није све изгубљено, — настави опет госпођа Вуковић са све одлучнијим и строжијим гласом. Понајприје не дај у своју кућу ниједному младому човјеку, за кога не мислиш, да би

га желила имати зетом, а особито тому Лешићу. Свакако би добро било, да Анку пошаљеш на један два мјесеца к мени, да у градском животу растресе те тврдоглаве мисли, — па ако би она сутра и одбила Урбаницкога, ми ћемо њега на то приправити и улити му наде, да је Анка плаха и стидљива, па ако му већ сутра не даде своју руку, да ће то за који мјесец дана за цијело, док се помало приучи на његову особу. Он је у њу тако заљубљен, да га први неуспјех сигурно не ће застрашити и одбити.

Госпођа Матковић посве је одобрила основу своје сестре, на што јој је понешто одлануло, те јој опет кријесак наде душу расвјетлио, и кад је ступила у другу собу, да пође на починак, сва сретна и раздрагана огрли Анку, која је тај час прије очекивала материну клетву, него ли пољубац....

Господин Урбаницки приспио је збиља сутра дан по подне, те повео са собом једнога свога чиновника, који је тек недавно к њему премјештен. Он је ушао у Матковићеву кућу као познанац, или као сваки човјек, који у кући неко изванредно добро носи, гдје га жељно очекују. Видивши обје госпође, које су га најсрдачније поздравиле, прочитао је Урбаницки из њихових очију посвемашњи споразум са његовим доласком, те је мислио, да пред госпођом Матковић не треба понављати, ради чеса је дошао... И Нела их је дочекала, свечано обучена, са великим својим и кокетним погледом и смијешком, те се убрзо придружила господину Најмајеру, младу још човјеку идеалне висине и танчине, са плавим „цвикером“ на великом оштром носу, блиједа лица и дугачких прстију, с којима је непрестанце навлачио бијеле као снијег и јако простране манжете. Био то човјек у двадесет и шестој години, тек недавно именован чиновником код финанцијалне струке, те његовој вањштини није ништа мањкало а да га врпољива Нела не би нашла галантним и занимљивим; она га је заокупила свом снагом свога језика, а њему, који је, као тек наименовани чиновник, много до себе држао, била је прва помисао, да је у први мах освојио Нелино

срце, држећи њено непрестано наивно чаврљање за искрену исповијест младога, непокваренога срца, које му се посве одало . . .

Кад су господа дошла, била је Анка у врту, те се је Урбаницки некако плахо обазирао по собама за њом. Госпођа Вуковић заустави се сама с њиме у једној соби.

— Дакле? — гласило је његово кратко питање, које је тражило, да му се истом краткоћом одговори.

— Оно, што је код сваке дјевојке, кад буде тако изненада упрошена, што ће и вама посве наравно бити, кад помислите, да вас је у животу само једанпут видјела и с вама говорила . . . Онако нешто као да се боји казати, а — ја мислим, да вас то не ће збунити, јер ми смо вам сви одани и заузети, да получите своју жељу.

Урбаницки уозбиљи лице, те се једва видљиво клањаше госпођи Вуковић. И од нарави доста надарен, имао је он већ толико искуства, а да је знао, колико вриједе ријечи госпође Вуковић; те ријечи, акопрем по њега скроз ласкаве, имале су у његовим очима посве други смисао; крај све слатке рјечитости госпође Вуковић он је проникнуо, да су њене ријечи патворена љепота, искривљена истина.

— Би ли ја могао с госпођицом разговарати? — упита он с удворном одрјешитошћу, као да зове на рачун подређенога си чиновника, с којим није посве задовољан.

И на то оде он са обима госпођама у врт, да потраже Анку.

Састанак с Анком био је учтив, дапаче усрдан, као оних људи, који сваки има своју извјесну вољу и начело, те се не боје то начело пред ником признати. Прошетавши се једанпут остадоше на саму.

— Како видим, ви сте у вашем царству, у вашем елементу, — да се изразим свагдањим изразом — заточе Урбаницки.

— Ако човјек не ће да буде досадан и себи и другима, мора се забавити оним, чиме је тако уско свезан, као што смо ми са селом.

— То је велика срећа, кад човјек у свом властитом дому налази себи и душевне и тјелесне забаве; кад су му захтјеви духа, укуса и наобразбе у исти час намирени, за то таков човјек мора збиља пуно чувства и њежности имати. Дан данас је тако званому изображеному свијету село исто што и ропство.

— Као на примјер и мојој сестри, — дочим је мени опет скроз неразумљива плесна наслада, у којој она толико ужива. Ја у плесу не могу наћи баш никакове забаве тјелу, а још мање духу, јер за плесне разговоре мора човјек много пута имати више стрпљења, него еспри-а, да не буде зло схваћен и свакојаком приговору изложен.

— Наравно, — али не мора се тамо свака ријеч вагати, не смије се тамо све строго узимати, као код суда, већ онако на лаку руку, — ваља подати се струји, која случајно тече: као кад видите три четири лептира, гдје се натјеравају, а не можете право ни разабрати, да ли лете својом вољом, или их вјетар носи, да ли овај лети к овому или онај к оному.

— Али и зато треба некаковог дара, дара брзога међусобнога упознавања, прилагођења, повјерења, — а у мене, видите, тога нема, мени су сви људи страни, непознати, те ми је управо немогуће онако на врат на нос спријатељити се с непознатим човјеком; не могу одмах говорити с њиме онако од срца, а да би тај разговор мени збиља био душевном забавом, а у празне фразе, како већ рекох, не разумијем се....

— Ја посве разумијем, госпођице, што ви мислите —.

— Ако ме разумијете, онда сигурно знадете, да на једном плесу, гдје човјек с толикими особами у кратко вријеме у дотицај долази, врло ријетко падне између мушкараца и жене баш она ријеч или она мисао, која би им казала, да су њих двоје истога увјерења, да су њихове душе за чудо складне, да се они могу о свачем разговарати, и да ће увијек доћи до једнога увиђења и спознања; то двоје разговарат ће и о оном, гдје етикета ставља ограду људскому

језику, јер они ће наставити свој разговор мислима, чувствима, те кад опет отворе уста, — започет ће обоје изнова једном те истом мишљу, можда и једном те истом ријечју....

И у исти час погледаше се они погледом пуним самосвијести и разумијевања, које је једно другому казивало: Нас двоје нисмо на задњем плесу тако разговарали, међу нама није пала она искра, она мисао...

— Ја се, госпођице, посвема с вама слажем, те једино жалим, да сам нашао у вама оно исто – што и ви тражите, нашао — ако се не варам — прекасно...

Анка, умјесто да му одговори ријечима, да ју је збиља прекасно нашао, пружи му мучећи руку, — те се њих двоје поруковаше као пријатељи, који су се ради незнатне несуглисице посвадили и опет помирили.

Урбаницкога заболило је у души не болју одбијенога просца, него болју онога, који губи полак властитога свога бића; та је бол додуше слична оној, коју осјети човјек одбијен од богате заручнице, јер си је она изабрала другога, — само што та бол прелази у мржњу, а Урбаницкова се претворила у обожавање. Њему је било као човјеку, који је у скромној једној трговини нашао онај ријетки жељно тражени предмет, он је нашао и у том трговцу човјека, који потпуно схваћа вриједност тога предмета, они се не би ни за час за цијену погађали, — али на тому предмету већ била цедуљица, која је казивала, да тај драгоцјени предмет већ има свога власника... Сад му је још теже било, јер Бог зна, кад ће опет ту драгоцјеност наћи.

— Моја мајка и тетка чудит ће се, кад нас виде овако сложне; оне не ће никако појмити, да крај све слоге, нас двоје ипак не можемо бити оно, што оне желе...

— А оне то желе? — —

— Оне то врућe желе, оне су свом силом настојале око мене — — —

— Свом силом?... заустави се Урбаницки. — Опростите, госпођице, ја још нити не знам, колики

сам кривац, колико сам вам муке можда већ задао, — ја ћу с мјеста оставити ову кућу, да вам приштедим сваку даљу бол и неугодност. Ја сам кривац, јер сам вас мјерио истом мјером као остале жене, умјесто да сам прије кушао прочитати душу вашу као данас...

— Ми смо се једанпут разумјели, па сад више не имамо шта једно другому праштати. Ако сам ја штогод претрпила поради вас, а ви будете поради мене, онда ту бол нисмо ми једно другому проузрочили, него они, који нас још не разумију, него мисле, да је за срећу двоје младенаца достатан неки доходак, од којега ће моћи живјети... И Анчино се лице просу иронијом као ријетко када...

Они са сажаљењем помислише на те људе, и опет си стиснуше руке и одоше из врта у кућу...

Тамо нађоше велику радост и усхићење —: Најмајер испросио си наиме час прије Нелину руку! То изненађење поремети сав онај лијепи мир, који је послије буре чувстава легао на душу Анкину и Урбаницкову, — те нити она не знаде, што да почне, кад ју је Нела сва румена од весеља стала љубити, нити Урбаницки, кад му његов подчињени чиновник јави, да се је заручио. Госпођа Матковић и сестра јој мислиле су, да за Урбаницкога не може бити згоднијега часа, да запроси Анку, те си никако не могоше протумачити његову укоченост и мир, тим мање, што је Анка с њиме топло и пријатно разговарала, као ријетко досада с којим мушкарцем. Госпођа Вуковић настојала је цијелу вечер, да буде са Урбаницким који час на саму, да сазна његову одлуку, — но он је то опазио, те јој сваки пут вјешто измакнути знао; њему је та достојанствено ступајућа, увијек се слатко смијешећа жена постала наједном мрска... И његово и Анчино понашање било тетки и матери скроз неразумљиво: оне су мислиле, да Урбаницки чека можда на Матковића, да и њега обавијести о својој намјери, те су се љутиле, да га тако дуго нема кући; помишљале су такођер, да ли се Урбаницки може бити није нашао

увриједјен, што је Најмајер прије Нелу испросио, него он Анку итд. Уз ту неизвјесност узбуђивала их и радост ради Нелиних зарука, те нису знале, кога од њих двоје да доброхотније погледају, којему дјетету да се слађе насмијеше, слађом ријечју наговоре...

Истом касно у ноћ стигне стари Матковић са Винком кући. Он, ако и изненађен Нелиним заруцама, ипак се је убрзо снашао у ситуацији; као човјек отворена значаја и без притајених мисли у брзо је постао Најмајеру отац, а Урбаницкому пријатељ. Најмајера се малко чудно косну одијело и опоро понашање Матковићево, те му никако није ишло у главу, да је то муж елегантне његове будуће пунице и отац његове дражесне заручнице, која му се сад у свјетлу свијећа још сто пута чаробнијом приказала. Урбаницкому насупрот свидио се већ у први час тај једноставни, поштени Матковић, у кому је он упознао праслику Анчину; њих двојица у брзо су се снашли, те су у скоро сједили и разговарали се као давни пријатељи. Урбаницки није оклијевао обзнанити Матковићу, како стоји с његовом просидбом; он си је предузео, да ће и отићи, а да осим Матковићу никоме ништа не спомене, јер се је бојао, да га госпође не би потпуно разумјеле, све да им се и исповједи, па би крај тога Анка можда још трпити морала. Зато је само Матковићу повјерио свој и Анкин разговор, а овај га је схватио, те му се од срца захваљивао, да је разумио његово дијете.

— За њу не би било веће несреће, него кад би се морала удати за некога, кога неће, — довршн Урбаницки.

— С тим сам ја одавна на чисту. За Нелу сам добро знао, да ће поћи за онога, тко ју први запроси, зато ме њезине нагле заруке нису ни мало изненадиле, а ја сам превећ искусан и добар отац, а да би у тој ствари намитао својој дјеци своју вољу: ја волим њих благословати, него да они мене проклињу.

Највише изненађен био је Винко; он се је за ово мјесец дана већ толико обикао од школе и

градскога живота, да му је било некако невољко око срца, кад је видио ту охолу, фино обучену господу. Он је знао, да ће Урбаницки доћи данас у просидбу, па му је управо одлануло, кад је сазнао, да још није Анке испросио; па док се је Лујо већ сложио са Најмајером и пио с њиме братинство, оде Винко по мраку у врт те ситно фићукајући и нагло корачајући по завијеним стазицама састане се на једном раскрижју с Лешићем.

— Нела је заручена — — — хукне сав узрујан и ухвати Лешића за руку.

— А она — — —?

— Она... није!... једва изговори Винко од весеља.

На то пођоше великим корацима као два лудака ходати по врту, не могавши ни ријечи један другому казати. Винко је још јутрос дојавио Лешићу, по што је госпођа Вуковић дошла; Лешић је хтио с мјеста да похрли у Матковићев дом — макар под којом изликом —, ну у то стиже њему и Матковићу вијест, да је дебели равнатељ умро нагло од капи, те њих двојица полетише одмах у сједиште равнатељства, одакле су се истом сада повратили. У Матковићевој кући нису о томе још ништа знали, јер Матковић не хтједе својих гостију узрујавати.

Кад су наглим ходом напокон дали одушка својој веселој узбуђености, расташе се Винко и Лешић, пољубив се врућe, како се само два сложна срца, двије истовјетне мисли пољубити могу...

Кад се је Винко у кућу повратио, разилазили су се тамо на починак. На вратима спаваће собе сретне он Анку, гдје пренаша постељину и нагнув се к њојзи као на пољубац шапну јој тихано:

— Имадеш поздрав!...

Анка га је и чула и разумјела; а чувство, да је *он* тај час у њеној близини, да није могао прегорјети, а да у тај важни тренутак не буде уз њу, то чувство разлило се по њеној души као слатка пјесма, као благи окријепљујући мирис, у којему би човјек снивао и маштао до конца свога живота.

Да се је *он* сада створио пред њом, она би ишла к Урбаницкому па би му рекла: Ево га видите, то је он — судите сами, је ли вриједан мене!....

VI

Кад је сутра дан дошао час растанку, а Урбаницки још ниједном ријечју не спомену просидбе, не знадоше госпоће, да ли се је Урбаницки с њима нашалио, или се је пред задњи час предомислио. У први крај помислише, да га је Анка у врту одбила, но она им свечано рече, да је он није ни запросио. Урбаницки, кога је синоћње узбуђење преко ноћи минуло, био је још леденији и шутљивији него јучер, те му је било некако неприлично, кад га је стари Матковић самога са госпоћама оставио, јер из цијелога њиховога бића читао је једну једиту ријеч: дакле реци што мислиш, запроси је већ једном!... Ту тјескобу у кући оживљавала је једина Нела, која је као несташан лептир прхала из једне собе у другу, не знајући ни сама зашто; она као да није ни осјећала, да се удаје, она није још ни промислила, што је то удаја, она је само примијетила неку нову угодну промјену; њој је било све лијепо, све весело и сретно... Па да су јој рекли: Најмајер је ноћас прекршио задану ти ријеч, ал зато те је Урбаницки испросио, њу не би то ново изненаћење растужило, него прије развеселило... Она је дуго и дуго махала врпцом за Најмајером, кад су кола кренула и једва се још кроз прашину видјела, ну да ју је тко запитао, зашто то ради, она би се зачудила и не би знала дати другога одговора, него да се то тако мора, да то етикета захтијева....

Анка мораде забринутој мајци и тетки по десети пут казивати, што је говорила у врту са Урбаницким, — она је то чинила природеном љупкошћу и приправношћу, да нису могле ниједан час подвојити о њеној искрености. Оне су тумачиле њезин и Урбаницков разговор о забави на плесу на све начине, питале Анку, да ли га је чим год увриједила,

рашчињавале сваку његову ријеч и опаску, — но никако не могоше наћи правога узрока његову чудному понашању. Госпођа Вуковић није могла Урбаницкове вруће жеље: да ли му је слободно запросити Анчину руку?, никако у склад свести с данашњом његовом укоченошћу, — зато је једва чекала, да се кући врати и цијелу ствар разјасни. Госпођа Матковић молила ју је по сто пута, да јој за Бога одмах пише, чим што сазна, — те је тешком муком ишчекивала прво сестрино писмо....

То је писмо дошло већ трећи дан, ну из њега није могла баш ништа сазнати, једино то, да се је Урбаницки негдје изразио, да се је са просидбом пренаглио. „У којем се је погледу, драга сестро, пренаглио, тога нисам никако дочути могла — : можда му се је Анка оне вечери на плесу љепшом причинила, него кад је дошао у просидбу; или му се можда није свидило њезино простодушно понашање код куће, можда му је превећ сеоска и неизображена.... А лако је могуће, да га је одвратила и груба неотесаност твога супруга, који се не може свидјети ниједному финијему човјеку.... И тако се је видиш обистинило оно, што сам ти увијек казивала, да је Анчин одгој погрешан, јер си ју превећ препустила властитом мишљењу и друштву твога простака мужа.“

То је био једини смисао, који се је могао извући из листа четири странице дугачкога. Госпођа Матковић прочитала га је неколико пута, — и након тога опет је исто тако дуго писмо својој сестри отписала, у којем се је сваки други редак завршавао са неколико знакова усклика и питања... Но на сва та питања и изразе зачуђења могла је госпођа Вуковић само један те исти одговор дати: да није ништа у Анчиној ствари сазнала; Урбаницки да је напрама њој учтив, као и до сада (то посљедње је двапут поткрижала) једино да јој се чини, да је мрва меланхоличнији, него што је прије био . . .

И тако то дописиваше међу сестрама трајало три тједна, докле год једна није имала што да пита, а друга што да одговара . . .

Најмајер био је сав сретан, а ту срећу још је већма у њем распиривао господин Вуковић, који му је сваки пут нешто нова и угодна о Нели знао приповиједати. У тону оних, који су Најмајеру честитали на заруцама, опазио је он и сам нешто поругљива, али он је био увјерен, да му сви ти људи завиде, што је баш њега допала та љупка и умиљата Нела, за којом толики чезну и уздишу. Па док су њега неки погледали сажаљивањем, дотле је и он многе сажаљивао, за које је мислио, да им је преотео Нелу. Он се је сав подао у руке замамљиве и искусне Нелине тетке, која је по својој вољи равнала његовим мишљењем; она је одређивала, када и како ће се вјенчање обавити, ко ће бити на свадбу позван, а тко не; она је изабирала стан, у којем ће младенци становати; она је сваки дан имала нову, изврсну идеју, да ју је Најмајер у себи својом провидношћу сматрао; он је само са сретним посмјешком слушао њено вјешто и потанко описивање Нелине вјенчане оправе и уреса ... Кад год је он тамо дошао, сваки пут нашао је пуну собу илустрованих цјеника о пособљу и покућству, — поједини листови тих цјеника путовали су непрестанце на село к госпођи Матковић, а оданде опет натраг, те је госпођа Вуковић могла сваки пут обрадовати Најмајера, да се његов укус за чудо посве слаже са Нелиним, и да ће се све оно наручити, што њих двоје жели — — —

У исто доба одиграла се и на селу иста игра међу Нелом и матером. Анка је такођер кадгод присуствовала тому вијећању пригодом избора разних ствари и цијена, но њено мнијење играло је подређену улогу, а то понајвише с тога, јер је пуно пута знала приметити, да је овај или онај луксус посве сувишан; на такову примједбу би Нела праснула у смијех, те сажално погледала Анку, спочитавајући јој, да омаловажује њезин положај и улогу, коју ће од сад у градском друштву играти ... Матковића није код наручивања ствари нитко ни питао; њему су се само готови рачуни показивали; и акопрем чуваран и штедљив, није он могао у тај час своју доброту и мекоћу

срца затомити, те је драговољно све рачуне подмиривао, а баш та његова доброта била је узроком, да су Нели непрестанце расле зазубице за даљими наруџбами.

Лешића није било у Матковићевој кући, од како су госпоће биле на гумну; он је писмено честитао Нели на зарукама и то веома ласкавима и поетичнима ријечима, да је госпоћа Матковић након Урбаницкове незгоде — тако је она „неуспјелу“ удају Анчину називала — опет посве другим начином судила о Лешићу, него што је у предвечер Урбаницкова доласка.

Осим Нелине удаје било је још нешто, што се је у Матковићевој кући неким узбућењем ишчекивало, — а то је била нагла смрт дебелога равнатеља госпоштије, те с њоме скопчани полустрах и полурадост, како ће се сада ствари у госпоштијској управи развити... Прво изненаћење било је то, да је за равнатеља у брзо именована доселе непозната особа. Госпоћа Матковић проблиједила је на ту вијест, јер она је већ снивала о равнатељству, но брзо се примири с утјехом, да се не ће морати бар својим досадањим колегицам клањати, а то би ју неизрециво болило...

Прво своје дјело започео је нови равнатељ наредбом, којом је од свих потчињених си госпоштијских чиновника потражио curriculum vitae, свједоџбе о свршеним науцима и о досадањем службовању. Већ сам тон те наредбе улијевао је многим чиновницима доселе непознаванога страхопочитања. Стари Матковић није имао никаквих свједоџаба; он је свршио нижу гимназију, ступио као вјежбеник к равнатељству госпоштије, те остао ондје све до сада, попевши се с временом до управитеља првога разреда. Кроз толико вријеме стекао је он потпуно искуство у свом послу, те је био цијењен као један од најискуснијих и најчеститијих чиновника, а његова точност и несебичност била је управо пословична. Усупрот мањкао је њему дар писменог саопћивања, тако да су његови дописи и извештаји били

без главе и репа, а уз то је био управо лијен у рјешавању службених списа. Он је увијек говорио, да то пискарање ништа не значи, те су не једанпут Луjо и Винко по његовој упути од више мјесеци заостале списе рјешавали. Списи су више пута били по свим књигама и новинама поразбацани, а стари Матковић изговарао се је, да ни покојни дебели равнатељ није у том погледу био бољи, него је мал'не на свакој наредби додавао фамилијарне биљешке и поздраве и тиме тако рекући сам узео дотичној наредби сваку службену строгост . . .

Жељно ишчекивани даљи налози новога равнатеља пренеразише госпоштијске чиновнике: добра трећина буде их отпуштена, а остали новом класификацијом уређени; по тој класификацији прескочио је Лешић Матковића, тако да је Лешић — пошто је посједовао свједоџбе највишега струковнога завода — имао од нове године примити већи котар Матковићев, дочим је Матковић имао прећи на пустару „Чардачине", на оно гумно, с којега се је госпођа Матковић толико гражала. Матковић је био с том одредбом посве задовољан, јер као човјек у годинама волио је управљати мањим котаром и мањим послом, тим већма, јер су му досадањи дохотци „обзиром на досадању вјерну службу" и на даље остављени . . .

Госпођи Матковић било је да очаја, кад је за све то сазнала; она је увијек мислила, да је само привремено на том одурном јој селу, те је живјела у вјечној нади, да ће данас сутра бити премјештени у које веће и угодније мјесто, — а сада ето обратно дошло? Она је у први мах хтјела сести у кола и одвести се к равнатељу, да измоли од њега опозов те наредбе, ну енергична протуријеч Матковићева, који јој је предочио судбину отпуштених чиновника, одврати ју од тога наума. Њу је то премјештење тим већма болило, што баш сада удаје Нелу! Зато написа сестри лист, да ће се вјенчање што брже поспјешити, а о премјештењу да не спомиње Најмајеру ни ријечи . . .

Каковић четрнаест дана иза тога обилазио је нови равнатељ потчињене си котаре. К Матковићевим дошао је изненада у пратњи Лешићевој, којега је он заволио и водио са собом на свом првом путовању. Нови равнатељ био је ванредно љубезан и интелигентан човјек, но у служби веома савјестан, а у ваљском понашању кавалирски охол. Крај све љубежљивости знао си је он изванредно почитање од потчињених си чиновника прибавити... И госпођи Матковић свидио се тај џентлмен већ у први час, те га само није могла разумјети, ради шта је Лешића онако заволио.

— Ја сам га хтио узети к себи у средиште, но он не ће па не ће; хоће радје да остане вани, — па добро, ја сам му учинио по вољи. Али да је мене послушао, дошао би за коју годину на моје мјесто, а овако ће остати навијек управитељем, — окрену се равнатељ с хладном љубежљивошћу напрама Лешићу, а из свакога његовога потеза читала се она моћ и самосвијест високога чиновника.

— Колико је мени познато, господин Лешић ужива на ладању, — спомену госпођа Матковић.

— Боље рећи у ладањском послу — — — приметну Лешић.

— Међутим, ако се за годину дана не ожени, опет ћу га премјестити, — рече равнатељ оним привлачиво строгим посмијехом, за којега не знаш, је ли шала или збиља...

— Дакле, сад вам не преостаје ино, — обрати се госпођа Матковић, напрама Лешићу, тек да нешто рече; но сјетив се Анке, покаја се у исти час за те ријечи.

Кад су се најживље разговарали, мислила је госпођа Матковић, да ће сада бити најзгодније, ако фином злобом спочитне равнатељу њихово премјештење на „Чардачине“: но љубезни иначе равнатељ не хтједе ни чути о тому, да би своју одлуку промијенио, него је исто тако фином доскочицом госпођи Матковић одвратио. — С Матковићем поступао је равнатељ као с поштеним човјеком, како је

то он и заслужио; но ипак су били у непрестаној правди, јер је Матковић био својеглав у свом искуству, дочим се је равнатељ уз праксу и о теорију опирао; за то су његови назори већма нагињали Лешићевим, али проведбу својих идеја ипак су препустили Матковићу као искуснијему.

— Што ћемо, за сада морамо још тако, јер не могу ни ја преко ноћи створити оно, што се је кроз године и године занемарило; а мора човјек и напрам госпоштији самој бити опрезан, јер те увијек попријеко гледе, кад год дођеш с новими тражбинами и издатци. Ићи ћемо полако, али постепено напријед! Тиме би се обично довршило разматрање господарствених прилика између равнатеља, Матковића и Лешића.

Вијест, да је Матковић премјештен на „Чардачине“, дирнула је неугодно у Вуковићевој кући, те пријашње отезање са вјенчањем претвори се ненадано у „што прије — то боље“. Госпођа Вуковић соколила је на све начине своју сестру, да не здваја, што ће морати на „Чардачине“; за Анку да је донекле и боље, што ће бити на пустари а не на селу, јер ако већ нема друштва према себи, не треба ни онакова, каково је до сада на селу имала; а при тому је она дакако највише мислила на Лешића, — не знајући, да је тај млади човјек под задње вријеме високо у цијени скочио. „У осталом, драга сестро, ти знадеш моју привржености према теби, ти знадеш, да су ти моја врата увијек отворена, па да ми не ће ни најмање бити тешко, ако већи дио године код мене спроведеш; ја ћу све могуће чинити, само да ти твоје тешко бреме олакшам“. Госпођа Вуковић радо се је набацивала таковим фразама, само да истакне ма у којему год погледу своју особу, понајпаче у оном правцу, гдје је знала, да неће никада доћи до тога, да своје великодушно понуђене жртве у истини и допринесе. Но њезину сестру такове су ријечи увијек дубоко дирнуле, те је држала госпођу Вуковић једином својом добром звијездом... Након сваког таковог писма дошло је у Маткови-

њевој кући до неугодних призора, јер је госпођа Матковић морала дати одушка својим чувствима, спочитавајући Матковићу своју несретну удају, његову јадну службу итд.

Жестоки Матковић плануо би сваки пут на такове ријечи, те заповједио кочијашу, да упреже кола, па да његову постељу и ствари вози на „Чардачине", а она — госпођа му — нека иде камо год хоће... Извикав се до сите воље, опет би дошао к себи, јер их је била пуна кућа, јер је било сваки час другога посла, те ниједно часовито чувство — било угодно или неугодно — није могло дуже времена потрајати...

Лешић је долазио у кућу још чешће него до сада, тако је на име захтијевала служба под новим равнатељем. Он није био посве на чисту, да ли му је госпођа Матковић склона или не али је знао, да у тој кући три срца куцају и мисле његовом мишљу, па је увијек вољко полазио онамо.

Својом искреношћу, која је била напрама другима као и напрама самому њему једнако праведна, дјеловао је све полако на госпођу Матковић, која је крај све преузетности ипак сваким даном бивала све топлија напрам њему. Али мисао, да би јој он могао зетом бити, није се никако могла у њеној глави усталити. Она би се за ту мисао можда прије угријала, да је понашање Анчино и Лешићево одавало двоје заљубљеника, али госпођа Матковић, која си је то стање посве другачије представљала — онако некако као код Неле и Најмајера — није могла у понашању своје кћери ни трунка опазити, што би ју одало, да јој је Лешић драг и мио. Она није могла појмити, да човјек може својим чувством за себе живјети а да га не одаје, да је то чувство најслађе, кад за њега нитко ни не зна. Лешић опет, што се је већма освједочавао, да га Анка љуби, постајао је у њеном друштву све мучаљивији, а ако би га кадгод ухватила каква разговорљивост, тад би се иста — гушећи и борећи се сама собом — претворила у неку лагану уједљивост, по којој се је

прије судило, да му је Анка равнодушна, него ли да је љуби. Ни Луjо није опажао чувства, које је све тијесније везало Анку и Лешића; једини Винко, који је искрено био одан и сестри и Лешићу, није ни могао другачије помислити, него да се њих двоје љубе. Них два спавајући на гумну за дивних росних ноћи испредали су си за десет година унапријед свој роман.

— Ја, ти и твој отац становаћемо на „Чардачинах“; проти тому не може равнатељ ништа имати: твој отац бит ће овдје, а нас два ћемо сваки дан одјашити у село, па удесити све што треба, па онда опет натраг амо.

— Да, то ће бити диван живот... брига нас за село.

И ту би им ријеч запела; они су дошли до точке, преко које није се усудио ниједан даље поћи, не знајући, ако ју пређе, како би то на онога другога дјеловало.

— Моја мајка и Нела могу остати тамо, а Анка ће можда к нама — — — излане Винко.

Лешић само протрне на те ријечи, његове усне само наглим дрхтајем покажу, да су хтјеле, али да нису могле проговорити.

И ниједан од њих није имао снаге, да тај разговор настави; но оно, што је остало неизречено, говорили су они даље у себи, а реч би да су и знали, да обојица једно те исто мисле. Винку је била већ сто пута на језику ријеч: „Кад ћеш ју већ једанпут запросити?“ — али младеначки стид придушивао му те ријечи у устима, а само нагла румен у лицу одавала га, да ју је помислио . . . . . .

. . . . . .

Рујан био на измаку; богата роса бијелила се и треперила све до пол дана на трави, преплетеној танком паучином; љетни се послови довршавали, а јесенско сијање започело. Лешић и Матковић већ су почели измењивати своју управу, како се је већ који посао и рачун довршавао. Тједном по два дана испитивали су они рачуне код Матковића а госпођу

Матковић хватало је у сусједној соби чудно чувство на помисао, да ће из тих просторија, у којима је преко двадесет година обитавала, гдје је толико радости и неугодности доживјела, сада морати селити. Она си је једва могла представити, да је тому збиља тако; њој је сада први пут постало јасно, да је она већ дуго на том селу, да имаде двије кћери за удају, — а таква жена да није више млада, ма колико још и осјећала потпуну животну снагу, све осјећаје, занимање и страсти срца... Рујанско сунце, које је даномице слабије гријало, затим оно тихо збрајање бројева у Матковићевој соби, онај вјечити немир и узрујаност, коју је удаја Нелина собом доносила, све је то допринијело, да се је госпођа Матковић осјећала некако меланхоличном и уморном, више душевно него тјелесно. Тај душевни умор, који прелази у тиху резигнацију, јесте почетак, кад се човјечја душа поће прилагођивати новому стању ствари. Истргана душа не налази опреке више онако тешкима и неподносивима као што си их је у први крај представљала; човјек се почиње вољкије подавати ономе нечему јачему, што с њиме равна.

Кад су једнога дана Лешић и Матковић довршили један дио рачуна, те заискали окрепе, дође госпођа Матковић к њима, те шаљиво запита Лешића:

— Дакле, када ћете нас истјерати ван; јесте ли већ одлучили, како ћете си те просторије раздијелити и уредити?

— Ја вас истјерати, милостива? Тога не ће нигда бити.

— Како, зар је наредба промијењена —?

— То не, — али ја бих прије оставио службу, него ли вас кренуо из те удобности, која вам је тако драга, да би ју могло мало шта на свијету надомјестити... А што мени самому треба? Ако би ме баш и присилили, да морам ту становати, — па добро, ја ћу се смјестити на тавану, у штали или на сјеннику, — па мир и Бог! Но до тога не ће доћи, него ћу ја као и до сада живјети на мојој пустари, те ћу од срца радо дијелити оне двије собе с господином

Матковићем, јер он није млад као ја, да може одавде прегледати овдашња поља и послове, као што ће мени бити тричарија сваки дан дојашити оданле овамо. А господину равнатељу бит ће ваљда више стало до тога, да ми свој посао обављамо како треба, него ли до тога, да ли међу ова четири зида стоји ваш ормар или мој, — којега ја хвала Богу још ни немам...

Госпођа Матковић није се свему тому надала; она није знала, би ли се тому младому човјеку захваљивала, или би презиром одбила његову услугу. Она је већ донекле имала јасан суд о том младићу, но њена сестра омрљала је свијетлу слику Лешићеву пред њеном душом; она је и сада опазила, коликом моћи дјелује њена сестра на њу, па навикла поштивати њене назоре, није се сада могла снаћи, што да мисли о Лешићу.

— Ја, Влатко и тата становат ћемо на „Чардачинах", а сваке недјеље одвест ћемо макар крадом и Анку онамо, да нам накуха граха и напече колача за читав тједан, — па ја — мама — крив, ако ви не будете чешће долазили к нама, него ли ми к вама...

На те Винкове ријечи морала се је госпођа Матковић од срца насмијати.

— Само ако вам Анка буде хтјела кухати — —

— Но, то ће већ наша брига бити!.. Је ли да хоћеш? — обрати се Винко к Анци.

Сви упријеше очи у њу; у Лешићу продрхтао сав живот, док Анка смијешећи се не одговори:

— Најприје ћемо се морати погодити за плаћу...

И тако она изненада скрене опет разговор у шалу, јер је већ почео у збиљу залазити, — но госпођи Матковић није у тај пар измакло оно болно ишчекивање, оно скроз промијењено лице Лешићево, док Анка није одговорила... Она је напокон увидјела, да се за тишином, која је Лешића и Анку као отајством обавила, крију и крстаре муње, које од времена до времена једва видљиво бљескутну. И Лешићев одлазак и његов опроштај с Анком, ако-

прем је био исти као и до сада, увјерио је госпођу Матковић, да међу њима двома нешто невидљива говори, да опстоји још једна димензија, која преноша њихове мисли и чувства, која само њих двоје схваћа. Њезина и онако нежна кћи причинила јој се сада још сто пута њежнијом, узвишенијом и љепшом: она се није могла доста начудити оному блаженому миру и спокојству, које је анђеоском добротом одсијевало са Анчина чела. Тај мир могао је само оне Божје створове опсијевати, који су били сами собом сретни и задовољни, који су знали, што год чине, да то само зато чине, јер им тако срце и душа шапће.

Кад је Лешић отишао, а Анка остала сама за послом, уђе госпођа Матковић к њој и сједе до ње.

— Анко! ја сам данас нешто опазила, — молим те, кажи ми цијелу истину, ти видиш и сама, колико сам с тебе пропатила, немој ме дуље мучити с том неизвјесношћу.

— Зашто, чиме сам вас ја мучила? Зар тиме, што ви не хтједосте нешто видјети, што је тако очевидно било.

— Ти си ради њега одбила Урбаницкога?

— Нисам! Урбаницки је у први мах спазио, што сте ви истом данас, па је тај племенити човјек једноставно увидио, да је дошао прекасно... Он ме није ни запросио, јер мене није више ни било за њега —: а њему је женидба што и мени удаја, ми свако тражимо једно читаво биће за себе; ми не питамо за високи чин, за удобан живот, нас мора нешто другога испуњати, једно другому привлачити...

— Ти увијек некако тамно, неразумљиво говориш о тој ствари, — ја још не знам право, што ти мислиш.

— Ја сам, мајко, могла вама допринијети ту жртву, ја сам могла поћи за господина Урбаницкога, — да је он хтјео... Ви можда, док сте живи, не би видили, да сам ја несретна, као што ни сада нисте могли моју срећу опазити, — ал господин Урбаницки није ме ни запросио, јер он је штовао моју љубав, јер он није онога мнијења, да је за сретан брак до-

вољна мјесечна плаћа и осигуран опстанак. Господин Урбанички није се до сада оженио, јер није нашао оно, што тражи, а наће ли, он неће питати: тко је та особа, као што ни ја не питам: тко је Лешић... Ја сам с њиме говорила можда мање него ви, али оно, што говори из њега, и оно, што говори у мени, то је говор једнога бића једне душе... Сад сам вам, мајко, рекла све што знадем, а ви, ако мислите, да ћу вас унесрећити будем ли његовом женом, онда ћу вам ја жртвовати своју срећу, ја ћу га заборавити и тихо трпити, — не ћу се за њега али нити за ниједнога другога удати...

Па као што се њена љубав није ничим одавала, тако је и те тешке ријечи изговорила дивним миром, неузбурканим чувством, које је само себе водило и добро знало, куда иде. Госпођа Матковић проплакала је и загрлила своју кћер грчевито к себи, те не могав ни ријечце прозборити, оде ганута у своју собу. То је био тренутак у којем је оно право, истинско материње чувство надвладало конвенционалне навике и лажи, којима данашњи вијек мисли, живи и одгаја дјецу... У њој се је напокон размекшала љубав и милосрће материње, оно нешто доброга и самилоснога, што на дну срца сваког родитеља за своје дијете остане, ма то срце којим год хирима и страстима растровано било. Онај понос материн, који своју дјецу сматра за најодабранију, који мисли, да ће та дјеца само онда бити сретна, ако буду чинила и мислила све, како тај материн понос од њих захтијева; онај понос, који диже своју дјецу у висине, окружује га свом велепношћу земаљском, — тај понос, који је у души госпође Матковић био необично развијен, морао је попустити, морао се је наћи превареним, те уступити мјесто своје — љубави материњој... Понос тај тако је велик, да ону бол, која се рађа, ако се он не испуни, није ништа кадро излијечити; усред весеља, усред туге тиња тај неиспуњени понос, плаче за нечим изгубљеним. И госпођа Матковић након тешке борбе измирила се напокон са удајом Анчином за Лешића,

али то измирење није могло дуго времена ниједан сретан часак у њезину душу, ниједан посмијех на њезина уста нагнати...

Истом кад је Лешић за који дан испросио Анку, па топло и захвално пољубио госпођу Матковић у руку, као што само збиља сретан човјек пољубити може, истом када је она видјела блаженством обасјано лице своје кћери, када је видјела свога мужа кротка као јање од превелике среће, кад је видјела журбу и весело пјевуцкање Винково, — онда је све то као блиједи трачак и њу обасјало, — али спомен на Урбаницкога, на Најмајера и Нелу утрнуо је и ту ситну искру, те се она брзо претворила у тињајући, уништени понос...

VII

Листом пуних прегарања објавила је госпођа Матковић својој сестри Аннине заруке; она је знала, какав ће одговор на то писмо добити, па се је већ унапријед оградила проти сваком сестрином опирању. јер „на том готовом чину не да се више ништа мијењати", довршила је свој лист и дебело поткрижала те ријечи. Ако и не ријечима, а оно тим потезом хтјела је она својој сестри казати, да ће јој сав труд бити узалудан, ако би наканила те заруке разврћи. Писмо само било је веома чувствено написано, те се је далеко разликовало од досадањих писама госпође Матковић. Госпођа Вуковић једва је могла вјеровати, да је то њена сестра писала; у том писму није било ни трага ономе високому полету, оној градњи кула у зраку, оним смјелим комбинацијам без темеља, — али зато је то писмо говорило свом силом материњега чувства, те је госпођа Вуковић као уморна пала на столац, кад је дочитала и мучећи предала лист свому мужу, да га и он прочита.

Кад се је госпођа Вуковић разабрала, написа својој сестри велик лист пун ванредних фраза, гдје се је говорило о љубави и новцу, о сталежу и о

чиновницих, о части њихове обитељи и Урбаницкому, — и о свему, што јој је тај час у главу дошло, — но из свега тога није госпођа Матковић нити тога разабрати могла, што јој сестра у цијелој ствари мисли. Њој би ипак пуно лакше било, да јој је сестра макар отписала: „Па када већ није другачије — у име Божје нека буде“, — но у листу није ни из далека такова шта било. Она је силну душевну борбу пропатила у то вријеме, она је дапаче чешће дошла на мисао, да разврне Анчине заруке, — но завезав се мислима у други противни правац, она би напокон клонула сва уморена, те с тешким уздахом довршила све то душевно трзање, све те патње, те тврдо наканила, да већ не ће о том ни мислити . . .

Одмах иза зарука јавио је Лешић равнатељу, да се жени, и да ће са својом женом становати на „Чардачинах“, јер да не може поднијети, да женине родитеље тјера из куће, у којој су пол живота становали. Отвореност тога човјека свидјела се је равнатељу на толико, да му је цијелу ту ствар оставио на вољу . . . Сад се је зграда на „Чардачинах“ морала чистити и поправљати: пећи, кухињу, врт, ограду, све је то требало наново уредити. Лешић је сам одређивао, како треба ово, како оно направити, те су се зидари и столари само чудили, одакле тому човјеку сав тај укус и поимање за најситније ствари и потребоће . . . Кад га је госпођа Матковић запитала: што мисли, кад би могло бити вјенчање, одврати он, да би највољио, кад би већ сутра било, он да је сваки час спреман, али није рад Анци већ у први крај задавати бриге око куће, па зато, чим се собе задњи пут окрече, онда да га неће ништа више суздржати. На то га она опет из прикрајка запита за мираз, на што он одврати, да о каквом миразу не ће он ни да чује, а и што се опреме тиче, то је молио само најнужније — чеса до сада сам није имао. С цјеником у руци бирао је он све најједноставније ствари, те кад су све збројили, изашло је једва три сто форинти. Госпођа Матковић засти-

дила се је, кад је чула за тако незнатну своту, она није хтјела допустити, да „тако просјачки своју кћер удаде“, но Лешић јој одврати, да не узимље фино или једноставно покућство, него жену, — па ако трошак прекорачи три сто форинги, да он онда не ће примити ни тога, него да ће сам набавити, што његовој жени треба. Но госпођа Матковић није те његове племените несебичности могла разумјети; она је хтјела барем с красним покућством да надомјести онај сјај, који је по њезину мнијењу Анчиној удаји за Лешића a priori мањкао, — а кад тамо, тај Лешић се и у томе погледу понизује. Њој се је боље свиђао Најмајер, који осим својих педесет форинти мјесечних није ништа имао, а ипак је знао говорити о луксусу и сјају попут француског рентијера. — Она је у том назријевала висину положаја, којему Најмајер у сусрет иде, дочим је у Лешићевој једноставности гледала нискост сталежа, јадност његова положаја...

Напокон се је утаначило, да ће и Нелино и Анчино вјенчање бити исти дан, и то у првој половици листопада, како би вјенчању могао присуствовати и Лујо — који је те године задњи пут на свеучилиште полазио. Док је госпођа Матковић са сестром си, те Нелом и Најмајером појединости вјенчања сваки час мијењала, док су кумове, госте и тако даље избирали, — дотле се је Лешић с Матковићем договорио, да ће се он рано у зору вјенчати, па послије вјенчања одвести се равно на „Чардачине“... Кад је Лешић ту своју накану Анци приопћио, пала му је први пут око врата, и први пут га росних очију пољубила. То тихо вјенчање без славе и сјаја тако је одговарало њеној души, тако је било складно с цијелим њезиним мишљењем, да јој је пао камен са срца, те се она некако већ сматрала вјенчаном. Онај невидљиви душевни вез, којих је до сада везивао, чинило јој се, да је сада оживио, да није више опсјена, него нешто сраслога међу њима двома, из часа они црпе сав свој душевни и телесни живот. Њихово спољашње понашање није

се ни сада пуно разликовало од дојакошњега: исто спокојство, иста безбрижна блаженост лебдила над њима, само пуно изразитија, пуно сигурнија и пуно љепша. Они нијесу знали ријечи проговорити у друштву, они нијесу смјели ни започимати разговора, јер су си имали толико тога рећи, да онај једносатни или двосатни боравак Лешићев код Матковићевих не би ни из далека достојао, да се изговоре. Њихова чувства гомилала су се као цвијеће на огромној ливади, као дозрели плод на великој воћки, која се није могла у један час обрати, јер што си више руком сизао, све љепши плодови у лишћу се крили...

Нела је очекивала вјенчани дан оном горућом нестрпљивошћу, као негда први полазак на плес; њу је највише занимао ваљски сјај вјенчања, она је уживала у својој оправи и вијенцу, у Најмајерову фраку и цилиндеру; она није ни за час помислила на будући брачни живот, ни за час није се могла подати мислима, да си представи и испита Најмајеров значај, његове назоре и осјећаје; она је само грамзила за теткиними писми, да сазна, што се о њој и Најмајеру говори, те је свуда видила супарнице и завиднице, које је она срећом наткрилила. Она је и сада уживала у Лешићеву (више пута веома проблематичному) удварању, те си је ласкала, да је он у њу више заљубљен него у Анку, па је Лешић у њезинима очима могао прочитати: „Што ћу ти ја? Ја не могу бити и твоја, ја се не могу у тисућу Нела раздијелити, не могу свега свијета усрећити!“ Анчин покој држала је она за потиштеност и несрећу; она је својим несташним хирима израбљивала до скрајности њену доброту, држећи, да сва њена околина има само њезиному весељу и срећи угађати. Осим Винка сви су били робови њене таштине; Винко није трпио ни ње ни Најмајера, те ју је више пута својом обијесном поругом знао до суза наљутити... Он је опонашао сада њу, како се врти и цириће, сад Најмајера, како поправља огрлицу и навлачи манжете, па њој дао придјевак „Butterfassel“ и „кудрави голуб“, а њему „Telegrafenstange“ и „налицкани родо“...

Напокон је и те двије птице нарисао, како се комично грле и љубе, па ту слику овио у оквир од коприва и објесио ју у јутро, док је Нела још спавала, врх њене постеље...

Што се је вјенчање више приближавало, то је Матковића све то већа тјескоба хватала; он, који је искусио сву тежину живота, који је сваки дан једанпут уздахнуо: „Дан данас је тешко бити човјеком!“ није могао а да не протрне, помислив, да ће таштa и обијесна Нела за који дан морати стати на властите ноге, да ће морати прије или касније научити, што је брига и свагдањи живот. Он је добро знао, да Нели управо све мањка, што треба да има жена, која полази за чиновника с незнатном плаћом, тим већма, јер се ни у Најмајера није пуно уздао. Видио му се додуше поштен и миран, но слабе воље и маленога искуства у темељних услових живота. Кад би му и обитељски живот био под паском и бригом жене као што је Анка, он би био изврстан члан људскога друштва, као што је можда и добар чиновник под строгом управом државнога уреда. А овамо деветнаести вијек са својом оловном тежином, са својом вртоглавицом у свих гранах живота, са својим дивљим грамзењем и безобзирношћу, која уништује све, што није чврстих ногу, да одоли свим прећераним захтјевом, свим болестим друштвених навика... Пуно свјетлије и радосније приказивало му се обзорје Лешићево и Анчино: Овамо онај једноставни и енергични младић с јаком вољом и бистрим оком, а онамо жена која се није бојала несташице у никојем погледу, којој је посао и рад био нуждан као и свагдањи крух. Њему се је већ по нарави његова значаја далеко боље свиђао тихи и забитни живот двојице љубећих се створова на „Чардачинах“, — него ли онај у градском вртлогу, усред борбе, гдје се тисуће и тисуће отимљу о један те исти циљ, о једну те исту крајцару.

Са Неле и Анке прелетила му мисао на синове, па док је погледом на кћери он тако рекући одиграо своју улогу. то му је обзиром на синове још

далеко стајала мета, код које ће моћи напокон трудан сјести и обрисати зној са чела и мирно рећи: Ја сам своју задаћу довршио!... Али та мета била је још тако далека, да је он право ни видио није; кад ће његови синови властити свој крух јести, тко би то макар од прилике само погодити могао! У земљи, пренатрпаној чиновницима, у земљи неразвијенога господарства, ниске индустрије, — у таковој земљи не ће бити баш лако младим људима стати на своје ноге, неће бити лако ограбити си мјесто, на којему ћеш моћи стајати а да не будеш збачен од хрлећега деветнаестог вијека... И те идеје као да су старца помладиле, те он новим жаром душе огрлио већ отешчали му живот, новом снагом погледао животу и његовим борбама у лице. Он, који си је и досада већ све ускраћивао, у свему се стискавао, непрестано је копао по глави, гдје би и на чему би још приштедити могао, само да што више положи пред своју дјецу. Он скоро да сам себи није вјеровао, колику је своту на њих два потрошио, своту, која је премашила већ главницу од десет тисућа форинти, — а још се није ни из далека могло просудити, је ли та свота користоносно уложена; за сада јој се је само видило, да опстоји, — али да још не може камата бацати... Он је сада тек право увидио, како је заостало наше друштво, како је сиромашна та наша земља, која му се је причинила огромним посједом, у који треба истом уложити силан новац за господарске зграде, стројеве, марху итд., а да га покренеш, да постане родним и уносним. А гдје смо ми још! Ми се пожурили подићи лијепе зграде, а заборавили на стројеве и радне силе... Он је увидио, да наш душевни и економски рад није ишао упоредо, да је онај први овога задњега далеко престигао, па сада остао осамљен, без чврстога тла, на које би се ослонити могао и морао ако ће да не клоне и не пође унатраг. Душевни напредак јест биљка, која се храни од материјалнога, економскога бољка, из њега црпи он своју храну и снагу, да се узмогне развити пра-

вим, истинитим смјером, да уроди здравим и зрелим, а не пушљивим и кржљавим плодом... К тому се придружио онај луксус, какова једва најбогатије земље познају; дошло се до абнормалности, да двије куће на селу, стојеће једна до друге, скривају у својој нутрини почетак и вршак људске културе: у једној сто, постеља, кошуља и све — израђено од посједника самог; у другој, којој се посједник материјално једва разликује од онога првога — јер између чиновника са седам сто форинта плаће и сељака, који иоле добро стоји не може бити велике разлике погледом на материјално стање — у тој другој кући бани се покућство набављено из Беча, покућство, за које његов посједник можда није још прије годину дана нити знао, да у опће постоји... Матковићу није ишло у главу, како је то дошло, да његова дјеца, дјеца једнога господарственога управитеља, носе злато и свилу на себи, украшују си собе, понашају се, да их он сам једва спознати може!... Тко је улио тај дух у наш народ, тко је донио ту пошаст луксуза к нама, ту лаж и опсјену, којими сами себе варамо, један другога трујемо!... Матковић је видио, да тому ненаравному стању мора крај доћи, да је настала већ нека станка, за којом ће слиједити преокрет, те истом након тога преокрета знат ће се оцијенити сваки посао и труд, свака ствар и новац по правој мјери и вриједности; а садањи луксуз да ће истом онда наступити, када буде човјечему духу и укусу збиља правом нуждом и потрепштином, — а не само да се с њиме ресе просторије, да се излаже без сврхе на видик, да с њиме натјече један с другим, све док и један и други не закрваре, те на посљетку самоубојства и тамнице лажному живљењу крај учине... Кад се спореди душевни и економски развитак наше земље с луксусом наших просторија, онда се мора странац запитати: Тко је тај луксус заслужио, гдје су ти велики дуси, гдје су та велика дјела, тај велики труд који након толикога душевнога и тјелеснога напора мора да отпочине у тих златом и свилом урешених собах, да се окријепи тим одабраним јелом?... Зар су то заслужили они, којима половина земље стоји необрађена,

гдје најплодније тле гњије под водом, гдје се душевна снага само дотле напиње, док не дође до корице круха, а онда се сав рад и мишљење објеси на клин! . . .

Све те и сличне мисли врзле се несувисло Матковићу по глави, кад је гледао оне силне припреме за пир, оно свагдање донашање разних шкрињица и замотака са поште, од којих ниједан није био јефтиниji од десет форинти. Он је видио, да ће морати сегнути и за оно пар новчића, што но их је приштедио за најскрајњу незгоду, те кад наручивање не хтједе престати, рече он лијепо жени, да би сада већ могло доста бити. Она се у први крај намрштила; вијест, да је ваљало и у приштедак сегнути, дирнула је неугодно, — но на посљетку ипак рече, да „сада" мора бити, — макар из ока — из бока, — а кашње када све то прође: како било — да било!

— А да је још Лешић тражио мираза и толику опрему, што би онда почели? — рече Матковић.

— Што би! морало би бити, макар узајмио...

— Да, узајмити! — а вратити? Ти не знаш, да наш трошак годимице за сто до двије сто форинти расте, а доходак да је увијек исти као пред десет година; ја већ не знам ни сам од куда смажем, — ако још коју годину тако потраје, сви ће конци попуцати. Нела и Луjо задају ми највише бриге, они су твоја дјеца, сустегни их ти барем у том ненаравном трошењу, док не буде прекасно, јер кад једанпут не буде онолико, колико буде требало, онда ће ми бити тешко, — али онда нека не криве мене, већ сами себе . . .

Матковић је ријетко када тако мирним и топлим тоном са својом женом говорио. Њу су његове ријечи као из сна тргле, она до сада није знала, што су финанцијалне неприлике, увијек је било свега, што год је требало, ниједан рачун није остао ниједан дан неподмирен, — па баш сада, у вријеме највеће радости, мора она чути, да је извор свему добру и удобности само новац, кога сада, када га највише треба, почима понестајати. Она је све то увидила, и то, да је сада већ прекасно, да је са одгојем своје

дјеце већ далеко зашла у колотечину, с које се је тешко натраг повратити. Зар сада да забрани Нели и Луји оно, што им је од прве њихове младости сама у душу улијевала? То јој се чинило нелогично, превећ понизијуће у очима властите дјеце.

— Ја мислим, они ће у прави час доћи сами себи — рече она мужу.

— А знадеш ли ти, када ће тај прави час наступити. Да ли неће тај час прекасно доћи и хоћу ли ја моћи до тога часа уздржати? Не ће ли нам наша дјеца можда спочитнути, зашто смо полетили с њима онако високо, кад нисмо могли до краја долетити . . .? Зато ја мислим, да је боље бити искрен и сам собом и са својом дјецом, него живити у лажном свјетлу те варати и себе и њих; ја знам, да сам на рачун моје доброте у том погледу и сам много скривио, — они су могли видјети мене просјака међу собом богаташима, али они жалибоже тога све до данас нијесу видјели, — а то је оно, чега они не ће ни у будуће видјети . . .

Госпођа Матковић није могла дуље слушати свога мужа, јер на такове разговоре није била навикла; она је у задњих ријечих свога мужа видила пријекор, који се је највише ње тицао, па да си не ојади угодне атмосфере, у којој је сада живила, остави она свога мужа, не одговорив му ни ријечи . . .

VIII

Напокон се приближио и дан вјенчања. Лешић је уредио „Чардачине“, да су се из далеке бијелиле као црквица; његови радници, који су му од срца били привржени, натјецали се, како ће што љепше украсити дом будућој господарици „Чардачина“. Они су од малена познавали Анку, штовали ју и љубили и дивили се њеној милој прикази; они су били увјерени, да љепшега пара од Лешића и Анке нема на свијету, те да си ни једно ни друго не би могло љепше половице наћи. Акопрем је јесен била, они су ипак би створили по Лешићеву напутку врт, по величини и раздиоби веома сличан ономе Анчиному

код куће. Ови радници прочитали су Лешићеву душу, видили су, чим он жели Анци угодити, па су на посљетку и без његових упута радили, све како си је он само пожелити могао . . . И не само госпоштијски радници, него и житељи оближњих села, који су на трећину обрађивали госпоштијску земљу, не мало се узрујали на глас, да се „њихов господин“ жени; они су долазили дан на дан на „Чардачине“ и обично овако започимали:

— Е, чули смо, господине, не знамо право, је ли истина, ал тако се говори — у име Божје сретно вам било! . . . Па зато немојте замјерити, што смо вас дошли походити, увијек смо се пазили, па ћемо ваљда и од сада.... Удијелио вам Бог сваку срећу, а ми Божји — па ваши. . А све то околишање значило је: чули смо, да се жените, — па, јер вас љубимо и штујемо, дошли смо да вас дарујемо....

И за недјељу дана оживиле су „Чардачине“ са толиком множином живади, толиком множином ведрица и вреће, да већ није било простора, камо да се све то спреми Лешић је само горио од жеље, како би погодио и најтање мисли и жеље своје заручнице, јер је он знао, да јој не би толико угодио, да стресе све благо овога свијета пред њу, колико и најмањом маленкошћу, коју је њој из душе прочитао. Он је уз њену постељу објесио исто онакову сличицу, какова је и тамо код куће; он је одстранио сву шарену перад, па оставио само бијеле кокоши и бијеле гуске и патке као што су и у њеном дворишту; он је поставио исто онакове ступчиће с бјелкастом кором, на којима су стајали лончићи са доле висећим зеленим цвијећем, — све као у њеном врту... Он није могао ни помислити на онај час, кад она тамо униђе, њему се тај час скоро невјеројатним, неизмјерно далеким причињао, акопрем он није био романтички машталац; ну зато је био човјек чувствен, па када би га које чувство обузело, он би био мекан као восак, њежан као дијете. Он се је готово бојао, да ће га љубав напрама њој разњежити, па да не ће бити способан за озбиљан посао, као што је његово звање; он још није могао знати, да ће њега

баш та љубав још већма соколити и бодрити, да ће она њему, човјеку радином и енергичном, улијевати даномице нове снаге, да ће он све, што буде радио, радити куд и камо већом свјесношћу, да ће сав посао под његовим рукама бити прорачунан, бити спекулација, дочим му је до сада био прикратом времена, идилом. Он је и до сада улагао све своје знање и искуство у повјерену му управу, он је и сада настојао уграбити најбоље вријеме овому и ономе раду, али при свем том није он марио, да ли ће 1000 или 2000 хектолитара пшенице уродити, хоће ли у вријеме жетве пасти туча, хоће ли у вријеме вршидбе бити влажно или сухо.... А и чему би, — та он није могао природним силама заповиједати! Али сад — када човјеку засја некакав животни циљ пред очима, кад се уз све знање и искуство пробуди у човјеку још нека горљивост, неки полустрах, који над оваким послом дрхће, који на године унапред рачуна, који би рад све елементе спутати у своје руке, да му по вољи служе, — сада истом постане човјек правим човјеком!... Колико ли се је основа проверало по његовој глави за непроспаних ноћи под задње дане у очи вјенчања! Колико ли је начина смишљао, како би њој угодио и олакотио живот —; он ће копати, орати, радити као црв, само да она нигда не рече, да јој је уз њега тешко, да јој ништа не буде мањкало; на себе није ни мислио, он ће бити задовољан и сретан, кад види да је она сретна. Акопрем је он њој читао у души, ипак није могао знати, да је она те исте мисли мислила, — и она је рачунала, како ће њему олакшати живот, и она је — као и он — мислила, да је с њиме добила у бесцијену неизмјерно благо.

Два дана прије вјенчања довежено је покућство и Анчине ствари на „Чардачине". Лешић је сам отварао шкриње, сам износио из њих и слагао. Из сваке стварце ударао му је онај слатки мирис, који је осјећао сједећи до ње; он је сваки рубац, сваку марамицу, на којих је она своје почетно слово извезла, неким почитањем, неким светим чувством пољубио; он није никада мислио, да се и те ствари

могу пољубити ... На вечер у очи вјенчања отидје он до Матковићевих, ну није ни сам право знао, зашто иде тамо. Као што у свом срцу, тако је и ондје нашао све безрјечно и шутљиво, ријечи су тешко излазиле, говорило се више очима него језиком; набујала чувства страха, веселья и још других безимених осјећаја нијесу се још уталожила и прочистила, те акопрем су сви имали пуно којешта да си кажи, ипак нијесу знали, што да говоре. И на саму Нелу дјеловало је то свечано ишчекивање нечега невидљивога и непојмивога у толико, да је поблиједила, да су јој и ријечи и понашање и цијело биће некако меканије постало. Ну њу, од нарави прпошну, није та свечаност чувстава пољепшавала, њезина ваљштина створена је тек за скакутање и смијање, а не за озбиљне и свете часове, она је била само онда љепушна, кад је била весела, њезина приказа морала је туђе живце на посмијешак драшкати, а не улијевати им почитање.

Лешић, акопрем је већ спадао у ту обитељ, није ипак могао да буни тај свечани, тешки мир, којим је дисала цијела кућа, него се огледа два три пута по околини и изађе опет ван; као што није знао, зашто је дошао, тако није ни знао, зашто је отишао. Он као да није радио самосвјестно, нешто јачега од њега као да му је заповедало. Он је видио у Анчиним очима оно сјевајуће блаженство, видио је, да сваки дијелак њезинога тела поздравља његово биће, осјећа његову близину, — и он још нигда није као сада осјетио, да он може онако силно љубити, као што је тај час љубио. Кад је изашао из куће, он је осјећао, да је само ради ње дошао, да у цијелој кући није никога видио, само њу, и он је осјећао, да ју је повео са собом, да она невидљиво иде уз његово биће, — он се је и обазрео, али не за оном Анком, која је остала код куће, него за оном, која иде уза њ — и њему би сваки пут прелетио блажен посмјех преко лица, јер њему се је чинило, да ју збиља види иза се ....

У Матковићевој кући тек се је касно легло на

починак. Акопрем се је радило и спремало већ мјесец дана, ипак је још увијек нешто мањкало. Најмајер и остали сватови доћи ће сутра зором. Нелино вјенчање бит ће прије подне, те ће се послије обједа она с Најмајером одвести у свој нови дом у варош. Госпођа Матковић желила је, да се обје сестре скупа вјенчају, ну Лешић не хтједе никако на то пристати; он није могао поднијети оних испразних церемонија, није могао пролазити кроз редове свјетине, која упире очи у младенце, као у чудовишта, није могао поднијети оних погледа и слатких упита сватовских гостију....

Тјелесно и душевно уморан Лешић је ту ноћ слатко проснио: пробудив се рано у јутро, био је сам себи изванредно лаган, рећ би, да није ни осјећао да живи. Облачећи се, он је пјевуцкао као птица, што би му само на ум пало; помисао, да иде на вјенчање, није му ни дошла у главу.

Још је било посве тамно и магловито, кад је он сјео у спремна кола и кренуо у село; радници већ су били на ногама и довикивали му: Сретно — сретно!... Листопадско јутро било хладно и понешто влажно, у шуми чуо се задњи крик ноћних птица и први зов дањих, а тих вјетар шуморио по полужутом лишћу. Лешић се стиснуо уз сједало и бесмислено гледао у свијет, ну нити је шта видио, нити шта чуо; то је био онај сретни час, за којим је он толико чезнуо, то је била она сласт, коју је он унапријед ћутио и на коју се човјек сјећа, кад прође, — али сада у часу, када се она збива, посве је непојмива и незаметљива, јер она је тако силна, да утамањује све осећаје, те човјек остаје безћутан напрама свим вањским и нутарњим утиском.

Приспјев у село, нађе Лешић Анку већ посве спремну; била је обучена у мрку, доста тијесну оправу, свјежа, ну понешто блиједа, једва поздравив Лешића, кад је ушао; на њој се је видјела сва озбиљност и достојанство тога тренутка. Ни Лешић није могао говорити, него јој само мучећи помилова и пољуби руку... И стари Матковић и Винко били

су спремни; старац је немирно ходао амо тамо, нервозно се обазирући на сваки шушгај, као да га нетко зове.

— Ја сам готова, хоћемо ли? — упита поузданим гласом Анка, настојећи сваку узрујаност затомити. На то оде у другу собу к мајци, која је још у постељи била, те за кратак час изађе с њезиним благословом, који се је зрцалио на двјема сузама на њеним проблиједјелим образима.

— А сад хајдемо! — рече она и одлучном мајестетичном кретњом пружи руку Лешићу. Кад ју је Матковић у тај пар погледао, није се могао уздржати, а да не бризне у плач; она пане оцу око врата те ижљуби најприје њега, а онда Винка. Напокон сједоше она и Винко у предња, а Матковић и Лешић у задња кола и одвезоше се у цркву.

У цркви било је већ све приправно; вјенчани обред свршио се брзо и једноставно; на свећеникове ријечи одговарала Анка тихим гласом, да се је једва чуло, дочим је Лешић, који од ганућа није цијелога јутра могао ријећи прозборити, одговарао гласно, да је одјекивало по тихој тамној црквици.

Послије вјенчања ижљубише се отац и Винко са младенцима, те одоше кући, дочим је њих двоје кренуло равно на „Чардачине".

Истом сада почело свитати, а на истоку разгаљивало се зарумењено небо . . . Коњи возили оштро; Лешић положио своју руку у Анчину и хтјео јој говорити слатко, њежно, анђеоски, онако, како му је сада у срцу струјало, али није могао, он није знао једне једите ријечи изустити. Она је то осјећала, окренула се к њему и погледала га таковим погледом, да се он није могао суздржати, а да је не загрли, да је не стисне грчевито на своје лице... И онда ју је цјеливао, и шаптао јој и гукао као голуб, те кад му је она недјељу дана иза тога казивала, што је тада све говорио, није се он могао ни на једну ријечцу сјетити.

Кад су приспјели на „Чардачине", онда се сунце показа у свем својем величанству, рујно, окру-

гло и велико, обарајући маглуштине на све стране.

— Сунце наше среће!... То је била прва његова ријеч, за коју је знао, да ју је изрекао ...

Радници се нису надали, да би они могли већ доћи, па кад изненада видјеше пред кућом празна кола, једва повјероваше кочијашу, који им рече, да је довезао младенце.

Међу то њих двоје, ушав у собу, клекоше пред Богородичину слику и измолише молитву чувства и захвалности, молитву безријечну, која је попут тамјана суктала из њихових занесених душа. И кад су се опет дигли, огрли он њу једном руком и запјева ону дивну кршћанску мелодију:

Твоје име посвећено буди,
Теби нек је хвала и дика,
Нек те штују сви у праху људи
Од постанка свога до вика....

А кад су величанствени звуци те пјесме задњи пут одјекнули, њих двоје осјутише, да су дали Богу Божје, осјутише неку неизмјерну доброту у свом срцу, оно живо осјећање, да су своји за сва времена. Сада се појави први сретни посмјех на њиховим лицима, посмјех, каковим се само свој свому насмјешити може. Тај посмјех отворио им је врата новога живота, у који су они љубављу и поуздањем једно у другога ступили.

У то уђоше радничке жене и дјеца, те узеше љубити руке новој господарици, чудом се чудећи, да је она свако дијете по имену познавала. Најљепша дјевојчица, свечано обучена, донесе им зајутрак, каву и млијеко са бијелим високим крухом. Они мало не у један глас рекоше, да нијесу гладни, ну ипак сједоше за сто. Обоје пазило једно на друго, како би једно другому унапријед погодили, што жели. Сједећи тако и као од дугога часа срчући каву, испричовједише си они повјест своје љубави, која је била тако једноставна и наравна као и они сами; они си нијесу затајили ниједне маленкости за цијелог времена, од како су се први пут видјели, па све до данас

— и они су све већма изненађивали једно друго, откривајући си најтање своје мисли. Сва она љубавна бојазан, све оно устегнуто понашање, којим су мислили, да ће једно друго увриједити и ражалостити, све те ситне душевне патње, биле су им сада тако миле, тако слатке — да су скоро жалили, што су се тако брзо докрајчиле. Највише су се радовали оној заједничкој помисли, гдјено — кад се први пут видјеше — и једно и друго у себи рече: „То је мој муж, то је моја жена."

— А да се то није испунило? — рече она.

— Ја сам, слатка душо, у први час вјеровао у то, као у самога Бога....

— А ону вечер — —?

— Кад је Урбаницки био —? Ја сам морао доћи у врт, у твоју близину; мени је било као мајци, која се ни за час не може удаљити од свог болесног дјетета. Зар ти не би имала право мени спочитнути, да сам те оставио саму у оној муци и борби?

— Хвала ти зато — — ал хвала и оному човјеку, који је својом племенитошћу мене мојих мука избавио, а то је Урбаницки; вјеруј ми, да послије тебе и мојих родитеља њега највећма љубим.

И њима се оросише очи сузама, а у тима сузама било је једно другому све то љепше и божанственије.

— За данас смо се већ доста наприповиједали, а сада ваља поћи на посао, устаде Анка и показа на уру, која је показивала на десету. На тих твојих „Чардачинах" јури вријеме на четири коња.

— А мени се чини, да их баш ти тако нагло гониш. Како год хоћеш, драга моја, али ја ти морам истину рећи, да ја данас нијесам за посао; ти ћеш ми за данас дозволити, да проживим у слатком нераду, да се наужијем сласти, гледајући, да си ти збиља код мене.

А она је то „свому љенчини" за данас, али само за данас дозволила.

Па кад ју је он час затим видио преобучену у познату му кућну оправу, тад му је било, као да ју

први пут види, као да се сада истом почиње у њу заљубљивати. — — — — — — — — — — — — —

Међу то је у Матковићевој кући све врјело и врвило; кићени гости, шуштеће оправе, миомирис намирисаних госпођа, сретни поклици и посмијеси госпођица, удварање црно обучених, помно почешљаних и обријаних господичића, — све се то врзло и мијешало у једном колу и вртлогу, у којем је свако од њих хтјело да буде виђено и обожавано. Господин Вуковић ходао је отменим и важним кораком по собама; његова жена, обучена у сјајну оправу, журкала је и редала на све стране, да се је видјело, да без ње не може ништа бити; а онај триумфаторски посмјех помлађивао је оне гипке симпатичне кретње виткога јој тијела, онај понос данашњега дана надахњивао ју неком љепотом, којом се само зрела жена подичити може и којој си могао прије жртвом бити, него ли најумилнијој дражести невине дјевојчице.

Старога Матковића није ни било у тој вреви; када су га ради чега требали, морали су га истом тражити.

— Да те Бог свети знаде, какав си човјек! — говорио му његов охоли пашанац; ма како си се то обукао, данас си бар могао — — —

— Како — како? Што фали, а? Зар си ти боље обучен; удајеш ли ти двије кћери данас, а?

И Вуковић бојећи се, да Матковић не би плануо, као и обично кад се онакав говор с њиме започне, побјегне од њега, настојећи, да се данас више не сусретне с њиме.

Нела се обукла сва у бјелину; но будући да је била ониска и округла, то ју је пространа бијела хаљина још већма заоблила, те се је видјело на њој, како се трси, да сама из себе израсте, како би била стаситија и импозантнија. Бијела оправа није ни мало пристајала проблиједелом јој лицу, једино немирне очи оживљавале ту укоченост. Најмајер није се могао право снаћи у својој улози; он није био на чисту, би ли морао бити сентименталан или охол; за данашњи је дан подигао из уредовне благајне тромје-

сечни предујам, те си је са тих 150 форинти прибавио, што му је за данашњи дан требало, обукав се као гроф. Но та му је свота једва достајала, те премда је тек средина мјесеца била, он није ни новчића у џепу имао, а водио је младу жену у своју кућу. Њему у један час и саму било чудно, како је он, незнатан чиновничић, пао изненада у ту пуну кућу, с којега ли су му разлога Матковићи без свакога приговора дали своју кћер? Он је додуше држао до своје особе, али није мислио, да ће једним махом освојити си такову жену! Он није знао, да је у женскима очима био ништа мање него пожељена партија: управан и висок, укочена хода, идући равно из уреда у свој стан, а одавде у уред, премало још уведен у друштво, а да би га оно поближе упознало, био је доста привлачива особа, јер осим ваштине му није се ништа другога о њем знало. Но нутриња није била у складу с ваштином, јер нити је био особито изображен, нит је био богат, нит је иначе посједовао које својство, којим би какву такву изванредност у свагдањем животу оправдавао. Он је био празан, хладан чиновник, који је у дну душе био увјерен, да му је његов уред, који му мјесечно педесет форинти даје, и отац и мати, а од свега осталога свијета да нема ништа очекивати, — ну тај свијет држао је ту његову шутњу и укоченост буд посљедицом богатства, буд полетнијега духа. Такова нешта држала је до њега и Нела; њој је особито годио његов начин, како разапиње свој „цвикер", те како брише и њега и очи. Он није досада правом љубављу ни љубио, он је досада само из далека уздисао, не познавајући још право женскога створа, па када је први пут разговарао с Нелом, која га је посула кишом своје кокетерије, он је мислио, да су њих двоје као створени једно за друго, — он се је њезиному ласкању за вољу у њу заљубио. Он је њезино дјетињско пренављање и уздисање држао за сушту, непокварену љубав, — дочим она у истину од саме кокетерије, од самога настојања да свима угоди, није ни могла знати, што је љубав, јер љу-

бити се може само једнога, а не све... Тако су се они на врат на нос узели, те и нехотице једно друго опсјенили...

Госпођа Матковић одликовала се данас великом љубежљивошћу; материно чувство надјачало испразне друштвене форме, те по цијелом јој понашању и свечаном изразу лица могао би и онај, који ју није познавао, просудити, да је мајка која данас двије кћери удаје. Њезина сестра није била с њоме задовољна, јер се није обукла онако сјајно, како је она то желила, већ пуно смијерније и једноставније.

Напокон око дванаесте уре изјавише сви, да су спремни. Три пута је већ било речено, да се полази у цркву, но сваки пут је негдје запело; сада напокон разреда госпођа Вуковић парове, који се измоташе из собе један за другим као лептири из кукуљица.

Вјенчање било као и свако друго; у цркву ишло се мирније и свечаније, дочим натраг бучније и веселије. Нела гледала заљубљенима очима у свога мужа, који је био за читаву стопу виши од ње; она је морала дизати погледе к њему, дочим се је он што могуће елегантније к њој пригибао. Она је желила, да јој се он и сада удвара, да јој похвали вјенчану оправу и вијенац, дочим је он опет од ње очекивао ижљеве љубави и среће, што је постала његовом женом. И већ у тај час као да нијесу били једно с другим посве задовољни. Госпођа Вуковић сјала је сва од радости, те се је трудила, да и своју тронуту сестру развесели.

Отрага иза свију гости корачали Матковић и Винко шутећи и снуждено, као да су задњи у тој свечаности. На Матковићу видјело се, да је дубоко ганут, те је његово тавно-црвено лице било још пуно неугодније него обично; још нијесу такове мисли трле његово срце: данас иде он по други пут са вјенчања, двоје дјеце откида се с његових очију. Зар се је он толико с њима напатио, да их као зреле јабуке преда другому у руке, а он након свих родитељских мука и патња да се задовољи с пра-

зним насловом „отац!“ Оне се више ни не зову његовим именом, њима је сада ближи посве страни човјек, с којим су се случајно састале, а он, који им је дао живот, који је толико дана и ноћи подрхтао над тим животом, — сад он није ништа, него пука, празна ријеч „отац“ . . . Па онда, кад буду имале дјеце, онда ће се морати он још за једну линију даље од њих одмакнути, — он ће бити само „дјед“ . . . И напокон ће доћи вријеме, да за увијек склопи очи, и тога часа ће се његова дјеца можда задњи пут сјетити, да су имала оца!

— Страшни су твоји путеви, Господе! — поновио је он два три пут у себи, он, који на вјеру и цркву није имао када да мисли, коме се је сва вјера састојала у ријечима: Мисли и ради поштено!

Вратив се са вјенчања, посједоше гости за објед, за објед сјајан и обилан, какова многи Њемац и Енглез са десет хиљада годишњега дохотка у своме вијеку видио није Јело се и пило, наздрављало младенцима и сретним редитељима, врховној глави земље и првацима народа, и свима тима у славу требало је искапити чашу. И тако је ишло непрестанце. Крилата ријеч, дубока истина, мудар разговор, све то нема мјеста на славонској гозби: — јело и пиће, то је најузвишенији кумир трбуха и душе славонске.

Некако под конац гозбе устаде Винко и изрече сљедећу здравицу: — Ову чашу испијам у здравље и срећу оних који су си данас без сјаја и славе у тихом, светом миру наше црквице рекли, да се љубе и да ће се љубити до вијека. Њима, који су се као два голуба одбили од јата, па полетели у тамни гај, да у миру Божјем проживе најсретнији час свога живота, њима, сто пута срећнима сужњима Чардачинске пустаре шаљем ја мој братински поздрав!...

На ту здравицу настало је тихо комешање у цијелом друштву; нитко се до сада није сетио Анке и Лешића, нитко их ни ријечцом споменуо. Нела и Најмајер, који су иза првих ријечи здравице мислили, да је

њима намијењена, остадоше немило погођени; то исто чувство обружило и лијепо, духовито лице госпође Вуковић, само госпођа Матковић није могла а да не проплаче на срдачне и заносне ријечи које је брат сестри намијенио. Њу је пекло у души, она је гледала своју кћер, како јој јутрос долази к постељи и полаже главу на њена прса молећи ју за мајчин благослов, — она јој га је дала, али некако тешко, хладно, да ју је сада с властите ријечи у дно срце зазебло. Било јој је, као да је њена кћи од ње побјегла и да ју већ нигда неће звати мајком...

Скоро у исти час дође гласоноша и предаде брзојав с адресом: „Многоштованој госпођи Анки Лешић! Славје, које Ви данас славите, јесте најдивније, које човјек доживити може; најлепши благослов Божји скидам с неба и полажем га на Ваше чело! Урбаницки".

Као час прије Винкова здравица, тако сад овај брзојав паде као гром из неба у ту гозбу. Осим старога Матковића није тај брзојав нитко ни разумио.

— Зар немаш ништа више? — довикне угријани Најмајер гласоноши.

— Немам! — одговори овај, а та ријеч жацну Најмајера на дно срца, да је више пао, него се сам спустио на сједало. Он је за цело држао, да је његов шеф и њему честитао.

Кратак час иза тога довршн се гозба некако нагло и изненада, као кад бура растјера раднике у пољу; наједанпут су сви били сложни, да је вријеме поласку... И није потрајало дуго, долетише кићене кочије; госпођа Матковић сједе сузних очију до Неле, да ју испрати до пол пута; Најмајер, који је Матковићу на опрост само руку пружио, нађе се у неприлици, када га овај огрли и пољуби. Нела заборавила опростити се с оцем, те кад је већ у колима била, узе довикивати: „С Богом папá — с Богом папá"...

И кад час прије весела кућа наједанпут опусти, диже се стари Матковић, узе Урбаницков брзојав и одпути се с Винком на — „Чардачине".

IX

Мјесец дана иза свадбе, некако средином студенога, сједио стари Матковић са супругом си у топлој соби. Зима је истом наступљивала, те се је у соби још осјећао онај необични, веома замамљиви мирис првога ложења; зимски прозори били натрпани грожђем и воћем а по ормарима редале се жуте дуње. Прије мјесец дана тијесне Матковићеве собе чиниле су се сада пуно пространијима, и цио двор био некуда тужнији и мртвији, акопрем је на око ондје све било као пре годину дана ... Та празнина цртала се и на лицу госпође Матковић. Она је сједила до прозора, па јој се видјело, да јој срце није на мјесту: сад се је бавила плетивом, сад гулила јабуку, сад крушку, сад је устала и брисала зноjне прозоре, — ријечју, није имала правог озбиљнога посла, па није знала што да ради. Било јој је као ђаку послије испита —: она не би марила, да има још двије кћери за удају, да се опет има за нешто бринути, у нечему живити и уживати. Она још није пала у ону угодну ластну безбригу, која обузме матер, кад поудаје своје кћери; она није још могла оне бриге, у којој је задњих пет година живјела, из крви истјерати. Сада јој је било празно и необично без те бриге; она је добро почела опажати, да ју понестајањем те бриге и еластичност духа и срца помало оставља. Она је почела губити вољу за тоалету, за онај миниционзни поредак у кући, без којега није могла прије бити; није више марила ни за јело као до сада, кад се је сваки дан по 4—5 јела правило, јер се је живило у вјечној нади, да ће доћи гости, а међу тима у првом реду млади, неожењени људи... Сад се је она задовољавала ма чим год, те се је у тој душевној и тјелесној осами почела све то већма приближавати своме мужу, даномице увиђајући, да јој је он највјернијим ослоном, кога у опће жена може имати.

— Чујеш, мени се не ће данас кувати, остало

је нешто од синоћ, — рече она Матковићу, који је био забављен око службених списа.

— А! —одврати он кроз нос и, не обазрев се на њу, настави вући тешким пером по папиру; тек у неке некавице дигне главу од стола, потисне наочале на чело и обрати се својој супрузи:

— Што си рекла, а? Па воља те, ти знадеш, да ради мене не мораш никада кухати.

— Винка нема, он ће сигурно остати на „Чардачинах".

— Нека остане! Боље да тамо штогод помаже, него да овдје љенчари!

— Што ти мислиш почети с њиме? Вријеме пролази, а од њега нигда ништа, гдје је — ту је.

— Не бој се, није још касно! Главно је, да се у младом човјеку покаже нека воља, нека горљивост за посао; буде ли те воље, онда ће се већ прави посао за њега наћи. Звање и занимање мора у човјека самога никнути, не смије му бити наметнуто. Ја се за Винка ни најмање не бојим, он ће своје мјесто упутити, туђега круха сигурно не ће јести.

Госпођи Матковић није мужево мнијење ишло у главу; она си није могла представити, да ће од Винка — пошто је напустио гимназију — икада штогод бити. Винко је био задње дијете у кући: од младости крупан и незграпан, није никако био слика љепушастому Луји; у школи се је показивао веома тврдоглавим, бјежао је из ње, кад год је само могао, те тркао по лову за птицама и рибама; осим оца није нико за њега пуно марио, нигда није добио нове одјеће, него увијек изношене Лујине, па је већ и у тому одијелу изгледао као прибјеглица, као туђе дијете у кући. Баш то, што је био занемарен, допринело је, да је прије упознао добре и зле стране свијета, него ли старији брат Лујо. Као ђак био је прави слуга у Вуковићевој кући: он је тамо и дрва цијепао, и живад хранио, и по дућанима ходао, — но њему је овде све то пођудно било, само да не мора сједити уз књигу, коју је из дна душе мрзио. Мати је мислила, да ће се ипак какогод протурати

до шестога разреда, па га онда буд дати у попове, буд га утиснути у којигод уред, из којега би данас сутра изашао ма под којим насловом, само да има свој крух. Но кад је Винко морао да по други пут понавља пети разред, одрече се школе на све вијеке, те отпаде још већма мајци од срца.

Усупрот био Луjо у сваком разреду одликашем; он је био и материн и теткин љубимац, а био је већ у првој младости изванредно лијеп момак. Висок и справан с густом по челу рашчешљаном косом, с руменкастима образима и лијепо надигнутом доњьом усном. Још у петнаестгодишњега ђака заљубљивале се дјевојке за удају, тако је он тјелесно набујао. И код судругова био је веома обљубљен, но он, у своме пријатељству веома несталан, данас држао с овим, сутра с оним. Као старији морао је подучавати Винка, те му је овај морао ропски подложан бити, — он га тако рећи није ни сматрао братом. Но када би наступили празници, те обојица дошли кући на село, онда би му Винко окренуо леђа и отказао сваку послушност. Тад би се Луjо прикључио Нели, и њих двоје били би одабрани пар дјеце госпође Матковић; Винко нешто из освете, нешто из обијести настојао у свакој згоди, да Луjу и Нелу насамари. Једанпут су се купали у ближњем поточићу, па кад је Луjо одмакао од брijега, изађе Винко ван, покупи сву Луjину одјећу осим гаћа, па побјегне кући, тако да је Луjо морао гол и бос пол сата по највећој жеги до куће клипсати . . . Стари Матковић није трпио дугачке косе ни на себи ни на дјеци, те је у вријеме празника сам шишао Винка, ну Луjо се није дао, јер је увијек носио дугачку косу, коју му је Нела увијек по најновијој моди намијештала. Једно поподне, кад је Луjо на мекослону најслађе хркао, узе Винко шкаре и пререза му што могуће наказније сву косу са чела, — тако да се је Луjо морао до коже ошишати, те је такав био управо смијешан.

— Да видимо барем, каково му је чело; до сада још нитко није видио, што има под косом — ругао се Винко здвојнолу Луjи.

Ну под косом није било ништа: било посве бијело, глатко и високо чело, на којем није било ниједнога мужевнога израза, нити једнога набора, који би му подавао коју значајнију црту. Из чела пружио се раван, дуг, лијепо заобљен нос, који као и чело није ни најмање енергије подавао Лујиному лицу. Цијело обличје било је само онда лијепо, кад је посве мирно и задовољно било; јачи посмијех или љутав наказили су равне глатке црте, те нису ни из далека имали ефекта, који се срцбом и смијехом изразује. Иначе је Луjo био изабранога понашања, те ваљштином својом веома симпатичан, тако да је био радо гледан и у мушком и у женском друштву. Знанци прорицали му сјајну будућност, у коју је он и сам вјеровао; мати његова увијек је сањала о тој сјајној будућности, те није могла дочекати да већ једном наступи.

Сад је Луjo био правник четврте године; први испит, који је пол године послије правога времена положио, није био баш тако сјајан: даровитост, о којој се је у гимназији пуно држало, била је средње руке, те се је чинило, да је Луjo своје свједоџбе извојштио више својом ваљском приказом и понашањем, него ли знањем. Од све дјеце он је Матковића највише новца стајао; на свеучилишту дапаче хтио играти малога аристократића, плијенећи при том немило очеву кесу. Кад је стари Матковић напокон увидио, да Луjo не зна оцијенити напор, да му сваког мјесеца створи 50—60 форинти, да су новци у његовима рукама што и пљева на вјетру, не хтједе му више од 30 форинти мјесечно слати, те се услијед тога љепушасти правник све већма назад повлачио и изједначивао са онима свеучилишним грађани, који су више гладовали него сити били.

У пространој соби, у којој је Луjo са још једним правником становао, били су обично састанци њих неколицине свеучилишних другова. Двојица од њих били су земаљски стипендисте са три сто форинти; једнога је уздржавала мати удовица, која је имала у Славонији тридесет рали земље, те си си-

рота од уста откидала, само да смогне мјесечних двадесет форинти саставити; трећи је био син вијећника судбенога стола, те је морао оцу мјесечно рачун слати о сваком новчићу, јер је код куће још троје дјеце било. Млади ти људи били су сваки дан скупа, по три сата би се разговарали, али из свега разговора није се могло разазнати: јесу ли правници, филозофи или медицинари. Свагдашње новости, политика, пикантне причице, — то је био дневни тема њихову разговору. По њихову приповиједању мислило се, да ће покренути свијетом, када данас сутра ступе на поприште; њима није ништа ваљало, све је требало из темеља преиначити; сав свијет је слијеп, само су они видили, што је мањкаво и убитачно. Правна знаност није им удовољавала, они су о свачем другом знали више говорити него ли о њој, те су се сви кајали, што су се дали на правничку науку, јер како су сами себе оцјењивали, један је био као створен за филозофа, други за лијечника, трећи за литерата, све су им знаности биле интересантније и љепше од правничке ... На концу таковога разговора сви би уздахнули, као да сваки жали свој спутани геније, који се није могао по својој вољи развити ...

— Ја сам се морао онога примити, за што су ми стипедницу дали ....

— Ја сам се уписао у правнике, јер је и мој отац јуриста ....

— Мене су преварили, казали су ми, да је право најлагље — изговарао се удовичин син.

Луџо није ни у тој ствари свога мнијенија рекао, — него се је у себи смијао и при том мислио на велико жупанство и септемвират.

И док родитељи тих незадовољника нису проспали једну ноћ без бриге, хоће ли до првога моћи скупити потребиту своту, дотле ти млади људи нису знали, ни за што ни у што живе; они су само прва два дана свакога мјесеца, док новци нису приспјели, живјели у некој забринутој узрујаности, њима су само тих дана пали родитељи на ум, — ну чим се је пред њима створила поштарска напутница, они су изно-

вице оперјатили, управо су ћутили, како пада с њих прах умрли. За тих дана били су они у себи неизвјесни, би ли желили, да што прије доврше науке, или би жалили, што ће тај лијепи живот ипак једанпут крају доћи. Они, акопрем још нису имали ни појма о служби, ипак су у свом духу гледали, како ће пригодом свакога именовања прескочити по тридесет својих колега, они су већ израчунали, коју ће част обнашати у тридесетој, коју у тридесетпетој години, — у четрдесетој години постићи ће сваки највиши степен чиновнички .... Испит? То је нешто нузгреднога, пука формалност; исто тако и свједоџба, по којој се никада не може просудити, што овај или онај знаде и разумије. По њиховом суду скоро увијек је онај више разумио, који је имао лошу свједоџбу... При тому су се највише љутили на родитеље и рођаке, који су увијек тражили некаквих свједоџаба, као да је свеучилиште нормалка, као да су сада школе као за младих времена њихових родитеља...

И док су они тако сједили и пушили, читали и расправљали уводне чланке бечких и пештанских новина, нису крај свега тумачења политичких новости имали очију, да виде, што се пише у ономе другом и трећем дијелу новина; они нису имали смисла за наслове: „Der Oekonomist," „Wöchentlicher Börsebericht" итд., нису разумјели, што значи стотина и стотина инсерата, гдје се разни производи један с другим о предност натјечу, гдје се служба тражи и нуди, гдје сваки онај оглас прикривено вели: дајте ми да живим! .... За њих је све то нервозно отимање, та борба за живот имала шаљиву, комичну страну, да си човјек за обједне пробаве који час угодно прикрати.

Осим јединога Лује нису баш ни тјелесно били Голијати. На свеучилиште дошли су млади и једри, а сада послије треће године већ су се почели згрбљивати, блиједити и сушити. У напону живота нису ти млади људи имали толико, да се могу на дан три пута добро најести, већ су морали којекаквим нехрањивим јелом нагло развијајуће се мишиће задово-

љавати. На стипендистима и на лицу удовичиногa сина читала се јасно материјална биједа, крај свега тога да је на њих потрошено најмање три сто форинти на годину! По ономе сухом отегнутом закашљивању није се могло очекивати, да ће то тијело одолити навалама, с којима је животни опстанак скопчан. То кубурење није могло унапређивати ни тјелеснога ни душевнога развоја. Они су били што и горски поточић, који је полетио к мору, ну замуљио се и изгубио се још на пол пута, не имајући толико водене силе, да си прокрчи пут кроз мочваре и камење.

Бистроумни Лешић брзо је увидио, да млади људи, који јатомице хрле на свеучилиште, изгубе за оно три до четири године кубурног свеучилишнога живота праву вољу за рад, полетност духа, јасан поглед у будућност, — јер за њих се сада брину родитељи и стипендији, а након тога којигод државни уред. А то је највећи убојица душевних сила: знање, наиме, да ћеш — учио боље или лошије — након довршених наука доћи у уред са каком таком плаћом; а у уреду постану машине, мртва тјелеса, којима се тури у руке перо, да пишу с њиме од јутра до мрака, а ниједан редак можда није их усхитио, није им улио љубави за сутрашњи дан живота.

А што би се могло с оноликим новцем, који није био довољан, да од тих младића направи неодвишне и према величини издане главнице опскрбљене људе, постигнути, да је уложен у коју другу сврху! Колико ли је капитала већ на тај начин пропало! И акопрем је очевидно, да се капитал у ту сврху уложен слабо плаћа, ипак га толики рећ би неком страшћу у тутањ губе. Најбољи новчани економи — Израелићани — не троше пуно у такова подузећа, они у ту сврху троше само онда кад су унапред сигурни, да ће им се уложена главница рентирати: само *најдаровитији* њихови синови посвећују се знаности и то најуноснијој: лијечничству и одвјетничству. Сва остала њихова дјеца хрле обрту и трговини, тому вјечному врелу стицања богатства...

Млади Винко гутао је управ сваку Лешићеву ријеч, кад би се о таковим стварима говор повео; он се није нигда могао скучити под јарам укочених гимназијских наука, али зато је показивао пуно смисла за остали вањски свијет и живот. Он би се за она два мјесеца празниковања упутио у сав господарски посао, те се је отац мирне душе могао у њега поуздати; он је знао баратати и са воловима и свињама, и с пшеницом и отавом, јер му је сав тај посао ишао од срца. Знајући, да не ће више у школу, у мало да се није погоропадио од веселља; радио је и по жеги и по вјетру, тркао по лову, ноћивао на гумну, јео — гдје је шта уграбио, те кренуо расти у висину и ширину као бик... Лешићев самосвојни значај, отворено мишљење, крепчина воље дјеловали на њега као што ниједан учитељ и ниједна књига до сада; он се је сав подао Лешићу, који му је одгаљивао копрену са свих њему тамних појмова, отварао му поглед у свијет и његове ступове, у свјетске лажи и привидно поштење. Винку се је сав досадањи живот приказао пустим ништавилом, јер од свих његових гимназијалних година остала су му једина четири почетна рачуна, које је сада могао употребити, и ништа више. Бар да су му придавили прави појам о свијету, какав у истину јест; мјесто да су га учили потрепштине и захтјеве деветнаестога вијека, утувљивали су му грчке и римске обреде и обичаје; мјесто да су га упознали темељито с најодличнијими мужеви и значајеви, хранили су му дух незграпним приповијетками за дјецу; Дарвинову науку, која покреће свијетом, истом му је Лешић приказао у правом свјетлу, дочим Винко није о њој доселе ништа ни чуо... Стари Матковић опазио је добро благотворни уплив Лешићев на свога сина, опазио је, да се Винку сад тек отворила воља за рад и живот; требало је наручивати сад ову, сад ону књигу, коју је Винко под Лешићевим водством до темеља проучавао.

Госпођа Матковић није тога преокрета у Винковој души разумјела; она би више пута знала рећи:

Но, па шта си се сада дао на учење, кад си изашао из школе . . .

. . . . . .

Док су отац и мати расправљали о ручку, дође Винко са Чардачина, акопрем му се нису надали. Као увијек, кад би дошао оданле, предаде он мајци пуну марамицу и савијен папирић; то је било од Анке. — Од како се је удала, не би прошао дан, а да не би са двије три ријечи поздравила мајку своју и послала јој ма најмању милошту. Госпођа Матковић била је на то већ тако обикнула, да јој је нешто мањкало, кад не би до становитога времена добила цедуљицу са Чардачина, на којој је једноставно гласило: „Код нас све здраво! Поздрав и рукољуб".

Те једноставне ријечи увјеравале су госпођу Матковић све већма о изванредној њежности и љубави, коју њена старија кћи напрама њој гоји; она је бивала сваким даном све то спокојнија, помислив на њу и на Лешића, сваким даном је дубље увиђала, да је учинила добро дјело, допустив, да материња љубав надјача конвенционалне тлапње и жеље.

Нела, од како се је удала, само је једанпут писала; писмо још посве заударало на дјевојачку њену добу, тако да госпођа Матковић није могла право разазнати, како Нели иде у новом јој животу; она је жељела, да би то писмо другачије гласило, — но у истину није ни сама знала, каково би морало бити, да ју задовољи. Ишчекујући сваки дан нових вијести од Неле, ну не дочекав их, постала је немирна, те је једино тешки и блатни пут суздржао, а да се не одвезе к њој . . .

X

Нела и Најмајер становали су у једној од главних улица, јер је она — како рече — била доста на селу, па сада хоће да буде у живахном дијелу града, а не у каквој год забитној улици, којом ни жива душа не пролази. Имали су три лијепо уре-

њене собице са четири прозора на улицу, те су плаћали годишње станарине двије сто педесет форинти, дочим је Најмајер добивао у име станарине сто педесет форинти. Он се је задовољно смијешио, гледајући укусно уређене просторије па сјетив се на ону тијесну собицу на ходнику са постељом, ормаром и два дрвена столца, у којој је као нежења становао, причинило му се, да је постао нечим вишим, да га је женидба уздигла над свагдашњост. Он је увидио, да је сада тек постао потпуним човеком, па ако је већ и досада држао прилично много до своје особе, од сада се је тек пробудило у њем оно чувство, што се је колебало између самосвијести и охолости, те је он у први крај на сваки начин настојао, да се по њему и његову понашању узмогне просудити, да је он ожењен човјек . . . Што се тиче брачнога му живота, то се оно његово велико и наде пуно питање: како ће то бити, кад будем ожењен? није испунило онако, како је он то мислио и желио. Он си је то пуно интересантније и љепше утварао, него што је у истину било. Он је мислио, да је његова женидба у сваком погледу нешто особита, па да ће све с тим стањем скопчано код њега бити другачије и изванредније, него код других младих парова. Он се је чудио, да нитко те изванредности не види, но једини господин Вуковић, који му је дневице његов брак ружичастими бојами описивао. Ни у многом другом погледу није Најмајер био задовољан, како је очекивао; он си је утварао, да ће он и Нела живјети као лептири у зраку, као двије руже, лелијане тихим повјетарцем, — да нема те ствари на свијету, о коју би се могли они спотаћи, која би им неугодности донијела. То је исто и Нела мислила, јер они су једно другога држали за савршене створове; она си је њега увијек по оному првому разговору представљала, наиме као пуку њежност и доброту. Она је за стално држала, да ће он њој јутром донијети каву у постељу, послије које ће она још један сат слађе проспавати; дочим је он опет рачунао, да ће она прије њега устати, њега са драгањем пробудити, те док се он дигне и

спреми, дотле да ће му она — обучена у свијетлу јутарњу хаљину са ружичастима врпцама – сама наточити мирисну каву, коју ће онда њих двоје драгајући се скупа посркати... И једно и друго се преварило; она је још лежала у постељи, а он се је морао журити у уред; каву му је направила служавка на врат на нос, да ју је једва попити могао, — нити је била слатка, нити горка, већ чуднога, њему доселе непознатога окуса. Кад је у осам сати полазио у уред, Нела је још лежала, те јој је било жао, што ју тако рано буди. Он се је надао, да ће му она сваки други трећи дан приредити чисту кошуљу, рубац и остале ситнарије, да ће се побринути, да му се ципеле и одијело сваки дан очисти, — ну свега тога није било, те си је он као и до сада морао сам извадити и приредити кошуљу, само с том разликом, да је као нежења у оној јединој шкрињи могао и у пол ноћи наћи, што му је требало, дочим сад код она три ормара и у оној смјеси разних њезиних ствари није знао, камо да се маши, те би најприје сва три ормара превртао, док би нашао, што му треба... Она је опет мислила, да ће јој он сваки дан казати, како јој стоји ова и она фризура, ова и она оправа, — дочим је он све то прегледао, не имајући интереса ни за једно, ни за друго. И тако се све по мало и на њеној и на његовој страни пунио тоболац малог незадовољства, те је могао сваки дан одапети и ударити једно другога по лицу. Она је посве другачије схватила задаћу жене, него што је он помишљао; она си је утварала, да је сада госпођом, па да има само заповиједати, да се не мора за ништа бринути, то да је посао служинчади, а не њезин. Она је мислила, да сада не овиси о очевој и материној вољи, па да сада може по жељи угађати својим навикама и хиром. Било јој је управо непојмиво, кад јој он једном рече, да је ово и оно прескупо, па да он нема за то новаца; и то је он и нехотице рекао некако тврдо и отресито, да је она пала на столац и бризнула у плач... А у том плачу била је тако снуждена и несретна лица, да га је

потсјећала на онај њихов први састанак, кад му се је онако дјетински невином приказала, — те ју је склопљенима рукама молио за опроштење. На то га је она ватрено загрлила и пољубила, а он јој морао свечано обећати, да је не ће нигда више увриједити и уцвилити као час прије. Он је био увјерен, да је она премекога срца, превећ чувствена и да га силно љуби, јер само та својства могла су јој ради онакове маленкости толике сузе измамити. Он није ни у сну помислио, да би се она могла претварати, да је сва њена њежност више лажна, научена, него истинита. Он си додуше није затајивао, да није онако задовољан и сретан, како се је надао, ну он је сваким даном све то већма губио своју самосталност, своје досадање назоре, те га све већма нестајало у њезиној вољи и њеному бићу. Подао се стварма, какове јесу да јесу, — те га даномице све мање љутило, што га је у први крај брачнога им живота знало до муке расрдити. Испрвице га је болило, да не може свога мнијења рећи, кад год се није с њом слагао, ну временом му је то чувство отупило, те си је кашње и сам предбацивао, да се је могао ради онакових тричарија љутити. Ну уз те маленкости поче он мало по мало и на важније ствари заборављати и омаловажавати их, само да избјегне њеном „дјетињем“ плачу . . . И тако је напокон међу њима завладао неки мртви мир, некакво болесно сугласје, које није произилазило из међусобнога познавања, него из измицавога околишања једнога пред другим, из затомљивања и забашуривања властитога увјерења и истине. Они су се бојали, да упознаду једно друго, па се нигда не усудише једно другому дубље завирити у чувства и мисли, бојећи се, да се не спотакну о онај камен, не имајући снаге, да га одвале и даље од себе отисну, него су га буд опрезно обилазили, буд само до њега дошли и брзо се на то натраг враћали. Зато су они и били једно другому онакови, какови су се сами желили, никада није једно другога у правој, истинитој слици видјело. Он је до-

душе више пута одлучио, да прими узде у своје руке, ну та намјера потрајала је само часак, док би му се угријана машта смирила и онда би опет утрнула, те је на концу остало све при старом ... Она није била злобна, она није ни из далека имала намјеру тровати му живот, ну она је била створење без праве задаће, без праве воље, без икојега знања и искуства. Она је наставила свој детињски, младеначки живот и сада, гдје су озбиљније дужности на њена леђа пале; ну она нити је могла нити је хтјела тих дужности разумјети, камо ли им пако удовољити. Од кућанства и господарства нису ниједно ништа разумјели, ну што је још горе било, они нису знали, што је новац. Обоје су до сада живјели под надзором других, а да би могли тако брзо оцијенити вриједност стварима, релативност потребоћа. Он јој је неком насладом донио први пут мјесечну плаћу, ну некако му се смијешним и недокучивим причини, кад већ сутра дан ни новчића не преостаде, гдје но је он мислио, да се не ће ни половица потрошити; ну није имао снаге упитати ју, на што се је све то тако брзо потрошило, — те се је напокон утјешио, да је то само сада, а дојдућега мјесеца да сигурно не ће тако бити ... Ну дојдућега мјесеца било је тако исто, дапаче још горе, јер не само да није ни новчића преостало, него није било ни доста. То га стаде узнемиривати, те први пут у животу узе рачунати са факторима: брашно, млијеко, маст итд., и он збиља израчуна већи издатак, него је био примитак. Тај га рачун немило узруја, ну господин Вуковић утјеши га, да то није ништа, да је тому свагдје тако, те он све полако отупи и насупрот тој чињеници, која је добила свој облик у ознаци: што се не плати овога мјесеца, пренаша се на други.

Што кашње, то је он све брже те брачне бриге и несугласице заборављао, прво већ по нарави својој, јер није био вичан, да га брига таре, а друго по силном уредовном послу, који га је по десет сати на дан сапињао, не дајући му, да се којом другом мишљу дуље времена бави. Кад би такав уморан до-

шао кући, онда би му она приповиједала тисућ разних згода са улице и из познатих обитељи, којих он испрвице није могао слушати, јер су биле превеђ дјетињске и женске, — ну кашње се он навикао тому, док на посљетку такове ситне вијести и оговарања нијесу постале цијелом душевном храном и њој и њему. Он си је више пута об ноћ, кад не би могао спавати, спочитавао то њено ниско и плитко душевно стање, које је већ и њега окаљужило, — али кад год је покушао, да успири у њој коју год племенитију искру буд за умјетност, буд за домовину, буд за дневне догађаје и занимивости, сваки пут је она остала млака, не имајући смисла за ништа узвишенијега. А као дјевојка знала је тако помно слушати његову ријеч, тако мило његовим назором повлађивати, да је он мислио, њој је та ствар куд и камо познатија, него њему! А сада! Сад је морао увидити, да је оно све била лаж с њене стране, претварање политика дјевојке за удају.

Она је још дјевојком била обла и пуна, а сада поче даномице дебљати, — па кад ју је једном на пол свучену видио, он је једва повјеровао, да је то она, његова дражесна Нела... Једна те иста дебљина од рамена до кољена, без икојег грациозног облика, без чара, без идеалног полета. Он мало да није тај час здвојио, — те истом сутра дан, кад ју је видио опет стегнуту, лијепо оправљену, са вјечним смијањем на лицу, округлом попут јабуке, некако му одлануло, те као да није вјеровао јучерањим својим очима.

Дошавши једнога дана из уреда, нађе ју болесну у постељи; на сва његова питања, што јој је?, она је само уздисала и стењала, тако, да је он напокон све то држао за лудорију, говорећи више поругљиво него сажално о њеној бољетици. Тек некако сјети се он, да би у тај час могао с њоме нежнији бити, да би јој подрагај његове руке можда био утјешљивији, него сви лијекови, — те напокон сједе к њојзи на постељу и ухвати ју за руку. Он и сада није могао веровати, да је њој збиља зло,

њени уздисаји нису га ни најмање дирали, нити је ћутио с њоме исту бол. Посједив један часак, било му је као да сједи на иглама, — те напокон упита служавку, да ли је готов објед? Ова му одговори, да данас нијесу ништа кухали, јер да нијесу имали када; на што он као бијесан скочи и сав љут остави жену и оде у кухињу, да се наједе, чега је било. Истом кад је утажио глад, и када му је служавка испричовједила, да је милостивој већ око десете уре јако позлило, да ју је хтјела по њега послати, ал да онда не би никога код ње било, — истом тада пође му полако у главу, да је то његова жена, да он мора један ручак за њу жртвовати да би она због њега могла бити озбиљно, дапаче опасно болесна . . . Можда би могла и нагло умријети! . . . И на ту помисао расвијетлио се најскромнији кутић његова срца, да би он могао опет постати млад, слободан човјек, да га не би ништа везало, да не би имао никакове бриге, да би опет могао уживати све сласти живота.

Он јој напокон рече, да јој не може помоћи; ако хоће, он ће зовнути лијечника, а он да мора у уред, јер је уредовно вријеме већ ту. На то га она само погледа презирним погледом, каквому се од ње није никада надао; тај поглед уздрмао га свега, причинило му се, да је она погодила његову најтајнију помисао, па се застидио самога себе, и у тај час ју због срца пожали. Хтио се вратити к њој, подрагати ју, молити ју за опроштење, — но она се окренула од њега, те све његове ријечи не могоше је умекшати, да се окрене к њему . . .

Када се је на вечер вратио из уреда, она је већ била здрава. Једва су се усудили једно другому у очи погледати; она је њега корила с немара и с нељубави, а он њој говорио, да се је претварала и да га је варала. Они су обоје мислили, да једно другому превише попушта, да само једно од њих прегара и жртвује, а друго не. Он се није жацао рећи јој, да се је њој за вољу морао одрећи многих својих угодних навика да се још није честито најео и напио, од како се је оженио, да је морао напустити све своје доса-

дање удобности и угодности ... И она се је тужила, и она није била задовољна, ну ради чеса — тога није сама знала, само је то знала, да си је брачни живот другачијим, љепшим помишљала. Оно, што је њима мањкало, била је љубав; кад су се први пут видјели, мислили су, да се љубе, ну то није била љубав: то је била тренутачна похота једнога бића за другим, било је слатко изненађење њихових приказа, опсјена чувства, којој су сви људи извржени, кад се први пут виде .... Она је у истину посве обладала с њиме, а он, што је већма осјећао своју немоћ, то већма је падао у немар и апатију, у душевно мртвило, које га је умарало, гасило у њему сваку страст и полет срца. Док је она истом прегнула да живи, да ужива сласти живота, дотле је он механично, под силу ступао уз њу, под силу се смијао и једва чекао, да може отићи у уред. Настао час, да је једно другому почело досадно бивати; све већма их хватала нека суморна мучаљивост, те би прошао цио дан, а да би једва најнужнију ријеч проговорили; они нијесу сами знали, што им је. Полазећи у уред он би више пута промишљао, што је то с њима? Сама себе је питао: је ли му мрска, одурна, је ли му што скривила, не љуби ли га или га можда мрзи? Ну на сва та питања није си знао дати позитивнога одговора. Он се је сјетио првога састанка с њом, а на ту помисао прострујала му душом неизрецива слабост; он је у онај час мислио, да ће летити с њом под облаке, а сада ето притиште га као олово, да једва дише. Подав се даље тима мислима, он се је добро сјећао, како је у први крај брачнога живота само за њу знао и живио; кашње, кад је удовољио страстима, кад је почео опажати, да није на њој све тако лијепо и чаробно, како се је њему испрвице чинило, није јој више толико пажње посвећивао, него узе обраћати позорност њиховому материјалному стању, — ну када се је напокон увјерио, да му је немогуће саставити крај с крајем, отврдну и напрама тој неугодности не марећи више, да ли има мјесечно десет или педесет форинти мањка. И тако му баш ништа не преоста, за што би се за-

нимао, о што би си дух и срце освјежио. Он је напокон дошао до тога, да не налази у њој онога непролазнога њетила својим чувствима и свому животу; ну није никако могао доћи на то, има ли начина, којим би се то њетило могло од ње направити. Он није могао да увиди, да његово мртвило напрама њој раља исто таковим напрама њему; он није могао доћи на то, да и он мора њезиним њетилом бити, да би и он требао да зна, што њу веже за тај живот и за њега самога. Они нијесу знали, да између његовог и њезиног свијета тече ријека, а та два свијета да би требало мостом саставити, па да прелазом мисли и назора с једне стране на другу оба та свијета оживе. Тај мост морали су они још као младенци, ако не ударити, а оно барем приправити и пронаћи, гдје ће бити најсходније подићи га, да доведе и споји путеве различитих њихових мисли и њњења. Првих дана борили су се још у души, очекујући једно од другога, да попусти, да се објасне, — но што кашње, то су све јаче осјећали, да им нестаје и снаге и потребе, да се једно у друго упуте. Више пута им је дошла красна згода, да се једно другому исповједи и објасни, они би тај час нијемо погледали једно у друго, ну та намјера за душевним упознањем и измирењем потрајала би само један часак, они би га пропустили, као да их је невидива рука раставила, те би се након тога неким стидом сјећали на тај тренутак истинских својих чувстава.

Неком приликом порјечкаше се ради нечеса и у исти мах плануше обоје као два пламена; у том пробуктају нијесу ни сами знали, што су једно другому спочитнули; примиривши се понешто, довршише овима ријечима:

— Ти за свакога више мариш него за мене; ти твому уреду више бриге посвећујеш него мени.

— Ја морам марити за уред, јер живим од њега...

— То ми је живот, то ми је уред, кад не добијеш ни половицу толико, колико требаш; за такав уред ти више мариш него за мене!

— Не имају ни други више, па живе, — ал њихове жене знају што је крајцара, разумију што је господарство.

— Ти си видјео какова сам, па зашто си ме узео? Ја нисам пошла за те, да будем твоја служавка.

— Жена, која ништа нема, не смије се удавати, јер такова је удаја превара.

— Ако сам ја тебе, онда си и ти исто тако мене преварио.

То је била прва истина, коју су једно другому у очи рекли; ну ниједно не хтједе, да ту истину призна и увиди, јер је свако држало своје незадовољство оправданим....

Такове их затекла госпођа Матковић. Они ју дочекаше радосним усклицима, а она у оној материњој срећи, која у таковом часу не има ријечи, грлила их сад једно, сад друго, дочим су јој сузе радоснице вољко текле, као крупна киша, када сунце сјаје. Истом кад их се је доста нагледала, по десет пута их једно те исто упитала, кад је опет дошла себи, онда тек опази, да у тој кући мањка оно нешто, што невидљиво напуњује обитељске просторије тихом срећом и задовољством, неким мирисом љубећих и штујућих се душа.

Чим је Најмајер отишао у уред, упита мати своју кћер:

— Што је то с вама, ви не живите како треба, ви нијесте задовољни...?

Нела се забезекну на то питање, те га хтједе својим кокетним гласом смијехом уништити, али забринута мати не даде се заварати. Она је све полако испипавала кћерино срце, па у брзо распозна магловити јаз, који је растављао младенце, који их је самима себи у кривој слици приказивао. Госпођа Матковић разабра из цијелога кућанства, да је господарство те куће а с њиме и брачна срећа њене дјеце кренула нагло низбрдице, па одлучи остати десетак дана код кћери, да сведе опет све у прави ред и колотечину, док још није прекасно. Она се за тих дана освједочила, да су Нела и Најмајер „велика дјеца", која си не знају ни круха одрезати,

која не имају ни најмањега појма о животу. Она је сада тек почела увиђати, да има пуно ствари на свијету, које се не могу за никоји новац набавити; увидила је и своју блудњу и Матковићеве пророчанске ријечи. Она је сад почела увиђати ништетност новца а вриједност властитога рада и продукта; оно што јој се код куће чинило скроз невриједним, представљало је у Нелиној тржној књижици лијепу своту новца. Увидивши напокон, да четрдесет форинти мјесечно представља минималну своту за иоле уредан живот, опредијели она Нели и Најмајеру точно границе, у којима ће им се потрошак кретати; она је сама знала, да с тим трошком није ни живјети ни умријети, те је и увидила, да ће једино са омраженими јој „сеоскими продукти" опстанак тога младога пара у равновјесју уздржати . . .

На те ријечи Најмајеру одлануло; одлануло и Нели, кад је чула, да ће мати сутра отпутовати; њој се није свидило материно подучавање, она би волила, да мати покорно слуша њезине претјеране приче са плеса, да се диви љепоти њезиних оправа, ласкању младе господе. Сва нестрпљива, што забринута мати није више имала смисла за њезину лажну фантазију, рече напокон ијетко матери:

— Ма ти се, мамá, посве посељачила на тој пустари; од како је мене нестало, ти не знаш више ни шешира на главу поставити . . .

И док је Нела тако говорила, дотле ју је мати проматрала чувством, којим гледимо одбијену молбеницу, коју смо тако сјајно саставили и од које смо се толикому добру надали . . .

XI

Некако у другој половици вељаче, кад се у Славонији снијег топи, а сва низина заглиби у непрегледној води и блату, возили се Лешић и Винко са још неколико ловаца по једном од многих славонских ритова, ловећи дивље патке и лабудове. Пучина воде била непрегледна; куд си само погледао,

одасвуд летила силна јата дуговратих патака, сад црних и крупних, сад шарених и ситних, што 'но су се као стријела дизале и падале. Сав напор ловаца, који су се отискивали на три чамца, оплетена врбљем и шашем, оста безуспјешан, плахе птице једва су их на двије сто корака пуштале; само једанпут, кад је на јато патака насрнуо орао, сад лебдећи над водом, сад се нагло спуштајући на ронеће патке, — потискаше ловци свом силом чамце онамо, па довукавши се прилично, опалише сви скупа и устријелише тако пет до шест комада... Кад је сунце нагнуло к западу, крену̀ше и ловци кући; рит је био много ближи Матковићевому дому него Чардачинам; зато Винко позове Лешића, да пође с њиме, па да преноћи код њих, — јер како је уморан, тешко да ће моћи прије десет сати у ноћи кући приспјети.

— А уз то још толик глиб и блато! — довр̀ши Винко.

— Све једно, одговори Лешић, обећао сам Анци, да ћу доћи, па не ћу да је оставим у бризи.

— Можемо послати кога од људи, да јој јави.

— То још мање! Ти тога још не појмиш, што значи задати својој жени ријеч: онај, који је не држи, то није човјек.

Винко, знајући сваку Лешићеву ријеч цијенити, пружи му руку, те се Лешић око осам сати на вечер опрости с њим и с ловцима и у брзо се изгуби у ладном, влажном мраку; још једанпут зачује Винко „хоп-хоп“ и онда се све утиша... Да се превеђ не озноји, корачао Лешић полако али сигурно добро познатими путељци својему дому. Удубљен у мисли, он није ни осјећао умора, њега нешто носило, нешто напријед помицало и свеђ му нове снаге улијевало Он је и у пријашње вријеме закашњивао, ну онда му се чинило, да је његово ноћиште свуда и свагдје: или у каквом год штагљу, или под крошњатим грабом, или украј густога грма, — али сада је у њему нешто шаптало, да је за њега само један дом, да је његова најтоплија жеља, приспјети што прије под кров тому дому! И кад је изашао из шуме, то је

крај свега мрака његово јасно око ипак распознало у даљини двије ситне бијеле точке, два расвијетљена прозора; и на тај поглед узбуркала се сва његова нутарњост, величанствено неко осјећање прохујало му душом, а сваки његов живац кукао: Хосана!...

Весео лавеж паса најави његов долазак; врата се тај час отворише, а бујица свјетла паде на њега. На улазу стајала његова жена, па из захвалности, што је дошао, а он из захвалности што га је тако дуго чекала, не могоше ријечи прозборити; само грчевити топли стискај руку одаваше што су њутили. Њему је увијек особито волько и мило било, кад би се касно кући повратио, увијек му се тада причињало, као да је био цијеле године отсутан, те му било као да је све око њега ново и непознато.

Сто је био прострт, те се видило, да Анка није ни окусила вечере.

— Вечерати си барем могла, Анчице; с отим нијеси морала на мене чекати.

— Која сласт мени самој јести, када знам, да ћеш ти за цијело доћи.

И на то сједоше вечерати; а вечерали су, да се није могло разабрати, заслађују ли они свој разговор јелом или јело разговором.

— Ја видим на теби, ти си превећ уморан, хајде па лези.

— Не могу; ето тражи равнатељство исказе дугова, морат ћу још вечерас нешто започети.

— Хоће ли бити овако добро? — паде му она на лијево раме и показа дражесним полусмијехом на тисканице пред њиме.

Он погледа и видје, да је она половицу тога посла већ доготовила, те ју и захвалним и пријекорним, и погледом пуним штовања и удивљења погледа, а њихова уста падоше као сама од себе на пољубац врућ и једар као зрела воћка.

— Кад ти смијеш мени радити оно, што није твој посао — зашто ја не би смјела теби помоћи? — прозбори она сва сретна, да га је тиме изненадила.

— Ја не знам, што је мој а што твој посао, ја само знам, да уживам, када радим, јер без посла не могу живјети.

— А ја сам данас цио дан лаћала се сад овога, сад онога посла, па ми некако ништа није пшло од руке, док нијесам послије ручка сјела за твој сто и све тисканице претражила и све их добро проучавала, док се нијесам одлучила за ову, — јер све су некуд сличне. Саму сам себе корила, да те до сада нигда нисам питала, чему је ова, чему она.

И попут прве ученице на испиту мотрила она полу побједоносним, полу забринутим лицем сад на спис, сад на њега.

— Јесам ли добро писала? — запита га од среће дрхтавим гласом.

И сада он опет спази, да је она настојала из свога рукописа избрисати ону мекоћу, по којој се женски потези у први мах спознају, настојећи, да што сличније опонаша његову руку.

Он се је од силне радости, од превелике љубави само грчевито подсмјехивао, не могав ни ријечи изрећи.

Након тога отворише најновији број илустрованих новина и проматраху слике. Лешић је и најтежи тјелесни умор знао са једним једитим листком новина растјерати, његово тијело било је посве подложно његовому духу. Акопрем дању сушти прозаик, радник попут најпростијега слуге, имао је он у себи више поезије и идеализма од многог те многог пјесника.

Једна слика приказивала дивну поренску обалу са врло романтичними средовјечними „шлосови“ и „бурги“; њему, сину равне Славоније, стезало се је срце, проматрајући убаво горје, на којему су се, као да су их виле посадиле, дизали торњеви, балкони, чудни прозори, тајни путеви и излази, — а доле окомито под клисурастим брijегом шумори Рајна, обасјана западајућим јесенским сунцем.

У најдубљих дубинах свога срца желио си је Лешић такав дворац, гдје би далеко од свијета с ви-

сока видика, презирући ништавило данашњега вијека, попут орла позирао на долину. И сада се је сањиво удубио у ту слику, као да не вјерује, да таква шта на свијету збиља бити може. Она је познавала ту његову маштовиту жељу, па му усред проматрања преврну лист даље.

— Ја се никако не могу раскрстити с идејом, да ћу данас сутра становати у такову дворцу.

— А ако ја не би хтјела тамо ићи, кад бих ја вољела остати на Чардачинах, уз које ме веже моја младост, моја љубав, моје? — —

Она не изговори цијеле изреке.

— И што још? — упита ју он, јер није навикао слушати од ње прекинутих ријечи.

— Моје — моје све! — шапну она и стисну своје лице свом силом уз његово.

Он је вечерас опазио на њој необичну драгост, изванредну узбуђеност, која је и на њега прелазила, не могав си никако ту њезину дјетињу њежност разјаснити.

Она се још тјесније стисла уз њега, обујмила му објеручке врат, сакрила уста у његово лице и шаптала му нешто, часа он није чуо ни разумио; али када је он на то полако придигао јој главу и зирнуо јој у застиђене, анђеоске очи, које су сјале доселе невиђеним сјајем, онда попут муње шикну нешто његовом душом, те он као мамен узе јој љубити очи, косу, уста — и гдјегод ју је могао само устима дирнути.

Видивши она, да ју је он разумио, рече напокон у полушапту:

— Ја ти већ два мјесеца тајим, опрости, ја нијесам могла те ријечи од силнога срама изустити, ну данас ми је догорјело до језика, ја нијесам могла даље поднијети . . .

— Ох! па да буде слатка, дражесна цурица — —

— Син . . . син! . . . и она опет сакри лице у његова прса.

Попут двају лудака, попут двоје разигране дјеце љубили се они, свијали се једно око другога, не има-

јући доста ваљских опћила, с којими би могли сву своју нутарњост на видик изнијети . . .

Крај свега умора није Лешић те ноћи заклопио ока; он је чудно чувство у себи осјећао: позив на нову борбу, позив свиран анђеоском трубљом; крај свих досадањих задаћа живота нарав му је сада још једну надала; сласт и бол, радост и бригу нарав једним дахом раћа . . . И у тих мислих, у којих се је преплитала сва његова досадања и будућа срећа и тегоба, избијали на површину разни моменти његова живота, сад сјајни, сад тужни, — и у тому полудријему гледао он сада своје дјетинство, сад своје школске напоре, сад поетичну си љубав напрам дивној својој жени. И данашњи лов, и она огромна пучина намитала му се очима, — и у тај час — кад му је дошло, како је чамац насјео на пличину, сину Лешићу једна мисао у главу, која је све досадање потамнила и истиснула . . . Једва је дочекао зору; тек да се је разданило, он је већ сједио за својим писаћим столом и тресућом се руком рачунао, збрајао и одбијао, узрујано ишчекујући резултат рачуну.

Кад се је Анка дигла, био је он готов с рачуном. Она се стидила погледати му у очи, на што он узевши папир, на којему је писао, сједе до ње и загрливши ју, хтједе јој нешто казати, али узрујан не узмогну започети, него јој само показиваше на редове бројака.

— Онај рит, гдје смо јуче ловили . . . На, ево види, најмање три тисуће чистога добитка на годину...

Она га још није разумјела; истом када се је посве сабрао, растумачи јој, да кани одмах купити три стотине јутара онога рита, гдје је јучер ловио, да ће га одводњети и осушити те најмање десет форинти по јутру чистога добитка имати . . .

Свршив на врат на нос најпречи посао, сједе Лешић на коња и одјаши к Матковићу. Старац се не мало зачудио, кад је видио разиграно и румено лице свога зета, — озбиљни Лешић ријетко је када тако изгледао. Лешић је за цијелог пута смишљао, како ће свој наум Матковићу објаснити и утувити,

јер је знао, да ће се конзервативни старац тешко дати на то на око несигурно подузеће. Ну како је још од ноћас сав се угризао у ту идеју, горила му је свака ријеч, када је узео Матковићу разлагати и доказивати, како мисли свој наум остварити.

Ти разлози и докази тако спуташе и завезаше старог Матковића, да није знао ни ријечи приговорити, него с мјеста пристаде уз Лешића.

— Дакле како рекох — пет хиљада форинти бит ће нам доста: — три тисуће за куповину, једну за одводњу, а једну за обрађивање тла.

Стари Матковић, не прозборив ни ријечи, диже се енергично те обојица одоше у општински уред. — Тамо их некако попријеко погледаше, када чуше, да Лешић кани купити три сто јутара рита и да без даљњега погађања нуди десет форинти по јутру, укупно три хиљаде форинти.

— Да ли се ви, господине, шалите или озбиљно говорите? — одвратише смућена општинска господа. Један од њих мислио је на рибу, други на патке, трећи на шаш и трстику, — не могав никако појмити, што би Лешић иначе почео са ритом, са водом.... Ну када им Лешић свом озбиљношћу предложи своју намјеру, онда истом не знадоше, на чему су и што да му одговоре. Начелник му узе свјетовати, да се окани ћоравога посла, да би се могао данас сутра кајати, да општину у процес бацити, а процес је гори него враг.... Истом мало по мало пође Лешићу за руком увјерити општинске управитеље, да он не мисли на никакове вратоломије и преваре, него једноставно да кани од општине купити три сто јутара рита, а општини да ће још увијек остати хиљаду и двије сто јутара за пашњак. Још дода, да би највољно, да му општина прода лијеви дио од јарка Бељана како би тај јарак барем с једне стране био наравним међашем између његовога и општинскога дијела.

— А како са куповином, за колико година мислите — —?

— Чим уговор потпишемо, полажем с мјеста цијелу своту.

Кад су опћинари увидили, да се Лешић не шали, у брзо се сложише и присташе на продају. Уз Матковићев заговор и молбу дошла обласна дозвола за продају већ концем травња. Међу то је Лешић већ од првога почетка позабијао мјерачке штапове по риту, те сваки трећи дан буд он буд Винко ишли мјерити висину и кретање воде, тако да је под конац травња имао потпуну слику, како и којим правцем вода отиче, гдје се заустављa и натраг враћа. Бацивши цијелу слику на папир, било је јасно, да је јарак Бељан најдубља точка, ну будућ да је био сав замуљен, није могао силне водурине пропуштати, него је вода по њему све од неког ступња отицала у оближњи повећи поток; ну када је пала до становите низине, није могла даље, него се зауставила и лежала све дотле, док није под припеком српањскоколовозног сунца изхлапила. Лешићева измјера доказивала је, да ће бити достатно јарак Бељан прочистити и преко својих три сто јутара још три канала у Бељан повући, да са тих три сто јутара вода за два до три мјесеца отече прије него ли је до сада.

На првога свибња био је уговор с опћином потписан, а већ другога ударило је педесет Личана мотиком у муљ јарка Бељана. Петнаестога свибња није на Лешићевом дијелу било ни капи воде, а десет дана кашње почео се црни хумус — талог од вајкада — сушити. Сад је Лешићу одлануло, он је побиједио, он је видио суху земљу, која се је као слој сипала у његовим рукама.

— Сада нека нам се ругају, да ћемо продавати воду из рита литру по пол новчића! — рече Лешић славодобитно Винку — а ја им велим, да ће мени свака литра коју сам с моје земље одвео, дати пет а не пол новчића!

Концем свибња почео Лешић са орањем и орао је све донде, докле је влага допуштала; оно што је било превећ влажно за орање — а тога је било до сто јутара — остави он за ливаду, а на осталих двије сто јутара посије просо. Орање било је свакојако, на мјестима као да су свиње изровале, па се

народ ругао Лешића, да не треба орати, него упустити сто глава крмака, па за њима сијати . . . Лешић је шутио па радио. Кад је настало љето, па навалио силни посао на господштијском добру, мораде Лешић своје Бељанске њиве (како их је назвао) посве напустити, те их оставити на Винку. На тим Бељанским њивама није посао престајао; већ средином липња требало је је прву лошу траву покосити, да иза ње удари чистија и племенитија; на тај дио могла се је напустити из Бељана вода те за мјесец дана нарасла друга трава до појаса.

— А што је с просом? — запита једном Лешић Винка.

— Ја Бога ми не знам, што ће то бити, је ли то просо или што другог; стабљике су већ преко један метар високе, лист широк готово као у кукурузе, ал класа се још не види. Можда ће се изјаловити? — гласио је Винков одговор.

У служби изванредно свијесни и точни Лешић није доспио, да по дану отиђе на своје њиве, јер су били полдруг сата вожње далеко, него би обноћ зајашио коња и по мјесечини ишао прегледати, је ли трава зрела за кошњу, је ли се сијено добро осушило; по ноћи би он оптркивао села, да скупи нужне раднике, да се посао што брже доврши, јер код Лешића је вријеме од вајкада значило новац. И да је имао стотину руку и ногу, тај се човјек не би могао нарадити; сав прашан, сав знојан и спаљен од жеге он је сад оловком биљежио, сад косом косио, сад вилама грабио. Није викао, него радио, — радио, да су му се радници поругљиво смијали, да ваљда долазе гладне године, те се толико упиње . . . Анка, познавајући његову горљиву нарав, није га заустављивала у послу, него је само молила Бога, да га уздржи здрава. Свлачећи на вечер с њега мокре кошуље, као да се је купао у њима, она је са страхом очекивала зору над његовом постељом: хоће ли се пробудити здрав или у врућици . . . Ну ниједном ријечцом није му одавала тога страха, у њој је живила вјера, да он не смије оболити . . .

Тако дошао и коловоз, а просо на Бељанских њивах дигло се у вис као кукуруза, а зрна била двапут крупнија од обичнога. Тко није из ближега промотрио то жито, ругао се Лешићу, да је посијао трстику и рогоз, јер таковим се је високо просо из далека чинило.

Истом када је Лешић овршио сав усјев, па добио двије хиљаде метричких центи проса, када је по трећи пут откосио траву са ливаде, кад већ није имао простора, камо да све то стрпа, онда га прости народ развика, да је виловњак, да је ноћу на метли јашио и уврачао своје њиве...

За пол године исплатио Бељанов муљ сву куповину, сав трошак и још остало сувишка од неколико тисућа форинти. Када је Лешић одбројио Матковићу пет хиљада форинти, да их поврати штедионици, кад је положио пред Винка пет сто форинти с налогом, да се 1. листопада спреми у Беч на културно-технички течај, али у липњу да се опет створи на Бељанским њивама, онда стари Матковић огрли обојицу и проплака од сладости и радости као никада још...

Тога истога дана стигло Лујино писмо, у којем тражи путни трошак; уједно јавља, да други државни испит не ће сада правити, него под јесен, а на посљетку још додаје, да ће довести са собом своја два три пријатеља, да спроведу неко вријеме код њих на селу...

Лујина вијест о испиту дирнула Матковића, као да му је грумен леда на срце пао; и ту је вијест морао баш у исти час добити, кад му се је размекшано срце до суза разњежило!...

За који дан дошао Лујо са свеучилишта и повео још два пријатеља правника, ваљда да се након напорнога рада и учења одморе на ладању. Један је био удовичин син, а други син судбенога вијећника; једино онај први положио је испит и већ поднио молбу, да буде намјештен вјежбеником. Лујо је добро знао, што га чека код куће, када дође без испита, па је зато и повео судругове са собом, само да тиме

отупи очев укор; ну стари Матковић није га поштедио ни пред судрузима. Међутим то младу господу није ни најмање сметало, — та они су давно знали, какови су им родитељи у том погледу, не замијерајући им додуше, али жалећи их, да не могу појмити свеучилишне слободе, која ставља на вољу правити испит пол године прије или кашње . . .

На Чардачинах се је управо вршило жито; нови равнатељ већ је набавио из Беча парни строј за вршење, те је за прву годину довео и једнога машинисту из дотичне творнице, да равна стројем код вршидбе. Лешић је мислио, да ће господу правнике тај строј и у опће цијело господарство занимати и обрадовати, кад виде, да се и на плодовитих славонских низинах почимље европска култура удомљивати. Ну усхићени Лешић преварио се, — јер млада господа не хтједоше ни близу вршидбеному строју приступити, — с једне стране заударао им дим и пара, а с друге стране падао им у очи прах и пљева. Они нијесу никако могли схватити Лешићева одушевљења, који им је потанко разлагао, колико се тим стројем приштеди напрама вршидби са коњима. Бечкога машинисту, који је засуканих руку, сав црн од дима и праха, сав замазан од уља, непрестанце око строја редио, не хтједоше правници нити погледати, те се најоше увријеђеними, што се је усудио пружити им руку . . .

Ни за остало господарство нијесу имали ни најмањега смисла. Када им је Лешић показивао свињце, сграђене по најновијим захтјевима крмадарства, када им је приповиједао о својствих туропољске и сријемске пасмине, па им дао истјерати гојне шарене и црне прасце, онда господа правници узеше један другога погледати презирним погледом.

— Страшан смрад . . .

— Колосолан смрад . . .

То је све, што рекоше, наглашујући сваку словку, како би Лешићу доста јасно рекли, да они до свега тога ништа не држе.

— Јест, господо моја! дим, гној, — то је гесло

деветнаестога вијека; тамо гдје се жељезничка пара без престанка вије по зраку; гдје дим творница напуњује сву околишну атмосферу својим смрадом, гдје се од сваке коштице, од сваке љуске приправља гној, гдје се ти смрадни отпатци златом плаћају, — само ондје може се говорити о благостању и напретку човјечанства... Господи се како видим не раче моје ријечи, ви сте већма узхићени Вергилијевим стихом: Tytyre, tu patulae recubans sub tegmine fagi... Та су златна времена прошла, господо моја, нимфе деветнаестога стољећа не имају више мјеста у хладу крошњатих букава...

Господи правницима у велике је импонирао римски стих, те им у дну душе није никако било право, да је Лешићу Цицеронов језик можда познатији него њима. Туропољски прасци и Вергилијеви дивни стихови, та два појма била су им неспојива.

— Како сте се ви с матуром могли дати на тај посао, када су вам с њоме била сва врата отворена? — упита један правник сажалујућим гласом Лешића.

— О тим „отвореним вратима" могло би се штошта расправљати, драги пријатељи; ја ћу вам само рећи, да нијесте на правом путу. — Ако буде времена и ако вас буде воља, можемо још о томе говорити, — а сад изволите, господо моја, објед је готов.

Код обједа био је и машиниста; господа правници гледали су с висока на безазленога Бечлију, који је ријетко коју ријеч прозборио, него већим дијелом мучао; у разговору изашло је на видик, да је тај машиниста свршио бечку техничку школу и да је науцима раван младој господи.

Како већ код јужних Славена и није другачије, расплео се најприје говор о политици; господа правници напињали сву своју политичку умјећу, како би мирнога Бечлију изазвали, да изрекне своје мнијење о опћем политичком положају. Сиромах машиниста не мало се чудио „знању" тих младих људи у политичким стварима; њему је не мало импонирало, када су они дословце цитирали Бизмаркове поједине ставке из задње његове саборске бесједе, тумачећи

их, како их нитко на свијету није тумачио; они су знали за најтање мисли рускога цара, који да је једини премац Бизмарку. Они су развили потанки програм, како би се европске велесиле могле сложити, а да ниједна ништа не би губила а све добиле, тај програм да је тако једноставан и лахак, да већ не може наравнији бити.

Мирни Бечлија није разумио многе од тих фантастичних комбинација те се исприча, да он већ двије године не чита политичких новина, јер да нема времена, пошто се је посве дао на проучавање једног вентила на некој машини, како би наиме тај вентил аутоматично радио, а дотична пара да не би била изгубљена, него се на даље употребљавала. Господи правницима чинило се лудим и смијешним ради такове тричарије не читати двије године новина, — па шапнуше један другому:

— Будала бечка!

У даљем разговору споменула су се и имена Унгер и Штајн, говорило о бриљантности правничке каријере, од свакога министра да се тражи, да је више мање правник, те да се може пуним правом рећи, тко дан данас није правничке школе прошао, да није наображен човјек... На то се машиниста усуди рећи, да трговачка, индустријална и културно-техничка знаност све већи мах отимљу, те да је број тих слушатеља неђ надмашио број правника. Господа правници просвједоваше свом жестином проти тому, тврдећи, да је то скроз немогуће, па да се та немогућност може и индиректним путем доказати.

— То вам је лака ствар, — реците, колико година имадете и колико плаће берете, па ћемо вас успоредити са правником ваших година.

— Сад сам у тридесет и осмој години, те берем од творнице, код које већ десет година служим, годишњих сталних три хиљаде форинти и двадесет по сто од свих стројева, које сам ма у којем погледу поправио и усавршио, — а то изнаша на годину три до четири хиљаде форинти. — Тако је гласио одговор скромнога Бечлије.

Господа правници забезекнуше се на ту своту; њима је било непојмиво, да човјек са шест хиљада форинти годишњега дохотка може на сунцу, у праху и диму радити као најпростији слуга.

Послије обједа заредаше здравице; сиромах Бечлија нашао се у не малој неприлици, када му рекоше, да обичај захтијева, да се након сваке здравице има пуна чаша вина испити. Он се је чудио, колико је жив, у што и камо ти млади људи ливају толико вино, а да се на њима ништа ни не опажа. Њему се је већ послије шесте чаше замутило, те плачућим гласом замоли Лешића, да му опрости, што је пијан... И Лешић га збиља мораде однијети у постељу, јер вину ненавикли човјек није могао ни на ногама дуље стајати.

— Њемачка свиња!... Будућност је наша!... кликнуше побједоносно сва три правника и испрусише изновице чаше...

Док су они и на даље пили и наздрављали, донесе Матковићев слуга прешно писмо за удовичиног сина; у писму му јавља мати, да је именован *бесплатним* вјежбеником код суда у горњој крајини.

Сад се изли киша погрда на владу, на систем, на одлучујуће кругове, који би морали сретни бити, да имаду таквих људи, које би морали обједручке именовати за приставе, а не за бесплатне вјежбенике, као да правнику није цио свијет отворен...

— Ено ти порезних надзорничтва, ено финанцијалних равнатељства, ено ти Босне — куд год хоћеш! Али што ћемо: nemo propheta in patria! — ускликне Луjо.

— Најбоље је отправити наједанпут десет молбеница, па гдје те боље плате, тамо хајде! а они други — ....

— Право, живио, тако је! Да видимо, што ће без нас почети! — захалабучише вином угријани младићи. —

— А како би било, господо моја, да се посветите нашим опћинам? Ту би вас требало као жедному кап воде, ту би била додуше једна врата, али широко поље за вас.— Тако рече искрени Лешић,

који је са све већим сажаљењем проматрао ту неискусну и помамну младеж.

— Чујеш! ако си већ пољодјелац, не буди такав простак, па ми не вријеђај пријатеља у својој кући; можеш бити сретан, да су ти дошли овакови људи под кров! — Тако се издерао пијани Луjо на Лешића.

— Доста, доста! од свињара ни не тражимо шта финијега . . . успламтише остала двојица, па зграбив шешир одтетураше из Лешићева дома.

* * *

Годину дана иза тога лежао Луjо изваљен на мекослону, а пред њим лежала трећа молбеница, одбијена од босанско-херцеговачке владе. Он није имао снаге, да покаже ту одлуку оцу, јер је истом поштом дошао и Нелин лист, у којем заклиње мајку и оца, да с мјеста пошаљу 200 форинти, јер јој је данас поради дуга заплијењен сав намјештај, који ће се дражбено продати.

Госпођа Матковић била је изван себе, а старац је и опет с резигнацијом у себи збрајао крајцар по крајцар, да скуцка што већу своту.

У исти тај час — тамо на Чардачинах — играо се на тратини једногодишњи син Лешићев, јуначић од пете до главе, а мати његова као расцватена ружа у свој љепоти смијешила се и дрхтала од радости над сваким његовим кретом; њезина душа није могла дочекати часа, кад ће тај мали јунак потрчати к њој у крило и протепати јој: Мама, ено иде тата, тата, тата!

А он је ишао с Винком сав уморан и знојан преко поља; машина је вршила, а њих двојица су израчунавали, када ће од прилике посао на Чардачинах бити готов, па да се онда обојица лате Бељанских њива, јер и тамо је већ требало машине.

— А када ће, мој драги Винко, на наше душевно поље доћи та машина? Када ће престати оно површно и плитко орање наших младих људи по њиви знаности? За сада ору још тако плитко, да

тло једва онолико рода баца, да прехрани некако немарног орача. Када ће они заорати дубље, да биљка никне трипут већа, него ли до сада; кад ће они задубити се у знаност толико, да им убрани плод не буде једва достатан за свагдањи крух, него да буде сувишка, од којега ће и други користи имати! Оному мјернику не да један вентил двије године мирно спавати, а овдје се још ни не зна, да строј такве врсти у опће опстоји! Човјек готово да не би вјеровао, кад помисли на нашу даровитост, на плодност наше земље! А та ће тобожња немогућност потрајати све дотле, док оне двије главнице: човјек и земља, даровитост и плодност, не упознају своју вриједност, док их из нерада и поспаности не крене она напријед летећа сила деветнаестога стољећа, која тражи живих, а не мртвих капитала....

ТУМАЧЕЊА

à priori — унапред, само по себи.
бирош — радник на властеоском имању.
Bis dat qui cito dat — двогубо даје ко брзо даје.
бурги — замци.
Butterfasele — „путер“-боранија, фина.
Wöchentlicher Börsebericht — Недељни Берзански Гласник.
дапаче — чак, шта више.
Дарвин Чарлс — енглески научник, природњак.
јус — право, наука о праву.
консумент — потрошач.
curriculum vitae — кратак опис живота.
ладање — село.
магнификус — „велеважни“.
Метаморфозе – Преображаји, натпис једној збирци Овидијевих песама.
минициозан — до ситница тачан.
Nemo propheta in patria – нико није пророк у отаџбини.
нормалка — основна школа.
Овидије Публије Назо — римски песник из првог века.
онкел — теча (чика).
опшкуран — мрачан, назадан.
продуцент — произвођач.
понајпаче — нарочито.
самоставник — именица.
Смит Адам — енглески научник, економист.
Смрдљиви Мартин — смрдибуба, пољска стеница.
танте, тантика — тетка, теткица.
Telegraphenstange — телеграфски дирек.
Tytyre, tu patulae recubans sub tegmine fagi... Титире, ти који се одмараш у хладу широке букве...
тратина — рудина, утрина.
Herziger Fraz — мило жгепче.
Finis coronat opus — конац дело краси.
шлосови — замци.
штагаљ — житница.

14/12/73

PG
1618
K63M7
1910

Kozarac, Josip
Mrtvi kapitali

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 14 12 06 11 011 3